

TEKNOLOGI-ANTROPOLOGI-ANTOLOGI #3

REDUKSJONER TIL DET ABSURDE

Amalie Tørring Haug • Emma Bakken Værnes • Claire Elise Le Blanc
Hanne Aune Vorkin • Caroline Svendsen • Greger K. Røseth Vestgøte
Hedda Elise Solberg • Anastasia Svolsbru • Kyi Kyi Than Winn
Kristina Helland-Hansen • Simen Skard Almaas

Redigert av: Greger K. Røseth Vestgøte & Jens Røyrvik

Teknologi-antropologi-antologi #3

Greger K. Røseth Vestgøte & Jens Røyrvik (Red.)

Teknologi-antropologi-antologi #3: Reduksjoner til det absurde

Amalie Tørring Haug • Emma Bakken Værnes • Claire Elise Le Blanc
Hanne Aune Vorkin • Caroline Svendsen • Greger K. Røseth Vestgøte
Hedda Elise Solberg • Anastasia Svolsbru • Kyi Kyi Than Winn
Kristina Helland-Hansen • Simen Skard Almaas

Teknologi-antropologi-antologi:
Reduksjoner til det absurde

Sats: Greger K. Røseth Vestgøte
Trykk: NTNU Grafisk senter, Trondheim.
Illustrasjoner: Copyright © 2024 Håkon Fyhn.
Forord: Copyleft 2024 Jens Røyrvik
Alle andre tekster er gjengitt med forfatterens tillatelse.

ISBN13: 978-82-7446-201-4

Andre opplag, november 2024.

Institutt for Sosialantropologi, NTNU,
7491 Trondheim
Dragvoll, bygg 7, nivå 4
ntnu.no/sosant

Innhold:

Forord.....	ii
--------------------	-----------

Av Jens Røyrvik

DEL I: Digitale reduksjoner

Kapittel 1: Fra papir til skjerm.....	1
--	----------

Av Amalie Tørring Haug

Kapittel 2: Skjerm oss fra skjermene	29
---	-----------

Av Emma Bakken Værnes

Kapittel 3: På sporet av digitale smuler	43
---	-----------

Av Claire Le Blanc

Kapittel 4: Tinder, en varedannelse av forhold.....	55
--	-----------

Av Hanne Aune Vorkinn

DEL II: Reduksjoner i varedannelse

Kapittel 5: En selskapsdames bekjennelser 71

Av Caroline Svendesen

Kapittel 6: Om arbeid og automasjon 85

Av Greger K. Røseth Vestgøte

Kapittel 7: A4-arket..... 115

Av Hedda Elise Solberg

Kapittel 8: Den digitaliserte kinoens verdikjede 129

Av Anastasia Svolsbru

DEL III: Reduksjoner av mennesket – og verden

Kapittel 9: Naturlyd og Teknologi..... 145

Av Kyi Kyi Than Winn

Kapittel 10: Theta Noir 157

Av Kristina Helland-Hansen

Kapittel 11: Kunstig kunst..... 169

Av Simen Skard Almaas

Forord

Av Jens Røyrvik

Teknologikkens absurde verden

Pandemien tok knekken på teknologi-antropologi-antologien etter dens andre utgivelse i 2019. Eller mer presist – fraværet av et faglig fellesskap tok knekken på lysta vår til å gi ut antologien når vi ikke kunne samle oss for å se i boka, bla i den, og prate sammen rundt tekstene. I år har det faglige fellesskapet kommet tilbake, og undervisninga har vært preget av engasjerte studenter og interessante diskusjoner. Disse er speilet i antologien og studentenes tekster.

De to forrige utgivelsene omhandlet *hva det vil si å være menneske i teknologiens tidsalder* (2018), og *Digitaliseringens megarektiske potensial* (2019). Årets utgivelse ligger et sted imellom disse i fokus, mange tekster fokuserer på transformasjoner relatert til digitalisering eller automatisering – og ikke minst hvilke konsekvenser dette har for mennesket og tilstedeværelsen. Alle tekstene kan også ses på som å demonstrere hvordan fenomen er (tilsynelatende) nødvendige følger av det vi omtaler som teknologikk – og årets undertittel er derfor *Teknologikkens absurde reduksjoner*. Håkon Fyhn sitt forsidebilde er teknologikkens versjon av «Stranger things», verden og oppnedverden som produseres for å gi oss det kontrafaktiske.

Fra eksamen til antologi

Artiklene i denne antologien er tellende for (halvparten av) karakteren i emnet. Opprinnelig var tanken bak å gi ut tekstene som artikler heller bare enn hjemmeeksamen eller obligatorisk oppgave, at studentene skulle oppleve at det viktigste med tekstene ikke var at de skulle få karakter, men at de *skulle leses*. Tanken bak dette var at studentene skulle ha en leser, og å ha det å kommunisere i tankene mens de skriver, heller enn fokus på hva som er korrekt og hva som gir den og den karakteren. Og gjennom dette at det ville dreie seg om hva som var viktig i teksten – eller, mer presist, så ville dette føre til at det som sto der – *innholdet* – var viktigere, og at studentene ved det og helt konkret deltok i en faglig samtale. Men allerede etter den første utgivelse viste det seg at antologien både var viktig og interessant på flere måter enn at de gjorde noe med studentenes innstilling, eller at det kun fungerte godt som et

pedagogisk grep. For det første viser det seg at studentene er utrolig dyktige på å identifisere nye, interessante og relevante fenomen, og dessuten kommer de med flere perspektiv på de samme fenomenene – og slik bidrar tekstene til å utvikle ikke bare emnet, men også faget teknologiantropologi. Fenomenene og tekstene brukes derfor aktivt i senere undervisning, og er rett og slett lærerike å lese.

At det ikke bare er en antologi, men også *en fysisk bok*, har nok også vært viktig for at antologien er viktig. Forrige nummer omhandlet digitaliseringens megarektiske potensial, og årene etter demonstrerte med full styrke hvordan digitalisering fremstår som naturlig løsning og grunnleggende transformasjon. Ikke minst gjennom hvordan faglig-sosiale miljø ble oppløst, samtidig som at undervisning og publiseringer fortsatte i økt styrke ved universitetene. En av årsakene til at det ikke ble noen antologi disse årene var nettopp det at en digital versjon av antologien ikke føltes tilfredsstillende. Det er noe med å ha en faktisk ting i hendene – papir er annerledes enn pdf, og å bla er noe annet enn å scrolle. For at det faktisk skal være en antologi er det derfor viktig at den er trykt, og med det eksisterer utenfor de endeløse digitale kopiene. Når jeg låner den bort, så er den borte.

Selv om artiklene er mer enn et pedagogisk grep, så er det jo også det. Tekstene er skrevet før skoleeksamen, og også før eksamenstida, og er tenkt som et viktig punkt på veien til å være i stand til å innta et teknologiantropologisk perspektiv på verden. Studentene har derfor fått beskjed om å ha et mer empirisk enn teoretisk fokus, at de skal identifisere interessante og viktige fenomen som de så skal beskrive og diskutere fra et teknologiantropologisk perspektiv. Skoleeksamen har til forskjell fra dette et mer teoretisk og filosofisk fokus, selv om tekstene i antologien også kan inngå her. Både pensum og tematikk i emnet er krevende, og tekstene i denne utgivelsen demonstrerer hvordan blikket rettes mot verden fra en teknologiantropologisk posisjon.

Begge vi to redaktører er veldig fornøyde med antologiens tekster og helheten de utgjør. Greger Vestgøte er antologiens hovedredaktør, og det er også Greger som har fulgt opp forfatterne gjennom hele skriveprosessen. Vi har ikke ønsket å endre for mye på tekstene, men Greger har allikevel redigert noe på språk og innhold, både for å få til en harmonisering mellom tekstene og noe presisering av enkelttekster. Greger og de andre forfatterne har gjennomført dette veldig selvstendig, antologiens andre redaktør og emneansvarlig Jens Røyrvik har fungert som dialogpartner og støtte i prosessen.

En absurd verden

Det er stor variasjon i årets tekster, og de snakker nødvendigvis om *én ting*, men det er et eller annet absurd ved alle fenomen og alle tema som tekstene går inn i. En årsak til dette er nok at vi har snakket en del om absurditeter i undervisningen – at gjennom absurditeter kommer logikken til det absurde til syne, og slik kan den adresseres og diskuteres. Men det handler nok også om en helt grunnleggende sannhet som er iboende emnet – at verden trenger ikke være slik den er, og at det egentlig egentlig er absurd at verden blir slik den blir.

Tekstene demonstrer også en pågående *reduksjon* av verden til teknologi. Grunnleggende sett peker denne reduksjonen til en forståelse av at alt som eksisterer er som en avgrenset entitet, kausalt relatert til alt annet, enten som årsak eller virkning. Boka er derfor strukturert etter ulike former for absurde reduksjoner.

De fire første artiklene undersøker ulike konsekvenser ved digitalisering, og hvordan digitalisering transformerer hva det vil si å være menneske. I den første artikkelen viser *Amalie Tørring Haug* hvordan det å lese og å skrive endrer seg når bøker byttes ut med lesebrett, og penn og papir med tastatur og skjerm. Gjennom denne undersøkelsen blir det dessuten tydeligere hva det å lese og det å skrive er – og hvordan det er i ferd med å bli forandret. I den neste artikkelen fortsetter *Emma Bakken Værnes* fokuset på skjermer, og hvordan den skjermer mennesker fra å være tilstede i verden. Artikkelen viser hvordan skjermteknologien er designet for å fange oppmerksomheten vår, og lykkes med å fange blikk og oppmerksomhet til den grad at det virker sykkelig for den enkelte, og at det transformerer hvordan mennesker interagerer på en helt grunnleggende måte. *Claire Elise Le Blanc* går dypere inn i et helt sentralt aspekt ved avhengighetsskapingen og digitaliseringen generelt. Helt konkret er undersøkes hvordan innhold retter seg mot den enkelte gjennom såkalte «cookies» eller informasjonskapsler, noe som former det digitale landskapet både ved at innhold rettes seg mot den enkelte – og samtidig som informasjonskapsler blir en mekanisme for sosial kontroll. Til slutt i denne bolken viser *Hanne Vorkin* hvordan digitaliseringen medfører grunnleggende transformasjoner av sosialt liv – og helt konkret hvordan Tinder akselererer en tendens til at menneskelige kvaliteter artikuleres som kvantiteter og som varer i et digitalt marked for sex og samliv.

De fire neste artiklene fokuserer på transformasjoner og reduksjoner innenfor arbeidslivet, organisasjonsverden og såkalt verdiskaping. I den første artikkelen

fortsetter *Caroline Svendsen* der hvor den forrige artikkelen slutter – med konsekvenser som tinder og det digitale sjekkemarkedet har for arbeidslivet. Helt konkret forteller Caroline om sine erfaringer som «tindervenninde», og hvordan både dette arbeidet og behovet for det er symptom på hva det vil si å være menneske i dag. I den neste artikkelen spør *Greger Vestgøte* seg hva arbeid egentlig er, og hvordan arbeidsideologi står mot en automatiseringsideologi – og hvordan begge er grunnleggende for en teknologisk artikulering av arbeid som både instrumentell og menneskeperifer. *Hedda Elise Solberg* fortsetter å undersøke grunnleggende aspekt ved arbeid, og da spesielt standardisering av skoleverket. Hedda viser en pågående erobring av skolen og ideen om læring til teknologi spesielt gjennom styringslogikken i New Public Management (NPM), men også at det er viktig å vise en stadig – men taus – motstand, hvor lærerne manøvrer verden slik den er, heller enn slik den formuleres som modell. *Anastasia Svolsbru* fortsetter tematikken om standardisering, men beveger seg da til standardiseringen av film og kino for digital verdiskaping. Tendensen Anastasia peker på er grunnleggende: standardiseringen er først og fremst rettet inn mot produksjon, og videre hvordan produksjonen kan kalkuleres, måles og registreres.

De siste tre artiklene beveger seg utover det monetære og mot reduksjoner innenfor natur, religion og kunst. I den første artikkelen introduserer *Kyi Kyi Than Winn* uttrykket «konstruerte naturlyder». Her tar hun tak i en tendens til å designe våre omgivelser slik at den blir mest mulig *nyttig for oss*. Et eksempel er bruken av naturlyder i støydempende hodetelefoner, som slik gjør verden vi ellers er i til bakgrunn for vår designede forgrunn – og slik står naturlyder til vår disposisjon for oss. I den neste artikkelen viser *Kristina Helland-Hansen* at det ikke bare er slik at verden reduseres fra det hellige til det hverdagslige gjennom teknologi, men at nye religiøse grupper og praksiser oppstår sammen med ny teknologi. Theta Noir er et eksempel på dette, og artikkelen viser fascinerende perspektiv på hvordan ny teknolog – spesielt KI/AI – kan være veien til det spirituelle, og videre troen på at teknologiske problemer vil løses av teknologien selv. *Simen Almaas* fortsetter med fokus på KI/AI, men denne gangen innen kunst. Simen viser hvordan denne teknologien tvinger oss til å stille spørsmål om hva det menneskelige egentlig er, og videre hva det vil si å være menneske, kunstner og hva teknologi egentlig er. Slik slutter antologien ved et begrep som var til inspirasjon for selve emnet, nemlig *homo faber* – det skapende mennesket, verktøybrukeren.

DEL I: Digitale reduksjoner

Kapittel 1:

Fra papir til skjerm

– Hvordan teknologisk utvikling har forvandlet våre møter med lesing og skriving

Av Amalie Tørring Haug

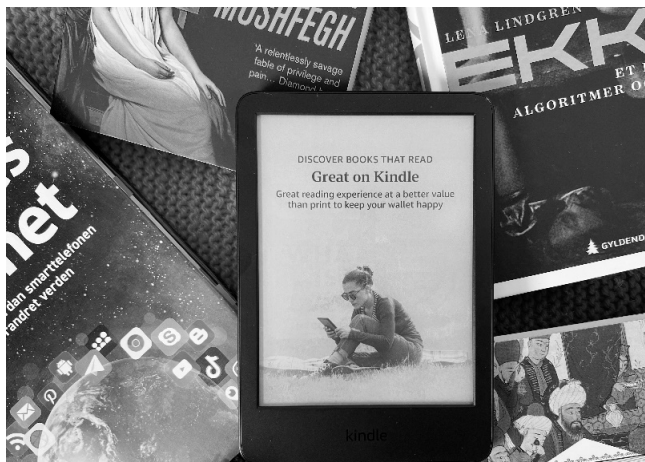
I denne artikkelen ser jeg på mulige implikasjoner av en teknologisert hverdag i møte med lesing og skriving. Jeg undersøker transformasjoner fra det fysiske trykte eller skrevne, til det digitaliserte og teknologiske i vår hverdag. Hva er det som forsvinner – eventuelt hva er det som kommer til – når den analoge boka byttes ut med det digitale lesebrettet, eller når det å skrive med penn og papir byttes ut med tastatur og skjerm?

I introduksjonen tar jeg for meg litt av litteraturens og bøkens historie, samt hvordan denne kan ha vært med på å forme oss som mennesker. Jeg vil deretter introdusere lesebrettet *Kindle* – denne tekstens hovedfokus – og dets attributter, og undersøke hvorvidt Kindles attributter varierer fra trykte bøkens. Sådan skal jeg videre formidle en studie av leseforståelse, hvor Mangen, Oliver og Velay har undersøkt hvorvidt det finnes reelle forskjeller i det å lese på papir i motsetning til på skjerm. Jeg har gjort kvalitative undersøkelser for å se på studenters lesevaner. Deretter vil jeg drøfte en side ved lesebrettet, nemlig *Kindle Unlimited*, og hvordan dette private og kommodifiserte biblioteket kan bidra til en skitten underside av selvpublikerte bøker og dårlig betalte forfattere. For å trekke komparative linjer videre vil jeg sammenligne forskjellene mellom å lese digitalt eller analogt med forskjellene i det å skrive med penn og papir mot det å skrive på tastatur og skjerm. Jeg vil legge fram at forskning viser en større forskjell når det kommer til analog eller digital skriving, enn det er hos lesing. Her har jeg også gjort kvalitative undersøkelser for å lære om studenters skrivevaner. Avslutningsvis har jeg noen bemerkninger rundt det bærekraftige aspektet ved valget mellom papir og skjerm, og hvordan dette kan og bør oppfordre til videre diskusjon og forskning.

Del 1: Fra papir til skjerm

Helt siden oppfinnelsen av boktrykkerkunsten på 1400-tallet, og lenge før det igjen med muntlige fortellerstunder, har bøker og historiefortellinger satt sitt

preg på store deler av verden. Muligheten til å fortelle historier, og kunne dele dem på tvers av landegrenser – uavhengige om de skulle være fiktive eller basert på ens eget liv eller opplevelser – virker å ha vært viktig for mange mennesker. Det ser ut til at vi lever og ånder for å ta del i fellesskap, og at mye av fellesskapet kan bygges på formidlingen av fortellinger. Tenk bare gjennom din egen hverdag, og hvor mange fortellinger du forteller og blir fortalt. De er nødvendigvis ikke alltid sanne, men de er til syvende og sist med på å forme oss til dem vi er. En annen måte å formidle eller utsettes for en annens historie, er gjennom å lese bøker. På flere steder i verden var lesekyndighet før i tiden i større grad forbeholdt de høyere klassene i samfunnet, og noen plasser var det kun prester og munkes som hadde grunn til å lære seg å lese, da de skulle kunne lese og tolke religiøse tekster. I dag – i de aller fleste hjørner av verden – er derimot det å kunne lese et utbredt fenomen, samt en forventning. Majoriteten lærer seg å lese gjennom skolen, og dette danner grunnlaget for videre utdanning og samfunnsdeltakelse. I tillegg til dette finnes det et helt univers av «frivillig» litteratur – den typen lesing man gjør fordi man selv vil. I lang tid var det bøker, tidsskrifter, aviser, brev og så videre som var ansett som vanlige former for lesing. Dette har derimot endret seg ved det store internettets framvekst, ved at nesten alle former for tekst er blitt digitaliserte.

Figur 1 Min Kindle liggende blant et tilfeldig utvalg av bøker fra min egen bokhylle. På låseskjermen vises det en reklame (av Kindle for Kindle) som sier «Great reading experience at a better value than print to keep your wallet happy». Det lyder jo fint for en fattig students ører ...

I 2007 lanserte Jeff Bezos et lesebrett ved navn *Kindle*, som skulle selges av hans eget selskap Amazon (Rowberry, 2022, s. xv). Lanseringen ble et gjennombrudd; lesebrettet gjorde det bra, og ble utsolgt ganske raskt. Men så dabbet iveren litt av, og det ble på midten av 2010-tallet etterspurt oppdateringer og oppgraderinger som skulle gjøre lesebrettet mer «moderne». Lesebrettet har fått noen finjusteringer, men er i bunn og grunn ikke endret fra det mediet det var da det ble lansert. Skjønt de tidligste utgavene hadde et tastatur (noe den ikke har i dag), så fikk den sin første versjon med «touchscreen» i 2011 (Amazon, 2017) – på samme måte som med oppgraderingen fra tastaturtelefon til en smarttelefon hvor normalen ble at man kunne *trykke* (i billedlig forstand; skjermen er jo ikke én stor knapp) på skjermen i stedet for på tastene. Lesebrettet ble reklamert for som *lett* å bruke – bokstavelig talt med tanke på vekten og størrelsen på brettet – og det at det skulle være enkelt å finne, kjøpe og lese bøker der. Bezos/Amazon reklamerte med å si, at nå skulle det kunne være enkelt å lese samtidig som man gjorde andre ting, til alle døgnets tider; som for eksempel å holde et spedbarn i den ene hånda mens man holdt lesebrettet i den andre (Rowberry, 2022, s. xiv). Å kunne lese ble derfor lettere tilgjengelig, for dem som hadde mulighet og midler til å kjøpe seg et lesebrett. Men som Thomas Hylland Eriksen påstår gjentatte ganger¹, så fører ikke teknologisk utvikling til effektivisering, men heller flere arbeidsoppgaver og større tidsmangel enn før – den klassiske *tidsklemma* som mange referer til i dag (Haugseth, 2021).

Et annet aspekt ved selve leseopplevelsen er at den har gått igjennom tre distinkte transformasjoner. Først vil jeg argumentere for at en leseopplevelse hadde sitt utgangspunkt i *det å bli lest for*, og da tenker jeg på den tiden da mange fortellinger og sagn ble muntlig gjenfortalt, memorert og gjenfortalt videre. Så kom boktrykkerkunsten og man kunne *få fortellingene ned på trykk*, og gradvis ble det flere og flere som kunne og lese og derfor kunne stå for egen lærdom. Den siste transformasjonen er hvordan bøker har gått fra å være trykte, fysiske gjenstander av papir, til og også *eksistere digitalt på skjerm*, i form av bits og tall. Vårt møte med lesing kan derfor ha endret seg, og som følge av den siste teknologiske forandringen er det også nå i større grad enn før et generasjonsskille i møte med litteratur. Til forskjell fra våre foreldre og deres foreldre og så videre, har faktorer som ulik skolegang, tilgang på

1 Blant annet i *Øyeblikkets tyranni* (2007) og *Antropologi på en overopphetet klode* (2014).

bøker og teknologisk utvikling trolig hatt en innvirkning på hvilken litteratur vi møter, samt hvordan og hvor ofte vi møter den, og på hvilken måte vi kan lese den på. Dagens unge har et helt annet forhold til litteratur, og andre måter å lese litteratur på enn for eksempel deres beste- og oldeforeldre. Ikke bare er det mer å velge mellom, men intensjonen er kanskje også en helt annen i dag enn før. De som er unge i dag står overfor en helt ny problematikk enn deres forgjengere: de unge ser ut til å mangle tid, og savne en mangel på informasjon – det er en *overflod av informasjon* (Eriksen, 2001, s. 19-21).

Studenters lesevaner – en kvalitativ undersøkelse

I et forsøk på å unngå trangen til å telle har jeg tildelt informantene mine bokstaver framfor tall. (En bekjent av meg påpekte at dette også er en form for telling selv om det er bokstaver og ikke tall, men la gå). Jeg har valgt å intervju tre personer om deres lesevaner når det kommer til valg av medium og hvorfor de foretrekker det ene over det andre. Etter beste evne har jeg forsøkt å verbatim gjengi samtalene vi hadde. Informantene ble intervjuet hver for seg, og til ulike tidspunkt.

Hva er ditt foretrukne medium når du skal lese noe?

Informant P: Ah! En bok, en sånn bokform. Som du kan ta på, skjønner du.

Informant Q: Dette høstes ut som et lett spørsmål, men det var veldig vanskelig. Det kommer litt an på hva jeg skal lese. Ulike medier har litt ulike ting for seg.

Informant R: Fysiske bøker, på papir [gestikulerer med begge håndflater en bok som åpner seg].

Hvorfor velger du x framfor y?²

Informant P: Jeg føler at det- at du får mye- du er i kontakt i boken. Du får mer ut av det forfatteren prøver å fortelle deg. Det er din bok – du kan skrive i den, det kan du ikke med en lånt bok. Du kan tegne, du kan skrive, du kan gjøre hva du vil med den. Også er det ikke blålys, så du blir ikke trøtt, det påvirker ikke synet ditt. Så det er perfekt før du skal legge deg.

2 X og Y for å symbolisere trykte verk versus digitale tekster om hverandre etter hva informantens preferanse er.

Informant Q: Jeg bruker ofte- jeg leser ofte på pc for artikler eller til studiet. Hvis jeg skal lese bøker, så kjøper jeg enten boka eller så kjøper jeg den på Kindle-en min. Det avhenger om jeg har lest den før, om den er ny [på markedet], eller om jeg er veldig interessert i den eller ikke.

Du som eier Kindle, piratkopierer du bøker?

Informant Q: Både óg. Jeg piratkopierer mer enn jeg kjøper. Jeg piratkopierer en del jeg allerede har kjøpt [fysiske utgaver av].

Informant R: Hvorfor gjør jeg det? Godt spørsmål. Fordi jeg synes det er lettere å lese, kanskje. Blir forttere sliten av å lese digitalt. Liker å sitte og holde i boka, hvert fall hvis jeg leser på dagtid.

Eie bøker eller låne bøker?

Informant P: Foretrekker å eie bøker selv.

Informant Q: Å eie.

Informant R: Jeg liker å eie bøker, men synes det er koselig å låne. Føler ikke et behov for å eie ei bok hvis jeg kjenner noen som eier den. Jeg besøkte biblioteket nylig, og det var veldig nostalgisk.

Mine informanter gir gode begrunnelser for sine valg, og det er ikke uten grunn at man velger det man velger. Som student eller lesehest ønsker man ikke å gjøre hverdagen vanskeligere enn den trenger å være, og man velger derfor som regel det som fungerer best for en selv. Alle tre av mine informanter liker eller foretrekker trykte bøker, men én av dem eier også en Kindle, og bruker den per nå hyppigere til lesing enn de bruker trykte bøker. Informant P og Q velger papir framfor skjerm av årsaker knyttet til synet, eller hva man blir mindre 'sliten' av å bruke. Alle informantene liker å eie bøker, men noen ser også gleden i å låne bøker av andre bekjente, og ikke nødvendigvis fra et bibliotek.

Et møte med Kindle-brettet

Sånn som med det meste her i livet, kan man argumentere for både positive og negative sider ved ting, og det gjelder også lesebrettet Kindle. Et av de vanligste argumentene for Kindle er at det er lettvinnt å reise med; selve brettet er litt bredere enn en smarttelefon, men mye smalere og veier trolig mindre,

og er derfor lettere å reise med enn å drasse på flere bøker. Min utgave av Kindle, den ellefte, har 16GB lagringsplass, så omsider må man slette bøker for å få plass til nye. Heller enn tunge bøker som tar plass, har man de bøkene man trenger og ønsker tilgjengelig på Kindle-en. For at en bok skal finnes på Kindle, må den være ønsket av utgiveren – som igjen kan være en av grunnene til at folk piratkopierer bøker, men mer om det senere. Det at et lesebrett er lettere å reise med, gjør det også lettere for folk å lese mer og lese oftere. På en Kindle er det mer man kan gjøre enn å bare lese bøker. Den kan faktisk kobles til internett, og det finnes en egen nettleser man kan bruke (men den er for så vidt ganske treig). Noe annet inne på Kindle-en er det sosiale plattformet *Goodreads*, som fungerer noenlunde på samme måte som *Letterboxd* opererer for filminteresserte. På *Goodreads* kan man bli venner med folk og danne små bokklubber; men hovedpoenget ligger i at man kan markere bøker man ønsker å lese, bøker man holder på å lese, samt bøker man har lest. Man kan gi hverandre kommentarer og skrive tilbakemeldinger på bøker man har lest. Bøker blir også rangert med stjerner; man kan dømme en bok fra 1 til 5 stjerner, hvorpå fem er det høyeste. *Goodreads* eksisterer også på tvers av plattformer og finnes både som nettsted og mobilapplikasjon. De aller fleste på *Goodreads* er ikke nødvendigvis også eiere av en Kindle.

Figur 2 For ergonomiske årsaker (og gleden av å lese på senga) har jeg festet en 'PopSocket' bak på Kindle-en min for å kunne ha et bedre grep på den.

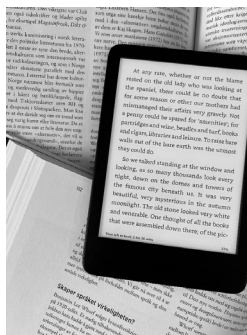
Formålet med en Kindle er at den skal være tilnærmet lik leseopplevelsen av en trykt bok, og den skal kunne gi et helt annet inntrykk enn å lese på vanlig skjerm. Ved promotering av den første Kindle-utgaven gav Jeff Bezos uttrykk for trykte bøkens forsvinnende karakter (Rowberry, 2022, s. 2), og hvordan dette er et argument for at trykte bøker er ferdig utviklet og elektroniske bøker er kommet for å bli (les: ta over) og videreutvikles. Kindle har bikket tosifret antall utgaver, men flere kjennetegn går igjen. I den nyere utgaven jeg har kan man justere lysstyrken, og man kan velge mellom lys eller mørk skjermmodus. Dette gjør Kindle til et attraktivt alternativ ved for eksempel mangel på leselys, eller hvis man er sensitiv til lys og foretrekker en mørkere skjerm. Man har også mulighet til å zoome inn og ut og endre på tekststørrelsen, som er til stor hjelp for dem med lesevansker eller dårlig syn. Lesebrettet er utviklet for å ha en skjerm som ikke fungerer på samme måte som skjermen til en datamaskin eller smarttelefon, og det ved at de er «based on electronic ink, a screen substrate specially designed to mimic paper» ((Siegenthaler et al., 2011) sitert i Mangen, 2019, s. 2) og er derfor mer egnet til lengre tekster og å brukes over lengre tid. Ett av mine favorittaspekt er at Kindle-en min kom ferdig utstyrt med 46 ordbøker, som gjør at når jeg leser en bok og er koblet til internett, kan jeg trykke på ordet og få en definisjon fra ordboka, og det kommer også opp muligheten til å lese om ordet på Wikipedia.

Noen vil anse det å kjøpe seg en Kindle for å være en investering til fremtidig leseglede. Faktum er at bøker er billigere å kjøpe som e-bok-versjon enn hva de er som trykte utgaver, enten det er pocket eller innbundet. Hvis man er riktig slu kan man også benytte seg av piratkopiering av bøker, ved å laste ned bøker som for eksempel PDF- eller EPUB-filer på internett og sende dem over til Kindle-en. De piratkopierte bøkene vil kunne leses på samme måte som de du kan kjøpe. Forskjellen er at forfatteren ikke tjener noe på det, og heller ikke Amazon hvis det er snakk om Kindle Unlimited-bøker (KU). Da Kindle ble lansert i 2007 kostet det \$399 for å kjøpe den (Kowalczyk, 2023), og man kan i dag finne utgaver av lesebrettet til over 3000kr, men som regel koster de rundt 1500-2000kr. For noen er det som sagt en investering – for tenk på alle de trykte bøkene man ‘slipper’ å bruke pengene på ved piratkopiering, eller pengene man ‘sparer’ ved å kjøpe e-bok versjonene. Noen vil kanskje argumentere for at biblioteket er det bedre alternativet, hvor det tross alt er gratis å lese hva man vil. Men billigere bøker på Kindle – *til hvilken pris?* Forfattere som selger sine bøker til KU peker på «Amazon's «loss leader»

policy of selling books below wholesale cost to gain market share as evidence of Amazon's plans to exploit its near monopoly power» (Larson, 2022, s. 527). Ikke nok med at Amazon presser seg inn på markedet, de utnytter også i samme slengen forfatterens mulighet til å tjene mer penger med forlokkende avtaler, som jeg vil utdype mer om senere i denne teksten.

Hvor mange timer igjen å lese, antall sider, og hvor mange prosent

Det er umulig å komme foruten trangen til å telle (Larsen & Rørvik, 2018) i dagens samfunn. Alt skal kategoriseres, klassifiseres og settes i boks. Å ikke navngis eller telles, blir i dag det samme som å ikke eksistere. Kindle, og bøker generelt, faller ikke utenfor denne forståelsen – sidene skal telles. Ikke bare nok med sidetall, så tilbyr også Kindle-en ulike former for telling. Når man er inne på en bok man leser kan man velge i det ene hjørnet å få sidetall, antall minutter igjen av kapittel, eller antall tid igjen av hele boka. Man kan også få en prosentvisning på hvor mange sider du har lest i prosenttall. Når det blir så mange tall å velge mellom: får de da i større grad enn sidetall i trykte bøker en innvirkning på vår leseopplevelse? Av personlig erfaring kan jeg meddele at *ja, jeg* blir i alle fall påvirket. Å se prosenttallet øke, og å se antall timer eller minutter igjen av lesingen minske, er oppmuntrende på et vis. Og riktig umotiverende, hvis minuttene synes å være ekstra lange, eller prosenttallene lave. Disse tallene er et billedlig bevis på at jeg har lest noe, at det er en fremgang og at slutten på boka nærmer seg.

Figur 3 Nede i venstre hjørne er antall timer og minutter igjen å lese, og til høyre er hvor mange prosent som er lest.

Hva er tallenes betydning i vår hverdag? Både i bevisst forståelse, og i vår underbevissthet, er tall en såpass reell del av hverdagen at vi ikke kommer foruten dem. Når vi snakker om tall, tenker de aller fleste på penger og økonomi – men tall er så mye mer. Tenk for eksempel på Tiv-folket som Paul Bohannon studerte (1959), og hvordan deres hverdag og forståelsen av bytteverdi gjennomgikk en enorm transformasjon ved introduksjonen av myntebruk fra kolonistene som bosatte seg der. Mye vestlig tenkning har gjennomsyret verden – du har ikke noe før det er målt, som for eksempel høyden din eller fødselsnummeret ditt, og det er kun det som telles som tall, som telles i betydning. Tegnet får høyere verdi, enn det betegnede (Larsen, 2018, s. 287). Når alt telles kan det i større grad føre til en slags konkurranse, eller en følelse om at det burde eller kunne vært det. For eksempel, nå har jeg lest så og så mange sider, og det tok meg så og så lang tid – kunne jeg eksempelvis lest flere sider på kortere tid? Når alt beregnes og telles, og statistikken føres, skaper det et jag for å oppnå bedre tall, og hastigheten for dette bare øker og øker etter hvert som teknologier utvikles.³

Goodreads har blant annet en årlig «Reading Challenge» hvor man setter seg et mål om å lese et visst antall bøker før året er omme. Gjennom året vil man få prosentvis oppdatering i henhold til målet, og konkurransen forteller deg også om du ligger så og så mange bøker ‘behind’ eller ‘on schedule’. Du kan også se dine venners ‘Year in Books’ fra alle de årene de har vært på *Goodreads* og deltatt i ‘konkurransen’. Det er vel strengt tatt en konkurranse ment for å konkurrere mot seg selv og tidligere års antall leste bøker – men konkurransen strekker seg fort til å bli mellom deg og dine venners antall leste bøker samme året. Når året er over, får man statistikken, ‘ditt år etter bøkene du har lest’. Det kan minne om *Spotify Wrapped* (bortsett fra at den statistikken ikke inkluderer musikken du lytter til i desember, til stor sorg for julesang-entusiaster). *Goodreads*-statistikken fortsetter å oppdatere seg selv etter at du har fått den, som er mot slutten av året, og frem til siste dag i året – slik vil absolutt alle bøker fra det året bli med i statistikken. Selve ‘My Year in Books’ viser hvor mange bøker du har lest og det totale sideantallet. Det forteller deg hva den korteste boka var, hva den lengste boka var, samt din gjennomsnittlige lengde (altså sidetall) på bøkene du leste. Man får også vite hva man i snitt ga andre bøker i ‘rating’, altså en rangering i fra én til fem stjerner, og snittet av dem.

3 Se eksempelvis Thomas Hylland Eriksen (2014) for mer om en akselerert tilstand i en opphetet hverdag.

Noe av den innbundne (tekno)logikken i en Kindle ligger i selve møtet med bøkene man har liggende der, enten kjøpt eller piratkopiert. Kindle-en har en hjemskjerm hvor man har tilgang til å søke, lete i eget bibliotek, se topplister, bruke internett, sjekke Goodreads og mer, og en bibliotek-del hvor man har tilgang til sine kjøpte (eller piratkopierte) bøker, samt de innebygde ordbøkene. Digitale maskiners innskrevne logikk sier noe om hva som er de eller den ene rette måten å gjøre noe på. Når man leser bøker på Kindle er man bundet av en logikk hvor man må trykke på høyre side av skjermen for å bla videre, venstre side av skjermen for å bla tilbake og i midtre, øvre del for å få en generell oversikt.⁴ Det er ikke rom for skjønn, på lik linje med en del andre teknologiske dingser; man er bundet av den innskrevne, standardiserte logikken som legger rammene for hvordan noe skal utføres.

Hvor i teksten og når i fortellingen? – En studie av leseforståelse

I en studie publisert i 2019 (Mangen, Olivier, & Velay), har det i en gruppe på femti unge voksne blitt gjennomført en studie med den hensikt å se om det er forskjeller i hvor mye man forstår og henger med på en fortelling lest i en fysisk bok til forskjell fra på en Kindle. En tidligere studie sammenlignet lesing på papir med lesing på en iPad, og de fant at de som leste på papir hadde en bedre persepsjon på selve lengden til teksten og hvor de befant seg i teksten ((Mangen & Kuiken, 2014) sitert i Mangen, Olivier, & Velay, 2019, s. 3). Den viktigste hypotesen i studiet på forskjellen mellom papir og Kindle innebar, at det å lese en relativt lang tekst på en Kindle ville innebære vanskeligheter med å lokalisere viktige hendelser innad i teksten og når disse skjedde i historiens tidsramme. Akademikere og forskere har vært interessert i mulige virkninger fra teknologiske grensesnitt på et generelt grunnlag for lesing og læring (Mangen, Olivier, & Velay, 2019, s. 2), og flere empiriske undersøkelser har blitt gjennomført. En meta-analyse av 54 forskjellige undersøkelser publisert mellom år 2000 og 2017 viste at de som leste på papir hadde en fordel i motsetning til de som leste digitalt ((Delgado, et al., 2018) sitert i Mangen, Olivier, & Velay, 2019, s. 2), og en annen systematisk empirisk forskning fant at når deltakerne leste tekster for å lære og forstå noe, framfor kun for moros skyld, var papir et mer effektivt medium for å prosessere faktaene i teksten (Singer & Alexander, 2017b) sitert i Mangen, Olivier, & Velay, 2019, s. 2).

4 Jeg minner om at mitt referansepunkt ligger i min egen Kindle, som er en av de nyeste utgavene. Mange endringer har skjedd fra første til siste utgave, blant annet fra knapper og tastatur, til touchskjerm og kun én av/på-knapp.

Når man leser en lengre tekst, er det mer enn kun selve teksten som møter en. For å ta innover seg litteraturen, sier Mangel, Olivier og Velay, at man trenger mer enn bare øynene til å sanse den – hendene våre er også nødvendige (2019, s. 3). Trykte tekster er fysiske og håndgripelig sammenhengende med mediet, til forskjell fra de digitale tekstene som er separerbare fra sitt medium (Mangel, Olivier, & Velay, 2019, s. 2). Lesing er en mer multisensorisk aktivitet enn det blir daglig anerkjent.

[...] the feel of the book to the hand, the smell of the paper, the haptic pleasure [...] reinforce and deepen the habit of reading ((Mc Laughlin, 2015, s. 31) sitert i Mangel, Olivier, & Velay, 2019, s. 2)

Den haptiske kommunikasjonen, selve berøringen, mellom bok og kropp er noe særegent. Ingold snakker om *haptikalitet*, og hvordan det er «*an awareness of a different kind*» (2019, s. 12). På grunn av denne formen for kommunikasjon, og flere generelle bekymringer knyttet til teknologiske fremskritt, er det verdifullt å se på hvordan opplevelsen og sambandet mellom tekst og leser endrer seg fra mellom papir og menneske til skjerm og menneske. Kort fortalt, viste undersøkelsen til Mangel, Olivier og Velay (2019), at det ikke fantes særlig store forskjeller mellom papir og skjerm når det kom til å lese en lengre tekst. Lesetid i minutter varierte ikke noe særlig, og begge grupper husket store deler av handlingen. De fant noen forskjeller blant lesernes ferdigheter til å rekonstruere tidsmessige og kronologiske aspekter ved fortellingen, og kort fortalt innebar det at de som leste på papir hadde en bedre forestilling av når ting skjedde og det var lettere for dem å sette sammen historien mer kronologisk riktig enn dem som hadde lest på Kindle (Mangel, Olivier, & Velay, 2019, ss. 7-9). Et aspekt som noen påpekte var det visuelle og taktile som registrerte seg når man fysisk bladde i boka, og gradvis kunne se den ene siden bli tykkere og den andre smalere etter hvert som man leste.

En annen bakside ved Kindle enn når leseforståelsen endres, er muligheten for *Kindle Unlimited*. Ved å sette søkelys på indie⁵ romanse-forfattere, viser Larson hvordan denne gruppen skaper kollektive virkeligheter⁶ sammen i et forsøk på å stå imot Kindle Unlimited (KU) (2022, s. 520). KU er et aspekt

5 *Indie* som i betydningen 'independent', foruten et forlag.

6 'Imagineries' i original tekst.

ved Kindle som kort kan forklares å være et indre, eksklusivt bibliotek inne på Kindle for kun \$9.95 per måned (Larson, 2022, s. 520).⁷ Forfattere kan velge å selge bøkene sine til KU/Amazon, men da vil de kun være tilgjengelige for å bli lest der. Det ligger en unik logikk bak betalingsordningen for forfattere som velger å selge bøkene sine til KU, og det varierer også utifra hvilke sjangre bøkene utgis i. Det ses ikke som relevant for min tekst å gå altfor grundig inn i hva det hele innebærer, sann økonomisk statistikk-messig, men noen punkt kan være at man blir betalt så og så mye for hver side lest⁸ gjennom ulike algoritmer, og at Kindle som regel reklamerer selv på hjemskjermen for KU-bøker fremfor andre, og at grupper som skeive og fargede blir utsatt for algoritmisk marginalisering inne på Kindle (Larson, 2022, s. 521). Dette, blant andre ting, fører til at mange forfattere må ty til eksterne nettverk, hvor de kan snakke, støtte hverandre og spekulere sammen rundt hvordan algoritmene fungerer, hvordan de kan fremme egne og hverandres bøker, og også spekulere på hvilke bøker de bør skrive for å nå frem. Algoritmene, innført av Amazon, fører i større grad til forfatterkrav om å skrive hva «leserne» (les: algoritmene) ønsker, slik at leserne får det opp på sin Kindle.

I møte med økonomi snakker Sørhaug om spekulasjon, og hvordan «penger er en «abstrakt representasjon av samhandling» som «bare bevissthet kan få til»» (2018, s. 58) Finansmarkedet består av spekulanter som spekulerer, og det er ikke hva et *jeg* tenker som er av betydning, men en spekulasjon av hva et *man* tenker og mener (Sørhaug, 2018, s. 78). Sørhaug refererer til Keynes' (2015) sammenligning av finansmarkedet og skjønnhetskonsurranser; dommeren må velge den kvinnen han tror andre dommere kommer til å velge, på samme måte som økonomer/spekulanter spekulerer på hva andre tenker (s. 79). Denne sammenligningen tar jeg et steg videre og trekker fram hvordan forfattere som tar del i Kindle Unlimited må spekulere, eller *imagine* som Larson (2022, s. 523) bruker.

The development of imagineries has deep roots in industrial-era book publishing, where agents imagine what editors want; editors imagine what bookstores want; bookstores imagine what readers want; and authors second-guess them all [and thus, create collective imagineries]. (Larson, 2022, p. 523)

7 Prisen har, i skrivende stund, steget til \$11.99 i følge <https://www.writtenwordmedia.com/kindle-unlimited-subscribers/>.

8 Som førte til mange blanke sider hos flere forfattere som prøvde å snylte til seg mer penger, ved at leseren måtte bla gjennom tomme sider for å lese boka. Dette kalles *bookstuffers* (Larson, 2022, s. 525).

Når forfattere ikke vet hvilke lesere de skal prøve å nå ut til, er fantasien et fint verktøy. Såkalte *platformized cultural producers* kan ikke *bare* spekulere på hva deres forestilte publikum ønsker å se, men også hva plattformen (Kindle Unlimited) ønsker at skal bli sett ((Marwick & boyd, 2011) sitert i Larson, s. 522). *Social imaginaries* ((Taylor, 2002, s. 106) sitert i Larson, 2022, s. 523), *algorithmic imaginaries* ((Bucher, 2016, s. 40) sitert i Larson, 2022, s. 523), *platform imaginaries* ((Van E & Poell, 2020, s. 1) sitert i Larson, 2022, s. 523), samt et *web of collective beliefs* ((Thompson, 2012, s. 76) sitert i Larson, 2022, s. 523) er ulike begrep brukt for å forklare fenomener som har å gjøre med at man spekulerer på hva andre spekulerer på, som samtidig former videre spekulasjoner på andres spekulasjoner. Disse spekulasjonene former virkeligheten vår samtidig som virkeligheten formes av spekulasjonene; spekulasjonene fremstår som virkelige, som *ting*, og det er nettopp derfor det er mulig for dem å fremstå for oss som virkelige (Sørhaug, 2018, s. 58-59). Forfatterne skaper derfor et kollektivt nettverk av spekulasjoner eller *imaginaries* av ting som fremstår som virkelige.

De aller fleste som publiserer bøker via KU er selvpublisererte, altså foruten et forlag eller redaktør, skjønt noen benytter seg av *skyggeforfattere*. Ved at ingen i et forlag har godkjent tekstene, har de som regel heller ikke blitt utsatt for plagiatsjekk, og sammen med *skyggeforfattere* som plagierer og en spirende, men råttne (Flood, 2019) iver for å publisere mest mulig, oftest mulig og tjene mer, har det skapt et dårlig bilde av KU-bøker og dets forfattere. Hele betalingssystemet hos KU gir grobunn for svindlere, og ved bruk av «... Facebook ads, drowning readers in marketing emails, offers and giveaways, the top scammers are estimated to be making up to \$100,000 a month» (Flood, 2019). Flood skriver:

This culture, this ugly underbelly of legitimate self-publishing is all about content. More, more, more. Fast, fast, fast. (Nora Roberts sitert i Flood, 2019).

En bølge av kvantitet framfor kvalitet har forpestet Kindle-en, og det fungerer også godt⁹ – for forfatterne som utnytter seg av det. Nemlig fordi «authors who «rapid release» [i.e. every 60 days] will position you more prominently in the

9 I monetære termer. Artikkelen fra The Guardian nevner blant annet at det er flere forfattere som har fått bøkene sine fjernet på grunn av plagiat eller *bookstuffing*, altså svindling.

company's algorithms» (Flood, 2019). Det blir med e-bøker, som det har blitt med Instagram-likerklikk – der tallet trumfer den faktiske kvaliteten på bildet. *Kvantitet blir transformert til kvalitet*. Antallet som bruker KU er uvisst, da Amazon ikke publiserer slik statistikk, men noen har regnet seg fram til at det mest sannsynlig er minimum 4 millioner som aktivt bruker KU (Noblit, 2023), som satt i perspektiv ikke er det største tallet da det antas å være rundt 150 millioner Kindle-eiere (Singh, 2023).

Del 2: Å skrive med penn og papir i stedet for på tastatur og skjerm

Det ser ut til å kunne være større forskjeller mellom det fysiske og digitale når det kommer til skriving framfor lesing på enten eller av mediene. Antageligvis bruker de aller fleste i dag, både studenter og andre i arbeidslivet, PC-en, mobilen eller nettbrettet til å ta notater – og de fleste ser ut til å gjøre det fordi de tenker det er det letteste valget både med tanke på selve utførelsen og det å se tilbake på notatene. Mye teknologisk utvikling planlegges og skapes nettopp for å gjøre hverdagen enklere og arbeidsoppgavene færre – men er dette egentlig det som skjer? Hvis forskning for eksempel viser at man lærer mer ved å skrive for hånd, hvorfor utvikles det nye former for å ta notater (digitalt) når det vi allerede har fungerer godt nok? Noen mener kanskje at vi mennesker liker å være late, og å gjøre ting godt nok, men ikke bra, er nok for oss, og at det er derfor nye løsninger – som ikke nødvendigvis er bedre på lang sikt – er så ettertraktede.

I privat sammenheng er det flere ulike typer notater man kan ta; for eksempel ukens handleliste, eller å skrive dagbok eller skrive brev. Alle disse eksemplene gjøres i utgangspunktet på papir, særlig brev, men de er alle blitt digitaliserte på flere måter. Dagens handleliste skrives kanskje i notater på mobilen eller i en egen type app utviklet for lister, dagbøker kan skrives i notater (på en iPhone kan man *låse* notatet med en kode) og Apple lanserte nylig en dagbok-app¹⁰, og brev skrives i hovedsak som e-post – så å si ingen 'har tid' til å skrive brev om hverdagslige ting noe mer, nå er det *business*. Å skrive for hånd virker mer personlig, det er din egen håndskrift og det er armen din som fører pennen, mens det å skrive digitalt er bundet til en helt egen standardisert logikk med egne fonter, farger og et forhåndsbestemt utseende. Enn så lenge den fysiske

10 Se <https://www.apple.com/no/newsroom/2023/12/apple-launches-journal-app-a-new-app-for-reflecting-on-everyday-moments/> for mer informasjon.

dagboken din ikke blir stjålet, så er den på lang vei mer privat enn den digitale skrivingen. Jeg tør påstå at mye elektroniske dokumenter og tekster gir en illusjon av å være private, men at de til syvende og sist eksisterer hos en eller annen database eller at de står i fare for å bli utsatt for virus eller hacking. Du eier boka, men hvem eier egentlig dokumentene dine?

Når det kommer til offentlige skrivevaner, slik som i et klasserom eller i en forelesningssal eller liknende, vil man typisk se at majoriteten sitter med en PC foran seg framfor notatbok og pennal.¹¹ Ut ifra det jeg har sett, så sitter de aller fleste som har med seg PC og skriver ned ordrett det som vises på en eventuell PowerPoint. Flere studenter sier de skriver fortere på pc enn de gjør for hånd. Men handler forelesning om å skrive ned mest mulig, fortest mulig? Hvis man sitter med penn og papir under forelesning er man tvunget, i egenskapen av å skrive for hånd, sin umistelige sjarm: det tar rett og slett litt tid (for de aller fleste). Derfor kan det hende man blir nødt til å fokusere på det aller viktigste som blir sagt, lytte mer og bruke tid på å notere kun det tilsynelatende aller viktigste. Kan det derfor vise seg at de som skriver med penn og papir kanskje sitter igjen med mer fra forelesningen enn de som hyppig noterer absolutt alt ned i Word-dokumentet sitt? Hvis man sitter igjen med mindre lærdom fra å ta notater på skjerm, tør jeg påstå at vi har et eksempel på hvordan digitalisering ikke har ført til tiltenkt effektivisering, men heller flere arbeidsoppgaver i form av at man må bruke mer tid før eksamen på å pugge.

Fyhn (2013) sier at kun ved berøring er kroppens grense huden vår, og man kan derfor stille spørsmål ved hvorvidt det finnes en unik taktil opplevelse av papir versus en teknologisk *duppeditt*. Tidligere i denne teksten snakket jeg om hvorvidt leseforståelsen endret seg fra skjerm til papir, og svaret var at den i liten grad gjorde det, men at de største forskjellene lå i det taktile; den haptiske kommunikasjonen med papiret (eller skjermen). Kroppen erkjenner verden rundt seg, og dette vil trolig variere fra person til person, fra medium til medium. Kalligrafi versus oljemaleri er et eksempel Fyhn (2013, s. 361-362) bruker for å vise til ulike former for erkjennelse og møter med omverden. Ved kalligrafi er det nøye kalkulererte bevegelser som skjer kjapt, presist og spontant, og dette kan vi sammenligne med det å skrive på papir. I motsetning til kaligrafi har vi oljemaleriet, som males over lengre tid, det er mye fram og tilbake og

11 Som antropologistudent derimot, vil jeg påstå det er overraskende mange som skriver for hånd heller enn på PC. Hvorvidt dette stemmer og hvorfor det er sånn, det vet jeg ikke. Det er kun et mønster jeg har lagt merke til i forelesninger hvor studentene kommer fra ulike fagområder.

det ligger mye arbeid i det. Dette kan vi sammenligne med det å skrive digitalt. Oljemaleriet og for eksempel Word-dokumentet har de fellesnevnerne at begge kan og vil bli redigert og jobbet med jevnt og trutt over lengre tid.

Ved *aikido* (Fyhn, 2013, s. 87-92) handler det om å gi slipp på tanker og intensjon – utføre kontrollerte øvelser uten den baktanken om å kontrollere bevegelsen. Fyhn viser til den kreative tilstedeværelsen mellom formløshet og form gjennom tre ulike eksempler: aikido, antropologisk tilstedeværelse og skriving (2013, s. 329). Å skrive for hånd i motsetning til på et tastatur eller skjerm i denne sammenhengen kan knyttes til at det er mindre kontroll i den grad av at PC-en er 'feilfri' mens egen håndskrift til tider kan forekomme klussete. På PC-en kan man fjerne og redigere bort feil tilsynelatende uten spor, mens uansett hvor hardt man bruker viskelæret vil man ikke kunne 'redigere' bort alle feil uansett hvor hardt man prøver. Det å skrive baserer seg på å «[...] å manifestere en uformet anelse i form (tekst), til å redigere en form (tekst) som allerede manifest» (Fyhn, 2013, s. 317) og «[...] å være til stede i det som skjer mellom anelse og form» (Fyhn, 2013, s. 317). Skrivningen skjer gjennom en manifestasjonsprosess (Fyhn, 2013, s. 318-320) hvor jeg skriver fordi jeg har en anelse om hva jeg vil skrive, og denne anelsen er uten form fram til den er blitt skrevet ned.

Fyhn sier «Jeg tenker med pennen» (2013, s. 320), men hvordan kan man tenke med tastaturet? «Det formløse forutsetter ikke bare en annen logikk, men en annen *innstilling* fra den som vil berøre det» sier Fyhn (2013, s. 318). Når man skriver for hånd påtvinges man regler og forventninger som syntaks og andre grammatiske rettesnorer (Fyhn, 2013, s. 321), og på det viset er å skrive med penn påtvungen en viss logikk. Men når man skriver på et tastatur eller skjerm så forutsetter det en helt annen logikk; en større logikk enn det å skrive for hånd. Den standardiserte, teknologiske logikken (eller tekno-logikken) er mer inngripende og avgjørende for vårt møte med skriving gjennom elektroniske media. Slik 'passiv aktivitet' (Fyhn, 2013, s. 322) er mulig når man skriver for hånd, for da er man i grunnen kun bundet av sin egen skriveevne (og til dels grammatiske kategorier), men ved bruk av for eksempel Word er man forpliktet til visse skrifttyper, størrelser, oppsett og så videre.¹² Kan det hende at den standardiserte teknologien gjør større skade enn den er behjelpelig når man tar notater?

12 For et økofeministisk perspektiv på Microsoft Word og hvordan de systematiserte standardene fører til forskjeller ut ifra hvem det er laget av eller tilrettelagt for, se Romberger (2011).

Studenters skrivevaner – en kvalitativ undersøkelse

Etter snart fire år som student på universitetet, har jeg lagt merke til noen mønstre i studenters notatvaner under forelesning. De aller fleste noterer på en privat PC, og foretrekker at foreleseren bruker PowerPoint, og det er lett å merke seg at tastaturlydene eskalerer etter hvert som det kommer et nytt lysbilde med mye skrift. De som noterer for hånd er bundet av tidens knapphet, og jeg og flere bekjente bruker såpass mye tid på å notere at vi noen ganger ‘snubler’ over oss selv og går glipp av et lysbilde eller to da vi er opptatt med å se ned i notatboka og lytte til det foreleseren sier. Jeg minnes særlig i emnet *Examen philosophicum for samfunnsvitenskap* at jeg kunne sitte og nesten skrive på meg krampe i hånda, og at jeg i øyekroken kunne se at foreleseren bladde seg videre, lysbilde for lysbilde, i presentasjonen. Samtidig tenker jeg ikke at det er nødvendig å notere seg alt som blir sagt og skrevet – det blir for mye av det gode og det kan føles overveldende. For å vise til andre studenters tanker om egne skrivevaner har jeg utført noen kvalitative intervju med et antall selvvalgte informanter, og det er de samme som ble intervjuet om lesevaner.

Hvilket medium bruker du for å ta notater under forelesning?

Informant P: Notatbok.

Informant Q: Jeg tar notater på laptopen min.

Informant R: Papir.

*Hvorfor velger du x framfor y?*¹³

Informant P: Fordi jeg kan skrive akkurat det ordet som jeg tenker selv som er rett fra hodet. Notatboka har ikke korrekturformat, ikke noen røde linjer. Jeg trenger ikke gå tilbake og rette. Jeg selv skjønner hva jeg mener, hva jeg har skrevet i det notatet. Mye lettere å tegne på sida [i margen], det er vanskelig å lage piler og streker på PC-en, det er veldig tidkrevende.

Informant Q: Det er litt fordi det går raskere å skrive ned [på laptopen], jeg føler at jeg får med meg mer innhold når jeg skriver ned. Hovedgrunnen er vel fordi det er lettere å holde styr på notatene i etterkant, når jeg skal pugge til eksamen. Å legge til ting, fra å ha lest pensum.

13 X og Y for å symbolisere notatbok versus PC/iPad/annet digitalt verktøy.

Informant R: Det er noe med det at det er det jeg har blitt vant til, etter videregående, da jeg var i Frankrike skrev alle på papir. Ja, er det ikke noe med at man husker lettere om man skriver for hånd? Jeg liker måten man kan strukturere bedre for hånd enn på PC, med markeringstusjer og greier.

Begge sider av saken argumenterer for at det de velger er av grunner knyttet til å gjøre det enklere for seg selv, ut ifra hvordan de ønsker å ta notater – om det så er for å tegne streker og markere, eller for å lettere kunne gå tilbake og redigere og skrive mer. Her i Norge er det ingen vanlig praksis at forelesere forbyr studenter å bruke PC-en under forelesning, men flere forelesere oppmuntrer stadig til bruken av notatbøker. Jeg vil tro de sier det både til fordel for studenter selv og læring, men også fordi det gjør det lettere for foreleserne å se at vi faktisk følger med og tar del i undervisningen når vi skriver i notatbøker.

Forskning argumenterer for bruk av penn og papir

I undervisningssammenheng på universitetet diskuteres det stadig vekk hva som er de riktige løsningene for best mulig læring. Noen forelesere foretrekker å bruke tavla, andre PowerPoint, mens andre nøyer seg med egen røst. Noen studenter noterer på pc-en, andre i notatboka, noen på ReMarkable, iPad eller mobilen, mens de aller færreste kun lytter. Jeg har også vært vitne til noen ta lydopptak på PC-en samtidig som de tok notater inne på Word – hvorvidt dette er etisk riktig er en diskusjon for en annen gang, men jeg vil anta studenten kun brukte opptaket til å få med seg alt foreleser sa minst én gang til. Forskning viser at flere deler av hjernen aktiveres ved å skrive for hånd versus på et tastatur, men noen, sånn som Jan Frode Lindsø, er kritisk til hvorvidt det finnes en sammenheng mellom hjerneaktivitet og hva folk faktisk lærer (Kaste, 2024). Det sies at barn som lærer å lese og skrive på for eksempel en iPad kan ha vansker for å forstå visse bokstaver, som *b* og *d* (Kaste, 2024), da deres forståelse av bokstavene ikke er kroppsliggjort slik den ville blitt hvis de hadde lært å skrive alfabetet med blyant.

Videre sier forskningen (Kaste, 2024) at å skrive for hånd gir hjernen flere signal¹⁴ å huske på, og at dette er en bra ting. Samtidig, sier Marianne Hagelia (sitert i Kaste, 2024) at studenter ikke må gjøre seg avhengige av hukommelsen deres og at de må lære seg studieteknikker som fungerer for dem, og at de ikke må glemme at læringen ikke slutter i det man forlater forelesningssalen.

14 Cues i original tekst.

Hagelia gir inntrykk av å ikke mene noe om hvorvidt det å skrive for hånd er bedre eller verre enn å skrive på PC, men at studenter ikke må glemme å jobbe med notatene sine og skrive dem om til bedre notater slik at de sitter igjen med en bredere forståelse av hva de har lært. NTNU-forskere støtter opp større bruk av penn og papir, men de mener samtidig ikke at vi skal gå tilbake til en tid uten PC-en og skrivebrettene (Kaste, 2024). Van der Meer (sitert i Kaste, 2024) sier at forskning viser at studenter lærer og husker mer når de tar notater for hånd under forelesning, samtidig sier de at når man skal skrive en lengre tekst eller essay er digitale løsninger det gunstige valget, da det er lettere å redigere, finjustere og ferdigstille en tekst der.

Annen forskning rettet mot barn i barneskole-alder viser blant annet viktigheten av å kombinere å skrive for hånd og å skrive digitalt for å unngå mulige negative effekter på kroppens motorikk (Mangen & Balsvik, 2016, sitert i Dahlström & Boström, 2017, s. 144). «Writing is [...] seen as a cultural, individual and intentional act, a communicative event», sier Dahlström og Boström (2017, s.144) og de påpeker hvordan å skrive er vanskeligere å måle og kontrollere enn lesing, som igjen har ført til færre studier og kunnskap rundt skriving (Wengelin & Nilholm, 2013, sitert i Dahlström og Boström, 2017, s. 144). En gylden middelvei for studenter kan for eksempel være bruk av en ReMarkable¹⁵, men den har også visse begrensinger. Man kan både lese PDF-er og skrive på separate ark. Det er lettere å redigere der, sånn som med en pc, men man skriver for hånd. Det er derimot ingen mulighet til fargebruk eller å markere viktige ord eller setninger på andre måter enn med den sorte pennen (Strampe, 2020), og det synes flere at gjør den til en dårlig motstander mot for eksempel det å notere på en iPad eller i notatboka.

Hvorvidt foreleseren har lov til eller skulle kunne bannlyse bruken av PC under forelesningen har skapt heftig debatt studenter imellom, forelesere imellom og i størst grad mellom student og foreleser. På flere universitet i USA er det i flere delstater normalisert at foreleser har makten til å ta slike avgjørelser (Kheraj, 2014), og det forekommer generelt oftere også enn det tilsynelatende gjør på for eksempel europeiske universiteter.¹⁶ Forelesere argumenterer blant

15 Hvis man blander ei notatbok og en iPad ville resultatet være en ReMarkable – det er som en Kindle, men for skriving. Skjermen skal minne om papir (i utseende og det taktile), og «fargene» er ulike grå-toner, akkurat som en Kindle. ReMarkable kommer derimot med en penn (lik *Apple Pencil*) for å skrive med.

16 Jeg trekker denne «konklusjonen» ut ifra en rekke medieoppslag jeg har kommet over om det å bannlyse eller ikke bannlyse PC-er i høyere utdanning; de jeg fant handlet om USA.

annet for bannlysningen med at «[...] the temptation for distraction was high» (Rockmore, 2014), og en undersøkelse fra 2003 viste at når halve klassen ble bedt å ikke bruke pc-en, mens den andre ble det, og de ble testet i en såkalt «pop quiz»¹⁷ – som amerikanerne elsker – viste resultatet at de som ikke brukte PC svarte bedre på spørsmålene, og at dette samsvarer med tanken om at *multitasking* minsker hvor godt man utfører en oppgave (les: ta notater).

Røyrvik, Fyhn og Ingold snakker om hvor viktig det er med god dialog mellom student og foreleser, og hvordan det kan ses som et grunnlag for at begge parter skal kunne forlate forelesningssalen med mer kunnskap enn da de entret (2022). Det er ikke uten grunn at flere forelesere er mot studenters bruk av PC (og også i noen tilfeller mot egen bruk av PowerPoint), fordi det setter en grense i forholdet mellom student og foreleser. Studenten gjemmer seg bak pc-en, blikkontakt blir vanskeligere, og foreleser aner ikke om studenten noterer eller kjøper klær på nett. PowerPoint-en kan skape et skille ved at foreleser kan føle seg bundet av sin egen planlagte presentasjon (Røyrvik, 2022), og studentene kan i større grad komme utfor å fokusere mer på ordene og bildene på lysbildene framfor lydene som kommer fra foreleserens munn. Studenter og forelesere må bli flinkere til å bruke verktøy som PowerPoint eller å notere på PC på en slik måte at det ikke skaper grenser og hindrer dialog dem imellom.

Shikoh (2023) sier at vi studenter ikke er barn, og at vi står i god posisjon til å ta valg som gagnar oss når det kommer til forelesningssituasjonen. Studier viser at håndskrevne notater fungerer bedre, men at disse studiene ikke setter søkelys på de som faktisk presterer bedre med PC-er. Som Shikoh selv sier, så bruker de PC-en for å ta notater under forelesningen, for så å skrive dem for hånd ved en senere anledning (2023). Shikoh skriver:

This mistrust in students' abilities to stay focused on lecture material undermines our ability to take responsibility for our own education. [It also has] dangerous implications for students with accommodations. [Making students with disabilities feeling] singled out in classrooms (Shikoh, 2023).

Kronikken argumenterer ikke bare *mot* at forelesere skal kunne bannlyse bruk av PC, men også *for* at universitetsstudenter må ta ansvar for egen læring og

17 (Som regel) en uventet prøve gitt til elever og studenter for å sjekke om de har fulgt med og/eller lært noe.

hvordan «We are adults who all pay to sit in these classrooms, and it's our right [...] to determine how we take advantage of our class time, how we take our notes and how we want to study. » (Shikoh, 2023). Det er forståelig at de aller fleste forelesere ønsker det beste for oss studenter og tar valg som følge av det, men å være på universitetet er tross alt frivillig og noe man selv står inne for å gjennomføre.

Konklusjon

Teknologisk framgang har et sterkt preg av et 'point-of-no-return'. Når noe først er oppfunnet og tas i bruk, kan man ikke plutselig angre seg og så vil det forsvinne. I beste fall, hvis man angre, blir det utviklet til noe nytt og bedre. Lesebrettet og stadige nye løsninger for å ta notater på PC, mobil og nettbrett er kommet for å bli. Disse teknologiske dingsene skal gjøre hverdagen vår lettere, våre daglige gjøremål enklere og lettere tilgjengelig – og for de aller fleste stemmer dette, men alt som har sine positive sider har alltid også noen negative sider. I denne teksten har jeg formidlet noe av historien til et av de mest kjente lesebrettene, nemlig Kindle. Med utgangspunkt i dette har jeg snakket om leseopplevelsens forvandlinger; det teknologiske fremskrittet fra trykte bøker til digitale skjermer. Jeg gjennomførte intervju blant tre studenter for å lære om deres lesevaner. To av tre foretrakk trykte bøker, og den tredje eide faktisk en Kindle. Valget av papir framfor skjerm ble begrunnet i muligheter for større følelse av eierskap og samhold med boka ved å kunne skrive og markere i den, samtidig som at det var lettere å lese på papir og man ble mindre sliten. Alle tre foretrakk eller likte å eie egne bøker.

Deretter introduserte jeg Kindle-en som medium, med referanser til den ellefte utgaven som jeg selv besitter. Jeg forklarte hva som gjør den til et attraktivt alternativ til trykte bøker, sånn som at den er lettere å reise med, og at man får flere bøker samlet til mindre enn vekten av ei fysisk bok. Så snakket jeg om tallenes betydning i henhold til Kindle, hvor det ikke kun er sidetall, men også prosenttall, antall timer og minutter igjen av boka eller kapitlet. Jeg har undret meg over tallenes innvirkning på leseopplevelsen, og hvordan den årlige tellingen av antall bøker og sider lest også er med på å enten forstyrre eller forsterke leselysten. Mangen, Olivier og Velays (2019) studie av forskjeller i leseforståelse mellom å lese på papir i motsetning til skjerm, viste oss at forskjellene ikke var så store, bortsett fra en lavere gjenkjennelse av hvor i teksten og når i fortellingen noe skjedde hos dem som leste på Kindle. Noen av

argumentene for denne forskjellen ble begrunnet i det fysisk forskjellige mellom en trykt bok og et lesebrett, og frafallet av den haptiske kommunikasjonen man har med ei trykt bok, og hvordan den fysiske bokas tyngde og utseende veide inn – noe den ensidige Kindle-en ikke kunne gi uttrykk for og som dermed ble et minus i denne sammenhengen.

Videre skiftet jeg fokus over til forskjellen mellom det å skrive for hånd versus det å skrive på et tastatur eller skjerm. Jeg drøftet hvordan de to ulike formene for notattakning varierer med utgangspunkt i forelesningssituasjoner på universitet. De generelle forskjellene sammenlignet jeg med Fyhns (2013) eksempler om kalligrafi og oljemaleri. Penn og papir (brukt under forelesning), lik kalligrafi, foregår raskt og spontant, mens å skrive på PC-en tar på en måte aldri slutt, man kan alltid gå tilbake og redigere mer, likt et oljemaleri. Kortvarig og raskt versus langvarig og treigt arbeid. Uten å bety at det ene avgjort er bedre eller verre enn det andre. I forbindelse med skrivevaner utførte jeg videre kvalitative undersøkelser med de tre samme studentene. To av tre informanter foretrakk bruk av papir, og mente at det var det lette valget med tanke på å unngå tvungen rettskriving (som med Word sine røde streker), og at det var lettere å strukturere for hånd med markeringstusjer og skriving i margin. Informanten som foretrakk å skrive på PC-en, argumenterte for at det gikk raskere å skrive ned (under forelesning) og at det i etterkant var lettere å hold styr på, legge til notater og redigere det.

Annen forskning viser at flere deler av hjernen aktiveres ved å skrive for hånd, men at vi skal være forsiktige med å anta at dette innebærer mer læring (Kaste, 2024). Noen uttrykker bekymring for barns mulighet til å ikke få utviklet god nok skrivemotorikk, dersom det blir mer iPad og mindre notatbøker i skolen (Dahlström & Boström, 2017). I USA er det en tilsynelatende større debatt rundt det å bannlyse bruk av pc under forelesning for notatbruk da flere forelesere faktisk nekter studentene å bruke pc under forelesning. På den andre siden argumenterer studentene for autonomi og eget ansvar rundt å ta valg rettet mot egen læring. Annen problematikk knyttet til valget mellom papir versus skjerm kunne vært å snakke om miljø og bærekraft, og dets sammenhenger. Innebærer valget av det ene over det andre noe positivt eller negativt for klimaet? Her kunne man snakket om papirbruk, hugging av trær, bygging av datasentre, eller hvorvidt det er viktig at noe eksisterer som noe håndfast og ikke bare som bits og tall. Denne klimaproblematikken er noe som fordrer videre diskusjon av det jeg allerede har snakket om, men i et miljø- og klimabevisst perspektiv.

Jeg ønsket med denne teksten å vise til de faktiske forskjellene mellom det å lese på papir eller på skjerm, og mellom det å skrive for hånd eller på tastatur. I en tid med stadig mer digitalisering og mindre papirbruk - både til lesing og skriving – er det særdeles viktig å finne ut av hvilke implikasjoner dette kan ha på oss som mennesker med en trang til å lære. Vi må spørre hvorvidt en digital hverdag vil bidra til eller hindre vårt arbeid. Som individer har vi et eget ansvar for å finne ut av hvordan vi på best mulig måte kan bruke noe, samtidig som det letteste valget ikke nødvendigvis også er det beste for deg. Det som fungerer for hver enkelt varierer på individnivå, og derfor er det viktig at det tilrettelegges for begge deler. Samtidig kan de store forskjellene gjøre det til et vanskelig tema å finne svar på, men det betyr ikke at man ikke skal prøve å komme seg fram til en generell konsensus. Til tross for at noe nytt kommer inn – det digitale – så betyr det ikke at det gamle – det analoge - bør kastes på dør. Både forskning og mannen i gata står ved begge sider av saken. Konklusjonen ligger derfor i å anerkjenne forskjellene, og derifra utnytte hver enkelt sak på best mulig måte.

Litteraturliste

- Amazon. (2017, November 22). *A look back at 10 years of the Amazon Kindle*. Hentet fra AboutAmazon: <https://www.aboutamazon.com/news/devices/a-look-back-at-10-years-of-the-amazon-kindle>
- Bohannon, P. (1959, Vol. 19, No. 4). The Impact of Money on an African Subsistence Economy. *The Journal of Economic History*, pp. 491-503.
- Dahlström, H., & Boström, L. (2017, Vol. 12, No. 4, Desember 18). Pros and Cons: Handwriting Versus Digital Writing. *Nordic Journal of Digital Literacy*, pp. 143-161. Retrieved from <https://doi.org/10.18261/issn.1891-943x-2017-04-04>
- Eriksen, T. H. (2007). *Øyeblikkets tyranni: rask og langsom tid i informasjonssamfunnet*. Oslo: Aschehoug.
- Eriksen, T. H. (2014, Vol. 25, Nr. 1). Antropologi på en overopphetet klode - En diagnose og et forslag. *Norsk antropologisk tidsskrift*, pp. 5-22.
- Flood, A. (2019, Mars 28). *Plagiarism, 'book-stuffing', clickfarms... the rotten side of self-publishing*. Retrieved from The Guardian: <https://www.theguardian.com/books/2019/mar/28/plagiarism-book-stuffing-clickfarms-the-rotten-side-of-self-publishing>
- Fyhn, H. (2013). *Møte med tilstedeværelsen - Antropologisk deltakelse og erkjennelse mellom formløshet og form*. Trondheim: Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse, Sosialantropologisk institutt.
- Haugseth, J. F. (2021, Februar 3). *Tidsklemme*. Hentet fra Store norske leksikon: <https://snl.no/tidsklemme>
- Ingold, T. (2019, Vol. 2, No. 2). Of Work and Words: Craft as a Way of Telling. *European Journal of Creative Practices in Cities and Landscapes*, pp. 5-18.
- Kaste, A. M. (2024, Februar 8). *Writing by hand activates more areas of the brain than typing on a keyboard*. Hentet fra Science of Norway: <https://www.sciencenorway.no/education-keyboard-skills-psychology/writing-by-hand-activates-more-areas-of-the-brain-than-typing-on-a-keyboard/2320808>
- Kheraj, S. (2014, Juli 31). *A Brief History of the Laptop Ban*. Retrieved from Active History - History Matters: <https://activehistory.ca/blog/2014/07/31/a-brief-history-of-the-laptop-ban/>

- Kowalczyk, P. (2023, November 21). *A fascinating history of Kindle devices and services*. Hentet fra Ebook Friendly: <https://ebookfriendly.com/timeline-kindle-history/>
- Larsen, T. (2018). Når virkeligheten flytter på seg: Instrumentalitet, estetikk og livsverden i vår tid. I T. Larsen, & E. A. Røyrvik, *Trangen til å telle: Objektivisering, måling og standardisering som samfunnspraksis* (pp. 265-307). Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Larsen, T., & Røyrvik, E. A. (2018). *Trangen til å telle - Objektivisering, måling og standardisering som samfunnspraksis*. Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Larson, C. (2022, August 23). Streaming books: confluencers, Kindle Unlimited and the platform imaginary. *Communication, Culture and Critique*, 15, pp. 520-530.
- Mangen, A., Olivier, G., & Velay, J.-L. (2019, Februar 15). Comparing Comprehension of a Long Text Read in Print Book and on Kindle: Where in the Text and When in the Story? *Frontiers in Psychology*, pp. 1-11.
- Noblit, C. (2023, September 14). *How Do Kindle Unlimited Subscribers Behave in 2023 (And How Does it Impact Authors)?* Hentet fra Written Word Media: <https://www.writtenwordmedia.com/kindle-unlimited-subscribers/>
- Rockmore, D. (2014, Juni 6). *The case for banning laptops in the classroom*. Retrieved from The New Yorker: <https://www.newyorker.com/tech/annals-of-technology/the-case-for-banning-laptops-in-the-classroom>
- Romberger, J. E. (2011). Ecofeminist Ethics and Digital Technology: A Case Study of Microsoft Word. In D. A. Vakoch, *Ecofeminism and Rhetoric: Critical Perspectives on Sex, Technology, and Discourses* (pp. 117-143). New York: Berghahn Books.
- Rowberry, S. P. (2022). *Four Shades of Gray: The Amazon Kindle Platform*. The MIT Press.
- Røyrvik, J., Fyhn, H., & Ingold, T. (2022, Juni). THE TIM INGOLD SPECIAL. *Teknologikken via Spotify*. Ørland Kultursenter, Brekstad: S.S.G., NTNU.

- Shikoh, I. (2023, Februar 22). *We are not children. Professors must stop banning our laptops in class*. Hentet fra The Diamonback: <https://dbknews.com/2023/02/22/laptop-bans-inhibit-learning-and-make-accomodations-difficult/>
- Singh, S. (2023, Juli 18). *Kindle Users and Usage Statistics*. Hentet fra eReader. blog: <https://ereader.blog/kindle-statistics/>
- Strampe, L. (2020, September 9). *Review: ReMarkable 2 Tablet*. Hentet fra Wired: <https://www.wired.com/review/remarkable-2/>
- Sørhaug, T. (2018). Som bare bevissthet kan få til - Penger, usikkerhet og spekulasjon. I T. Larsen, & E. A. Røyrvik, *Trangen til å telle - Objektivisering, måling og standardisering som samfunnspraksis* (pp. 55-89). Oslo: Scandinavian Academic Press.

Kapittel 2:

Skjerm oss fra skjermene

– hva gjør det med vår kultur?

Av Emma Bakken Værnes

Først – en busstur

Jeg sitter på bussen og ser meg rundt. Den er ikke stappfull, men omtrent nok til at alle kan få et dobbeltsete for seg selv. Med få unntak ser de fleste i bussen ned på telefonen sin. Det er flere som legger ned mobilen iblant. Noen tar mobilen opp igjen, andre ikke – det er uansett alltid over halvparten oppslukt av en skjerm. Jenten ved siden av meg har vært innom Snapchat, Instagram, Snapchat, meldinger, Instagram, Snapchat igjen, for å så gå tilbake til Instagram. Ikke at jeg sitter her og spionerer – jeg har for dårlig syn til å se hva som står uansett – men jeg, som de aller fleste andre, er godt kjent med appene, og kjenner fargene og formene kjapt igjen i sidesynet. Jeg begynner å lure på hva denne syklusen mellom apper gjør med oss – hvorfor kommer vi alltid tilbake til en app når vi er tilsynelatende ferdig med den? Hvorfor bryr vi oss om å sende meningsløse selfier til hverandre, ofte uten hverken tekst eller kontekst? Er det noen andre enn meg, som får en slags dystopisk følelse av alt dette?

Innledning

Det er mange ulike teorier rundt hva teknologi, internett og sosiale medier gjør med oss som mennesker og som samfunn. Aviser har saker om alt fra hvordan riktig bruk av internett kan gjøre deg lykkelig, til hvordan sosiale medier gjør våre ungdommer mer deprimert og stresset. Andre sier seg uenig i dette også.

I denne artikkelen vil jeg først se på hva *oppmerksomhetsøkonomi* er, før jeg deretter vil undersøke hvilke følger det får å gjøre oppmerksomheten vår til en *ressurs* og en *valuta*. Videre i teksten vil jeg se på hvordan sosiale medier har tatt over som vårt hovedkommunikasjonsmedium, og hva dette vil gjøre med våre standarder for informasjonsdeling og -håndtering.

En stor del av forskningen og litteraturen på virkningene av sosiale medier i dag setter søkelys på *individuelle bivirkninger*. Denne artikkelen har som hovedformål å peke på hvordan disse fenomenene kan påvirke oss *som kultur*,

og hvilken innvirkning det kan ha på utviklingen av vårt samfunn.

Metode

Formålet med denne artikkelen er å belyse hvordan vårt samfunn som helhet blir formet av vår skjermbruk og sosiale medier. For å utforske dette, vil jeg benytte en kombinasjon av teoretiske og empiriske tilnærminger, med vår tilstedeværelse med og i skjermen som fokuspunkt. Oppgaven vil først introdusere teorier knyttet til oppmerksomhetsøkonomien av Lena Lindgren, og Neil Postmans sine meninger rundt å ha sosiale medier som hovedkommunikasjonsmedium. Av empiri vil jeg ta i bruk nyhetsartikler, samt inkludere noen av mine egne erfaringer. Nyhetsartikler kan gi et aktuelt og variert perspektiv på hvordan ulike folk opplever sitt eget skjermbruk, og hvordan det former de og samfunnet rundt dem. Mine egne erfaringer vil bidra til å illustrere hvordan skjermbruk kan manifestere seg i hverdagslig tilstedeværelse, som kan funke som mikroeksempler på større sosiale trender.

Datateknologi og 'sosiale medier'-forskningens begrensinger

Sosiale mediers virkninger er i lang tid blitt omtalt både som negative og positive. Sosiale medier *som* teknologi er et vanskelig og svært komplekst tema å forske på. For det første er det tema som krever en *tverrfaglig tilnærming*. Sosiale medier som teknologi berører omtrent hver eneste del av hverdagen vår, og kan knyttes opp mot psykologi, historie, sosiologi, informatikk, datateknologi, filosofi og sosialantropologi, for å nevne noen. For det andre er emnet i konstant endring. Aldri i menneskets historie har en nyoppfinning slik som datateknologien, utviklet seg så enormt og på så kort tid. Siden datateknologiens begynnelse på 1960-70 tallet, så har datamaskiners hastighet og kapasitet doblet seg i hvert andre år som har gått. Allerede i 2014, så var det estimert at omtrent 90% av verdens data ble innhentet i de to tidligere årene – altså 2013 og 2012 (McCain, 2023). Hvordan kan vi da forske på de teknologiske virkningene av sosiale medier, når de sosiale mediene som blir gjenstand for forskning, mest sannsynlig er utdatert innen analysen er fullført?

Oppmerksomhetsøkonomi

Jeg vil hoppe tilbake til begynnelsen av teksten, hvor jeg på en busstur observerer appbruk-mønsteret til jenten ved siden av meg. Etter å ha observert denne jentas mobil stiller jeg meg selv det store spørsmålet; hvorfor kaster

vi bort tiden vår på slik tilstedeværelse? Jeg kan stille meg selv det samme spørsmålet, når jeg innser at jeg har skrollet bort flere timer av livet mitt liggende på sofaen. Jeg legger ikke merke til at tiden går – som om jeg går på autopilot, så skroller jeg videre. I en ny studie utført av forskningsprosjektet Digitox, oppgir to tredjedeler av den norske befolkningen at de mener selv de er for mye på skjerm, og at nesten halvparten ikke klarer å lese uten å gjøre noe med en skjerm samtidig (Norges forskningsråd, 2024, via Forskning.no, 2024).

Så hvorfor er det slik at jeg – som så mange andre – selv velger å bruke så mye tid på skjermen? Kan det være *fordi det er nettopp dette dagens mobiler og skjermer er formet til å gjøre? Å sikre at vi ser på skjermen så lenge som mulig?* Det kan argumenteres for at mobilen brukes til mye annet, slik som å ringe hverandre, fremme politiske meninger, delta i diskusjonsforum, se nyheter, videoer og lære nye ting – men uansett hva du bruker mobilen din til, så vil de som har solgt den til deg – techgigagantene – kun bry seg om en ting: *Hvor lenge så du på mobilen, og hvordan kan vi holde oppmerksomheten din lengre?* Oppmerksomhetsøkonomien går, med andre ord, ut på å skape innhold *som vekker interesse og opprettholder den*, da vår oppmerksomhet blir omgjort til en *ressurs* noen kan tjene på.

Det er her algoritmer kommer inn, som er skapt med det formål å fange opp og overvåke bruken av mobilen – hva du skriver, hva du ser på, samt hva du skroller forbi; alle likes, kommentarer, delinger og søk. Informasjon om hvor lenge du har sett på hver post, hvor ofte du sjekker ex-kjærestens Instagram, hvilken legning du har, utdanningen din, ditt politiske ståsted, hvor godt forholdet ditt er med familien din – all denne informasjonen kan benyttes til å tilpasse innholdet perfekt for deg, slik at du vil sitte lengre med mobilen. Nå som kunstig intelligens utvikler seg i urovekkende fart, kan algoritmer bli langt mer avanserte. All informasjonen KI får om deg, vil omgjøre algoritmen til å bli enda mer personlig, og hvilket innhold som trengs for å holde deg lengst mulig ved skjermen, blir enda mer forutsigbart.

Oppmerksomhetsøkonomi er nesten like mye psykologi som det er økonomi. Når ny forskning innenfor menneskehjernens svakheter blir avdekket, er profilerte techdesignere som Jeff Bezos fra Amazon, Sean Parker fra Facebook og grunnleggerne av Google de første som får tilgang til den (Lindgren, 2021, s. 71-78). Uavhengig av hva forskningen vår sier om sosiale medier: burde ikke dette alene gi noen varselsignaler? Oppmerksomheten og hjernen vår virker å

være blitt et produkt som noen kan tjene på, og innholdet som fores til oss, er også formet av et konkurransemarked, som prioriterer effektivitet fremfor kvalitet. Elementer på sosiale medier som likes, kommentarer, delinger, tagginger og varlinger, er alle skapt med den hensikt å holde oss på telefonen så lenge som mulig. Disse elementene er et resultat av forskning på avhengighet – hvordan vi tar beslutninger på autopilot og dopaminrushen det medfører (Lindgren, 2023, s. 77). Disse apputviklerne er ikke uvitende om hvordan de kan utnytte de kognitive sårbarhetene til mennesker, med hensikten om profit. Per dags dato har oppmerksomhetsøkonomi som forretningsmodell så å si tatt over Silicon Valley – oppmerksomhet og persondata er den største inntektsformen de har. Med dette kommer det neste store spørsmålet: Hva er det som skjer med oss som samfunn, når verdens største techbedrifter konkurrerer målrettet om vår oppmerksomhet og tid?

Oppmerksomhetsfattigdom

I boken *Ekko. Et essay om algoritmer og begjær* (2021), så har den norske journalisten Lena Lindgren problematisert oppmerksomhetsøkonomien i Silicon Valley. For å i det hele tatt kunne ha et konkurransemarked rundt vår oppmerksomhet, så forutsetter det at vår oppmerksomhet er en ressurs av begrenset tilgjengelighet. Dersom vår oppmerksomhet blir gjort til en ressurs, er det også noe vi kan bli fattig på (Lindgren, 2021, s. 70).

Oppmerksomhetsfattigdom kan bli observert på flere måter i hverdagen – når var det for eksempel du gikk inn i en restaurant sist, uten å se folk holde på med på mobilene sine under måltidet? All oppmerksomheten man gir skjermene sine, er også tid og tilstedeværelse stjålet fra andre deler av hverdagen, som å se noen i øyene når man prater med dem, eller bare være tilstede i øyeblikket. Naturligvis er ikke all tiden på skjerm bortkastet i den forstand – det kan også hende at man planlegger noe, skriver ned notater, svarer på en viktig melding, eller en viktig e-post.

Som nevnt tidligere, har to tredjedeler av nordmenn oppgitt at de synes de bruker skjermen sin for mye. Likevel ser vi at mobilbruken vår øker. Gjennomsnittsnordmannen i dag sitter like over 4 timer daglig på mobilen sin. Statistikken for unge voksne (16-19) er enda mørkere, de har et snitt på ca. 7 timer og 30 min per dag (Statistisk sentralbyrå, 2024). Paradokset er at mobilbruken vår øker, samtidig som vi har lyst til å benytte mobilen mindre.

Det finnes flere eksempler fra avisartikler, hvor unge selv forteller at de

velger å ta avstand fra å være «online» hele tiden. Blant annet forteller Lykke (27) i en artikkel i VG, om hvordan hun følte seg helt avhengig av telefonen sin. Endeløs skrolling førte bare til mer sosial sammenligning, og dårligere selvbilde. Hun beskriver hvordan skjermbruken hennes fikk henne til å føle seg utbrent til slutt. Identiteten hun hadde på sosiale medier, gjorde at hun ikke følte seg som seg selv (Møllerløkken, 2024).

Oppmerksomhetsfattigdommen tar ikke bare fra deg tiden ved skjermbruk, men kan òg påvirke livskvaliteten din utenfor skjermen. De små dosene med dopamin som telefonen gir oss ved jevne mellomrom i løpet av dagen kan gjøre, at resten av dagen – uten disse små dopamin-hitsene – oppleves som gråere, kjedeligere eller tristere (Lindgren, 2021, s. 83).

I lys av hvordan sosiale medier er utarbeidet til å være avhengighetsskapende, er det viktig å skille mellom den mobilbruken vi har som er *instrumentell*, og den mobilbruken vi har som er *et produkt av å være avhengig*. I en annen nyhetsartikkel, forteller elever på Horten Videregående om hvordan det er å gå på skolen med nytt totalmobilforbud på skolen. Enkelte diskuterer hvordan de kan kjenne på mobilabstinens. Mathea Aurora Olsrød (15), sier det er som å miste en del av seg selv, og har selv et gjennomsnittsbruk på 8-9 timer i døgnet, som kan strekke seg til opp til 16 timer hvis anledningen byr på det (Ertesvåg, 2024). Dersom vi har elever i 15-års alderen som beskriver mobilen som en del av kroppen sin, og at de kjenner på abstinenser uten, så har i hvert fall apputviklere nådd målet sitt. Hele vår generasjon er avhengig, og det virker som vi ikke helt vet hva vi skal gjøre med det.

Sosiale medier som hovedkommunikasjonsmedium

Det neste fenomenet jeg vil beskrive, er virkningen av at mye av sosiale medier har blitt vårt hovedkommunikasjonsmedium. Neil Postman advarte allerede i 1984 om at TV og skjerm byr på en ny måte å formidle informasjon på, som vil forandre hele den globale diskursen og standarden for hvordan også vi håndterer informasjon (Postman, 1984, s. 27). Denne nye formidlingsmåten han viser til, er hvordan skjermer i større grad tar i bruk visuelle virkemiddel som kort klipping, sterke farger og symboler, eller lydklipp og jingles for å tiltrekke seg seere. Han stiller seg kritisk til dette, spesielt i lys av alvorlige emner, som for eksempel det nyhetskanaler eller offentlige debatter ofte berører. Denne forflytningen av kommunikasjonsmediet har ført til at informasjonsmedium som har som hovedformål å tilby seere objektiv informasjon har – i bytte mot

meningsfulle og innsiktsfulle diskusjoner – gått over til en mer overfladisk og underholdningsorientert formidlingsstil. Postman argumenterer for at denne nye måten å formidle informasjon på, vil svekke den kritiske tankegangen og refleksjonsevnen til befolkningen. Kort klipping og hopping fra tema til tema i nyhetskanaler gjør at vi ikke får tid til å prosessere eller reflektere over det vi ser. Han eksemplifiserer dette ved å vise til hvordan nyhetskanaler i Amerika hopper fra nyhetssak- til sak ved det enkle uttrykket «Now ... This». Ved å si disse ordene, bestemmer også nyhetsankeret at det de akkurat snakket om, i ca. 45 sekunder, ikke lengre er av betydning, eller noe å reflektere eller bekymre seg over. Etter «Now ... This» har blitt sagt, blir et nytt tema introdusert, og det forrige temaet er lagt bak oss (Postman, 1985, s. 99-111).

Som Postman formulerer det: «There is no murder so brutal, no earthquake so devastating, no political blunder so costly [...] that it cannot be erased from our minds by a newscaster saying, “Now... This.”» (Postman, 1984, s.99).

Disse raske hoppene fra emne til emne, mener Postman, vil bidra til å fjerne hendelsen fra sin kontekst. Vi beskriver enorme og forferdelige hendelser uten å ta til hensyn at bare toppen av isberget er blitt rørt, også sier vi etterpå at vi nå har noe viktigere eller «nyere» å informere om. På denne måten hindrer vi rom for refleksjon og kritisk tankegang, nyhetene har blitt ren underholdning (Postman, 1984, s 100).

Akkurat dette får meg til å tenke på en reklamesekvens jeg så på kino, før filmen jeg skulle se begynte. Det var en Amnesty-kampanje som handlet om barn i krigsherjede land. Kampanjen var brutal. Den viste først bilder av voksne mennesker i nød, med en tekst som var noe som dette: «Hun vet ikke hvordan det er å vokse opp uten et hjem» – før kameraet byttet til et bilde av barnet, etterfulgt av at stemmen sa: «Hun gjør det». Det fortsatte slik med nye, ulike situasjoner, noen mye fælere enn de andre. I det kampanjen sluttet, starter en ny reklame – en reklame for vitaminbjørner, hvor en norsk jente danser med vitaminbjørnene til livlig musikk.

I løpet av noen få sekunder, går jeg fra å leve meg inn i den forferdelige oppveksten til barn som lever i elendighet, til jeg, i det neste, ser en jente som danser med vitaminbjørner. Jeg så meg rundt i rommet, og jeg var i sjokk – var dette en slags vits? Ingen andre syntes å ha tenkt over eller lagt merke til denne overgangen. Følelsen av å leve i et slags dystopi var tilbake.

Måten nyhetsankeret bruker “Now... This.”, kan sammenlignes med hvordan vi sveiper eller skroller videre til neste nyhetssak, bare at nå går

hoppingen til neste sak *enda raskere*. I dag får mesteparten av ungdommene ofte med seg nyheter enten gjennom TV eller sosiale medier. De sosiale mediene som blir brukt mest for nyheter i Norge er Snapchat, TikTok og YouTube (Medietilsynet, 2022). I et samfunn med høy informasjonsoverflod, er det allerede vanskelig å forholde seg til alle inntrykkene man utsettes for daglig.

Måten vi skroller gjennom alle disse hendelsene og inntrykkene gjør det vanskeligere å emosjonelt engasjere seg, reflektere, eller å i det hele tatt forstå innholdet som fremstilles i sin helhet. Postman beskriver hvordan dette er en trussel for vår kultur; hvordan er det mulig å utvikle samfunnet, gjøre endringer eller ta opp alvorlige tema, hvis samfunnets befolkning ikke lengre stiller seg kritiske til det som skjer i verden, eller hvis det vi stiller oss kritiske til, er basert på meninger uten tilstrekkelig grunnlag, eller informasjon som rett og slett er falsk? Selv om nyhetskanalers formidlingsform ikke trenger å bety ødeleggelsen av samfunnet og kulturen som vi kjenner den, så er det likevel viktig å se på hvilke virkninger slike formuleringer og fremstillinger av alvorlige fenomen har – store eller små, tydelige eller vanskelig å gjenkjenne.

Drøftinger

Tidligere i teksten pekte jeg på utfordringene ved å forske på virkningene av høyt mobilbruk. Selve begrepet sosiale medier og datateknologi kan tolkes ulikt basert på disipliner, og perspektiver på hvorvidt det er godt eller dårlig for oss varierer kraftig. Det er utfordrende å utføre en grundig analyse av virkningene av sosiale medier, især når sosiale medier er i konstant endring. Så hvordan skal vi komme frem til en slags konklusjon? Vår mobilbruk kan nok ikke kategoriseres som enten sunn eller usunn. Hvordan man velger å bruke mobilen vil påvirke virkningene av den, men man kan nok generelt være enig i at det er en kombinasjon av positive og negative virkninger tilstede. Formålet med denne teksten er ikke å stemple sosiale medier som enten farlig eller harmløst, men heller tilby en kritisk vurdering av mulighetene sosiale medier har, til å forme vårt samfunn i en negativ retning.

Oppmerksomhetsøkonomien gjør at våre hjerner og tanker blir et produkt for konkurransemarkedet, hvor flere apper konstant er i krig om vår oppmerksomhet og tilgjengelighet. En tendens som vises i de fleste arenaer hvor det er et konkurransemarked, er at effektivitet og kvantitet ofte blir prioritert over kvalitet. Dette gjenspeiles i de aller fleste av de store appene vi bruker i dag, som Instagram, Snapchat og TikTok. Stadig vekk publiseres

det nyhetsartikler om politiet som advarer om TikTok-trender som blir sett av flere hundre tusen mennesker. I et eksempel blir det introdusert en ny trend, som gikk ut på at tilfeldige – også mindreårige – folk på gaten ble stilt intime spørsmål om deres sexliv. Videoene hadde fått flere millioner seere – men hva slags innhold er det egentlig vi promoterer? Innholdet er ikke av noe særlig god kvalitet, den byr ikke på ny eller spennende informasjon, og er heller ikke spesielt stimulerende. Hvordan har det seg slikt at trender som dette, ender opp med å ha flere millioner seere?

Svaret kan være, at innholdet fungerer best som en *distraksjon*, eller *tidsfordriv*. Og selv om tidsfordriv og distraksjon ikke trenger å være en utelukkende negativ ting, bør vi fortsatt spørre oss selv om hvor mye av det som egentlig er godt for oss. I lys av vår kulturs utvikling, vil jeg stille meg kritisk til denne utviklingen. Selv om folk bør få se videoene de vil, tror jeg ikke det er hensiktsmessig at videoer – slik som fem på gata om sexliv – bør være den typen innhold som blir mest populært i dag.

Trender som dette, som ikke byr på noe kvalitetsinnhold, finnes det også langt flere av. Blant annet var det en 11 år gammel gutt som sendte inn en falsk bombetrussel til politiet i Oslo, som følge av en TikTok-trend (NRK, 2024). Selv om ikke alle trender på sosiale medier trenger å være like farlige som sistnevnte, vil jeg uansett argumentere for at mye av innholdet som vises på disse plattformene – spesielt for barn og unge voksne – bidrar mer til å fordumme oss, enn å lære oss noe.

Neil Postman avslutter sin bok med en advarsel om å la underholdning og overfladiske medier dominere samfunnet. Han vektlegger at det er viktig å se hvordan de dominerende mediene i samfunnet er med på å forme livene våre. En kan argumentere for at normaliseringen og promoteringen av simpelt og overfladisk innhold, kan legge til rette for en mer hedonistisk tidsånd i kulturen, hvor underholdning og umiddelbar tilfredsstillelse blir høyere og høyere verdsatt. Den tidløse skrollingen fra hendelse til hendelse, og fra distraksjon til distraksjon, gjør for det første at det er det vanskeligere å fordøye innholdet man ser på, men kan også legge til rette for en slags «standard» for hvor mye nytelse, distraksjon eller «fornøydlig» innholdet og livet skal være som en helhet. Er det virkelig sunt for oss, at nyheter om forferdelige hendelser i andre deler av verden, kan oppleves nesten like mye som underholdning som informativ TV? Hvordan kan dette potensielt påvirke vår evne til å faktisk engasjere oss med, og reflektere rundt, det vi opplever som samfunn? Hvis alt skal være ren underholdning?

Telefoner kan ha mange gode sider, dersom man lærer seg å bruke den regulert og som et instrument. Omtrent all informasjon i verden er tilgjengelig på ett sted, man kan kommunisere med hverandre mye mer effektivt, og utføre mange andre oppgaver som man ellers ikke kunne. Jeg vil derimot argumentere for at, spesielt blant barn og unge voksne, så er det langt færre som bruker mobilen sin på en måte som kan regnes som fornuftig eller hensiktsmessig. En kan óg argumentere for, at de som hadde hatt mest godt av å bruke mobilen mer instrumentelt, er de samme som bruker telefonen hovedsakelig som en distraksjon, flukt fra virkeligheten, eller bare ren underholdning. Selv om individet i størst grad skal være fritt og få gjøre det de selv vil (innenfor lovens rammeverk naturligvis), vil jeg likevel argumentere for at det er viktig at vi stiller oss kritisk til hvordan skjermene våre er med på å forme hverdagen vår, identiteten vår og samfunnet vårt som en helhet. Dersom det er slikt at mye av innholdet på sosiale medier fungerer fordummende, gjør oss avhengige, eller hemmer vår evne til kritisk tenkning: bør det ikke vurderes kritisk i lys av samfunnets utvikling og fremtid? Blir dagens tenåringer forberedt på voksenlivet og ansvaret som følger med, om de bruker oppveksten sin på å distrahere seg med en skjerm, med innhold som ikke verken er stimulerende eller lærerikt?

Konklusjon

Jeg har forsøkt i denne artikkelen, ved hjelp av observasjon, empiriske nyhetsartikler, personlig refleksjon, og vitenskapelige teorier knyttet til sosiale medier og teknologi, å undersøke hvordan sosiale medier og høyt skjermbruk som teknologi kan være med på å forme og utgjøre vårt samfunn. Oppmerksomhetsøkonomien – som omgjør vår tid og oppmerksomhet til varer som kan kjøpes og selges – har skapt en situasjon der mange av oss føler oss avhengige av våre mobile enheter. Konkurransen om vår oppmerksomhet gjør også, at mer og mer av innholdet får dårligere og dårligere *kvalitet*, da *kvantiteten* og mengden innhold blir viktigere. Neil Postman snakker og om hvordan innhold med visuelle og underholdende virkemidler, lettere holder oppmerksomheten til seere også. Dermed gir det også mening at innhold som promoterer overfladisk og underholdende innhold, blir verdsatt høyere enn innhold som kan være mer lærerikt, eller tilby mer mening og dybde. Postman advarte oss allerede på 80-tallet om hvordan overgangen til skjermmedier ville føre til forflating av den offentlige diskursen, og svekke den kritiske tenkningen

blant befolkningen. I dag, nesten 40 år senere, har sosiale medier og skjerm så å si tatt helt over som hoved-kommunikasjonskanal, spesielt blant yngre generasjoner. Dette skiftet har muligheten til å forsterke bekymringene som Postman uttrykte, og det ved å fremme en kultur preget av hurtighet, fragmenterte innhold og overfladisk engasjement ved komplekse spørsmål. For å avslutte vil jeg konkludere med at mobilbruk ikke kan defineres som noe utelukkende negativt – *men*, det er viktig å være bevisst på hvordan vi bruker mobilen for å fremme en balansert og meningsfull livsstil, og en god utvikling for samfunnet.

Litteraturliste

- Bogen, S. (24. september, 2023). Delte meninger om «hookup»-kulturen: - Det er helt greit. NRK. Lenke: --<https://www.nrk.no/rogaland/delte-meninger-om-hookup-kulturen--det-er-helt-greit-1.16561929>
- Ertesvåg, F. (8. Januar, 2024a). Nytt mobilforbud: - Som å miste en del av seg selv. VG. Lenke: <https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/y6PgMg/nytt-mobilforbud-som-aa-miste-en-del-av-seg-selv>
- Forskning.no. (21. April, 2024). Mobilsoveposer skal få folk tilbake til eget liv. *Forskning.no* Lenke: <https://www.forskning.no/mobiltelefon-ntb/mobilsoveposer-skal-fa-folk-tilbake-til-eget-liv/2355957>
- Lindgren, L. (2021). *Ekko. Et essay om algoritmer og begjær*. Gyldendal Norsk Forlag AS, Oslo.
- Medietilsynet. (11. oktober, 2022). De fleste barn og unge får med seg nyheter. *Medietilsynet*. Lenke: <https://www.medietilsynet.no/nyheter/nyhetsarkiv/aktuelt-2022/de-fleste-barn-og-unge-far-med-seg-nyheter/#:~:text=Sosiale%20medier%20og%20tv%20er,f%C3%A5r%20med%20seg%20nyheter%20fra>.
- Møllerløkken, S. (15. Januar, 2024). Lykke (27): - sosiale medier tok over livet mitt. VG. Lenke: <https://www.vg.no/forbruker/livsstil/i/P41wA5/lykke-sofie-myraas-ble-utbrent-av-sosiale-medier>
- McClain, A. (11. Januar, 2023). “How Fast Is Technology Advancing? [2023]: Growing, Evolving, and Accelerating at Exponential Rates” *Zipppia.com*. Lenke: <https://www.zipppia.com/advice/how-fast-is-technology-advancing/#:~:text=Is%20technology%20growing%20exponentially%3F,longer%2C%20it's%20true%20for%20now>.
- Norges forskningsråd. (2024) Digitox: Intrusive media, ambivalent users and digital detox. *Prosjektbanken.forskningsradet.no*. Lenke: <https://prosjektbanken.forskningsradet.no/en/projectFORISS/287563?Kilde=FORISS&distribution=Ar&chart=bar&calcType=funding&Sprak=no&sortBy=date&sortOrder=desc&resultCount=30&offset=0&TemaEmne.2=Andre&source=FORISS&projectId=314117>
- NRK (21. April, 2024) Advarer mot TikTok-trend etter bombetrussel. *Nrk.no*. Lenke: <https://www.nrk.no/stor-oslo/advarer-mot-tiktok-trend-etter-bombetrussel-1.16852747>
- Postman, N. (1985). *Amusing Ourselves to Death* (1. Utg.). Penguin Books.

Statistisk Sentralbyrå (24. Januar, 2024) Norsk mediebarometer 2022. Ssb.no. Lenke:

https://www.ssb.no/kultur-og-fritid/tids-og-mediabruk/artikler/norsk-mediabarometer-2022/_/attachment/inline/4ad399af-6682-4541-be85-1f459b611c10:9e1b953273ade9d-f9901d8690c46331531cc3f8b/SA172-rettet230124.pdf

Sveen, S. (20. Januar, 2024). Politiet advarer om TikTok-trend: - Dytter ofte grensene. VG. Lenke: <https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/VPEKBV/politiet-advarer-om-tiktok-trend-hvor-ungdommer-intervjues-paa-gaten>

Kapittel 3:

På sporet av digitale smuler

– En nærmere titt på cookies og overvåkning

Av Claire Le Blanc

La oss gjøre et lite tankeeksperiment. Se for deg at du er på matbutikken og tusler rundt omkring på leting etter middager for uka. Se også for deg, at rett bak deg, så står det noen og kikker over skulderen din, og noterer alt du handler og de ulike valgene du tar. Hva observerer de? Kanskje valgte du den billigste pastaen, men den dyreste sausen. Du sto lenge ved brusen og godteriet, men kjøpte ingenting – det var godt gjort. Du kjøpte kattemat – det må jo bety at du har enn katt! Det var junior-kattemat, så katten er nok ganske ung enda. Du kjøpte både melk og rømme, men begge uten laktose – har du en laktoseintoleranse, kanskje? Dette er interessant, du ba om en pakke sigaretter i kassen – du er en røyker altså. Samtidig sa du nei takk til plastposer... kanskje du bryr deg om miljøet? Alt dette observerer personen bak deg og noterer det flittig ned.

* * *

Hvis du syns dette er ubehagelig, er ikke det så rart. Personen bak deg har samlet opp en liste med diverse informasjon om deg, og du må lure fælt på hva de har tenkt å gjøre med den listen. Informasjonen er jo ganske overfladisk og uskyldig, men det føles nok likevel litt merkelig at noen skal vite disse tingene om deg. Dessuten vet du jo ingenting om denne forfølgeren, eller hva de kan finne på. Det er selvfølgelig veldig usannsynlig at noen skulle gjort dette mot deg på matbutikken. Likevel: hvis du har handlet noe *på nettet* i det siste, så er det akkurat dette som har skjedd. Den ubehagelige forfølgeren kommer i form av det som kalles «cookies», eller *informasjonskapsler*. Denne artikkelen vil se på informasjonskapsler, utforske deres funksjon, historie, følgene for personvern, samt reflektere over hvordan de former det digitale landskapet vi ferdes i.

Bruker du litt tid på nettet, så har du nok opplevd å bli bedt om å tillate «cookies». Men hva er disse mystiske «kjeksene» du må akseptere på hvert eneste nettsted du åpner? De fleste av oss vier ikke tid til å undersøke akkurat hva cookies eller informasjonskapsler er og hva det innebærer å akseptere

informasjonskapsler på alle nettstedene vi besøker. Men frykt ikke! – jeg har lest Google sine egne sider for personvern og vilkår, hvor de forklarer hva informasjonskapsler er, og hvordan google bruker slike informasjonskapsler. Deres forklaring lyder slik:

Cookies are small pieces of text sent to your browser by a website you visit. They help that website remember information about your visit, which can both make it easier to visit the site again and make the site more useful to you. (Google, u.å.)

Videre kan man lese om alle de ulike typene cookies google benytter, samt hvilke funksjoner de har. Funksjonene inkluderer ting som å huske dine preferanser, sikre deg og nettstedet mot svindel, og samle data for å forbedre brukeropplevelsen (Google, u.å.). Alt dette høres jo ganske uskyldig ut, og kanskje er det også det. I praksis betyr det at Google og alle nettstedene du tillater informasjonskapsler på samarbeider om å samle opp informasjon om deg og bruker det til å tilpasse din opplevelse på nettet.

Forklaringen Google gir på hva cookies er beskriver først og fremst det som kalles «first party cookies» eller førsteparts informasjonskapsler. Det Google gir litt manglende informasjon om, er såkalte «third party cookies» eller *tredjeparts informasjonskapsler*. Førsteparts informasjonskapsler opprettes hos nettstedet du besøker direkte, og brukes hovedsakelig til å lagre informasjon om deg og dine preferanser på det spesifikke nettstedet. Tredjeparts informasjonskapsler, derimot, er opprettet av et annet nettsted enn det du besøker direkte (Hormozi, 2005). Denne typen cookies blir brukt av tredjepartstjenester som *annonseplattformer* eller *analyseverktøy*, for å samle inn data om din atferd på tvers av ulike nettsteder. Hvis nettstedet du besøker bruker informasjonskapsler, så får du beskjed om det med en gang du klikker deg inn dit. Ønsker du å vite om de tillater tredjeparts informasjonskapsler, så må du først og fremst vite at du skal se etter det. Deretter må du nok trykke litt videre for å finne den informasjonen og eventuelt muligheten til å avslå denne typen informasjonskapsler. De fleste nettsteder gir deg alternativer for hva slags informasjonskapselaktivitet du vil tillate, men det kan oppleves ganske trøttende å gjøre dette på hvert eneste nye nettsted du besøker.

Google informerer også om, at du har muligheten til å «manage your cookies» (Google, u.å.). Hvis du går til innstillingene på nettleseren din, har du

mulighet til å se en liste over alle nettstedene du har tillatt informasjonskapsler på. I forbindelse med denne artikkelen har jeg tatt en titt på min egen liste over tillatelser, og jeg må innrømme at jeg ble ganske sjokkert. Listen er nemlig utrolig lang. Det er kanskje ikke så rart, ettersom jeg har for vane å tillate cookies på de fleste nettsteder – særlig når jeg er i farta og ønsker tilgang fort. Gjennom listen får du også se hvor mange informasjonskapsler hvert nettsted har fra deg, og hvor mange bytes med informasjon de inneholder. Jeg kan se at nytimes.com har 19 informasjonskapsler fra meg som tar opp 65 megabytes med data. Ettersom jeg – og mange med meg – ikke er noen ekspert på data og informatikk, så er det vanskelig å vurdere om dette er mye. Jeg kan sammenligne med andre nettsteder jeg har tillatt informasjonskapsler på, og se at New York times har usedvanlig mye informasjon om meg i forhold til andre sider. Det jeg ikke får se, er akkurat hva den informasjonen er.

Det er lett å finne fram til hva google og andre nettlesertjenester sier om sin egen bruk av informasjonskapsler, men om denne informasjonen er forståelig for den gjennomsnittlige brukeren er et annet spørsmål. Informasjonen google tilbyr kan ved første blick virke en smule vag, og når man forsøker å dykke dypere blir man møtt med mange vanskelige fagbegreper. Når jeg selv startet arbeidet med denne artikkelen og gjorde et søk på «what are cookies?» ble jeg selvfølgelig først bedt om å tillate informasjonskapsler på nesten alle sidene jeg besøkte. Selv om google og de fleste nettsteder som bruker informasjonskapsler oppgir informasjon om dette, og tilbyr muligheten til å tilpasse visse funksjoner, betyr ikke dette at folk flest opplever det som lett å navigere informasjonskapsler i praksis. Det har blitt gjort undersøkelser som viser at de fleste ikke aktivt benytter seg av muligheten til å tilpasse sine informasjonskapselinnstillinger når de blir bedt om det på en ny side (Hofstad & Lundqvist, 2021). Vaner og irritasjon ble tatt opp som to viktige faktorer i hvorfor flere aksepterer informasjonskapsler uten å tilpasse innstillingene. Dette resulterer i at mange – inkludert meg selv – tillater en ganske omfattende oppsamling av informasjon om seg selv, og distribuerer denne informasjonen til et bredt utvalg aktører, uten å ta stilling til de eventuelle følgene av dette.

At vi blir bedt om samtykke for informasjonskapsler er et resultat av personvernsforordningen. The General Data Protection Regulation (GDPR) er

en forordning som skal sørge for god beskyttelse av personopplysninger (Gisle, 2018). Forordningen ble vedtatt i EU i april 2016, og trådte i kraft mai 2018 for alle EU-medlemsland, og juli 2018 for Norge. Ordningen resulterte i at mange nettsteder måtte gjøre endringer i håndtering av personopplysninger. En studie fra 2019 som kartla endringer i nettsteders retningslinjer for personvern etter GDPR fant ut at de mest synlige forskjellene for brukere var nettopp varslinger og samtykkeskjema for informasjonskapsler (Degeling et al., 2018). Den samme studien konkluderte også med at faktiske praksiser og mengden sporing ikke endret seg mye, men at åpenheten om informasjonskapsler økte vesentlig.

Hvordan nettsteder har tolket og iverksatt kravene satt av GDPR varierer veldig. Det har blitt identifisert en rekke ulike former for varsling og samtykke (Degeling et al., 2018). En variant er såkalt *underforstått samtykke*, som innebærer at brukeren blir varslet om informasjonskapsler, og nettstedet tar videre bruk av tjenesten som samtykke. En annen variant er såkalt *tvungen påmelding*, hvor du ikke får tilgang til siden før du har bekreftet informasjonskapslene. En tredje variant fungerer ved at standarden settes til at *alle ikke-essensielle informasjonskapsler er avslått* og brukeren har mulighet til å skru på alle informasjonskapsler eller avslå alle informasjonskapsler. En siste variant er en hvor alle informasjonskapsler er i bruk når du åpner siden, men kan avslås og dermed slettes. I tillegg tilbyr noen nettsteder at du kan gå videre til en meny hvor du kan skru av og på spesifikke typer informasjonskapsler. Standard prosedyre for personvern har nå blitt et uendelig regime av varsling og samtykke. Flere trekker fram, at det GDPR egentlig har oppnådd er å dytte ansvaret for personvern over på brukerne heller enn å faktisk regulere hvordan personopplysninger håndteres (Degeling et al., 2018; Hofstad & Lundqvist, 2021).

Mens informasjonskapsler først og fremst er ment som et verktøy for å tilpasse og forbedre vår digitale opplevelse, skjuler deres funksjon kanskje dypere lag med overvåkning og kontroll. Din personlige data kan ha en verdi for andre enn bare nettleseren din og nettstedene du besøker. Som jeg skal vise, har vi sett tilfeller av at personopplysninger og generelle brukerdata blir kjøpt og solgt av mange ulike aktører. Det er i disse tilfellene at informasjonskapsler begynner å virke litt skumlere en navnet tilsier. Informasjonskapsler og lignende typer datasamling kan få nye og mer bekymringsverdige formål skulle de havne i galere hender.

Snowden-lekkasjene er et tilfelle av hvordan omfattende innsamling og overvåkning av personlig data har gitt fart til debatten rundt digitalt personvern. Edward Snowden avslørte i 2013 programmet PRISM som ble drevet av det amerikanske National Security Agency (NSA) med formålet å overvåke datatrafikk (Mæhlum et al., 2023). Snowden, som tidligere hadde jobbet som konsulent for NSA, lekket dokumenter som viste hvordan den statlige organisasjonen samlet inn store mengder kommunikasjonsdata fra både amerikanske borgere og borgere over hele verden, og det uten deres kunnskap eller samtykke. Det ble avdekket at NSA hadde direkte tilgang til data fra Microsoft, Yahoo!, Google, Facebook, PalTalk, AOL, Skype, YouTube, og Apple (Mæhlum et al., 2023). Informasjonen som ble overvåket inkluderte telefonopptak, e-postkorrespondanse og nettleserhistorikk. Dette er mer omfattende informasjon enn den vi tillater gjennom cookies. Likevel er det verdt å spørre seg hva slags implikasjoner det har at vi jevnlig takker ja til slik datainnsamling med tanke på tilfeller som PRISM programmet, hvor en statlig organisasjon har drevet slik overvåkning i hemmelighet over flere år. Snowden forklarte selv at han ikke ønsket å leve i en verden «where everything that I say, everything I do, everyone I talk to, every expression of creativity or love or friendship is recorded» (Greenwald et al., 2013).

Statlig overvåkning er ikke den eneste bekymringen man kan ha når det gjelder håndtering av personlig data. Cambridge Analytica-skandalen, som ble avslørt i 2018, avdekket de omfattende og potensielt skadelige praksisene knyttet til datainnsamling og bruk i politiske kampanjer (Brekke, 2018). Skandalen sentrerte seg rundt Cambridge Analytica, et britisk-basert selskap som spesialiserte seg på databasert politisk rådgivning. Det viste seg at selskapet hadde samlet inn personlig informasjon fra millioner av Facebook-brukere. Denne informasjonen ble deretter brukt til å utvikle detaljerte psykografiske profiler ment for å kartlegge og forutse personlighetene og de politiske preferansene til alle amerikanske velgere (Brekke, 2018). Disse igjen ble brukt til å gjennomføre målrettede politiske annonser for å påvirke valgresultater. Skandalen utløste en global debatt om personvern på nettet, regulering av datainnsamling, samt etiske spørsmål knyttet til politisk reklame og påvirkning. Det er vanskelig å fastslå hvor stor innflytelse Cambridge Analytica har hatt på valgresultater, men om de har hatt noen virkning i det hele tatt har dette

vært basert på informasjon fra Facebook alene. Om lignende strategier skulle forsøkes med tilgang til alle velgeres informasjonskapsler ville dette vært mye mer omfattende og kunne potensielt hatt mye større følger. Dette er ikke et tilfelle som er umulig å tenke seg ettersom store nettgiganter som Google og Facebook allerede har vist seg å være upålitelig når det kommer til deres løfter om personvern.

«Visibility is a trap». Dette var Foucaults ord da han pratet om panoptikon, et bygg som lar en vaktmann observere beboere uten at beboerne vet om de blir overvåket eller ikke. Panoptikon-bygget var originalt Jeremy Bentham's ide, og først og fremst et arkitekturkonsept (Aukrust, 2019). Senere har panoptikon blitt en metafor for overvåkingstendensene til disiplinære samfunn. Michel Foucault er filosofen som etablerte metaforen og ideen om overvåkningsteorien (Hammer, 2024). Grunnoppsettet til Bentham's panoptikon er dette: et sentralt tårn omgitt av celler. I det sentrale tårnet er en vakt. I cellene sitter fanger – eller arbeidere, eller barn, avhengig av bruken av bygningen. Tårnet utstråler et sterkt lys, slik at vakten kan se alle i cellene. Personene i cellene er imidlertid ikke i stand til å se vakten, og må derfor anta at de alltid er observert. Fangen er sin egen vokter. Uten å vite om han blir sett eller ikke må han anta at han blir overvåket og oppføre seg i tråd med det.

Hvordan relaterer Bentham's panoptikon og Foucaults teorier til informasjonskapsler og dagens kontinuerlige innsamling av data? Bygningen Bentham beskrev er en fysisk representasjon av et konsept som kan ta mange former. Hovedideen er sentral kontroll, og du trenger ikke et rundt bygg for å oppnå dette. Moderne kameraovervåkningsystemer fungerer på de samme prinsippene som panoptikon. Det er tydelig at du blir overvåket, men ikke når eller av hvem. En veldig synlig maskin som et kamera skjuler menneskeøyne i et kontrollrom. Man kan også ta panoptikon et skritt lenger, og snakke om kameratelefonen og dens urokkelige plass i våre liv. Med sosiale medier og en kameratelefon i hver eneste hånd er ikke lenger overvåkingen imaginær. Verden ser deg hele tiden.

Samfunnsvitere har mange teorier om måten menneskers atferd formes av menneskene rundt dem. «Helvete, det er de andre». Sitatet er hentet og oversatt fra stykket *Ingen utgang* (1944) av den franske filosofen Jean-Paul Sartre. En mer helhetlig tolkning av sitatet kan lyde noe sånt som «Helvete, det er de

andre – fordi vi ikke kan unnslippe det våkne blikket til menneskene rundt oss». Sartre siktet til et grunnleggende problem ved menneskets eksistens, nemlig at vi alltid må forholde oss til andre menneskers oppfatning av oss. Vi er alltid gjenstand for noen andres bevissthet. Man kan påstå at smarttelefonen, sosiale medier, og sporing på nett har forsterket dette ganske vesentlig. Ikke bare er faren for å bli filmet og fotografert konstant, men skulle du bli filmet blir dette forevige på nettet. Adskilt fra deg selv fins ditt internettfotavtrykk. Sporene du legger igjen på nett eksisterer i andres blikk og bevissthet selv når du sover, selv når du er død. Vi har kanskje alltid fulgt normer i offentlig rom fordi vi vet at andre ser oss, men teknologien legger til et nytt lag. Ikke bare er du utsatt for øynene og ørene til folkene rundt deg i øyeblikket, men du er potensielt utsatt for hele internettets øyne og øre fra nå av og i all tid fremover.

Overvåkingen som forgår gjennom informasjonskapsler er enda mer abstrakt enn den som foregår på sosiale medier. Foucault beskriver fangen i et panoptikon som å være i mottakerenden av en asymmetrisk overvåking: «He is seen, but he does not see; he is the object of information, never a subject in communication» (Foucault, 1975, s.200). Vi designer vårt inntrykk nøye når i lager profiler og legger ut ting på sosiale medier. Der har vi en følelse av kontroll over inntrykket vi presenterer. Med informasjonskapsler og lignende datasamling har vi i mye mindre grad kontroll. Vi kan ikke lenger se den digitale representasjonen av oss selv. Man er klar over hva man legger ut, men kanskje ikke klar over informasjonen som kommer av handlingene våre på nett, hva vi søker på, hva vi liker, og andre måter vi interagerer med den digitale verden. Tvert imot har vi kanskje en følelse av at vi er beskyttet bak anonymiteten skjermen tilbyr.

Et sentralt poeng for Foucault var dette med at fangen i panoptikon er sin egen vokter. Vakthuset kan være tomt og det vil ha samme virkning, fordi fangene ikke vet om det er tomt eller ikke. Med informasjonskapsler er det en litt annen situasjon, men med noen av de samme prinsippene. Varselbannere for informasjonskapsler fungerer som med et vaktårn eller et overvåkningskamera, i den forstand at det er veldig synlig at du blir observert. Likevel vil jeg påstå, at man ikke føler seg utsatt på samme måte. Til tross for at vi bruker så mye tid på nett føles ikke de digitale representasjonen av oss like håndgripelig. Vi lever så mye av livene våre online, deler så mye data, men føler ikke på langt nær så mye tilknytning til dataene våre som vi gjør for kroppen vår. Uten fysisk eierskap og uten en eksplisitt følelse av eksponering normaliserer jeg

ikke handlingene mine. Om noe, betyr den antatte anonymiteten til internett at jeg gjør det motsatte. På denne måten kan det å observere meg på nettet gi et annet, kanskje mer fullstendig bilde av meg.

Vi eier ikke vår egen data. Informasjonskapsler kan sies å være en digital representasjon av oss, men vi har ikke full tilgang til denne representasjonen. Den eksisterer i et rom vi ikke kan se eller føle. Veggen vi møter på hver eneste nettside i form av informasjonskapselsamtykke har blitt så normalisert. Det har blitt en vane å klikke på aksepter, tillat og bekreft. Informasjonskapsler gir uttrykk for å være valgfrie ved varslings- og samtykkeskjemaer, men som jeg har forsøkt å vise er realiteten ofte at informasjonskapsler eller annen datainnsamling er en uunngåelig bivirkning av å surfe på nettet. Selv om du benytter muligheten til å tilpasse informasjonskapslene, så har du egentlig ikke tilgang til hva som foregår på bakrommet.

Informasjonskapsler legger seg inn i en lang rekke teknologi som er med på å måle og standardisere livene våre og transformere virkelighet til tallverdier. Dette er et fenomen som diskuteres mye i boken *Trangen til å telle* (2017). Et sentralt poeng i boken er, at teknologikken som systematiserer virkeligheten også er med på å skape den. Når det gjelder informasjonskapsler er det en veldig direkte sammenheng mellom systematisering og virkelighet. Nettsteder samler inn data om deg, for så å skreddersy din opplevelse på nettet. Informasjonskapsler former altså vårt digitale landskap. Du og jeg kan gå inn på det samme nettstedet og få ulike opplevelser basert på hvordan vi vanligvis samhandler med nettsteder, og hvor mye informasjon som er samlet opp om dette. Praksiser rundt informasjonskapsler kan også sies å ha endret vårt forhold til personvern og samtykke. Innsamling av personlig informasjon er nå standard praksis for alle nettsteder, og vårt kontinuerlige samtykke – enten den er passiv eller aktiv – bidrar til at disse praksisene får fortsette å forme våre opplevelser på nettet.

Informasjonskapsler er altså med på formingen av vårt digitale landskap. De kan vise seg å spille en viktig rolle for videre diskusjoner om personvern og overvåkning. Ved en nærmere titt på informasjonskapsler kan man se hvordan informasjonskapslene fungerer som både verktøy for personlig tilpasning, samt som mekanismer for sosial kontroll. De har blitt sentrale i moderne praksiser knyttet til datainnsamling og analyse. Disse diskusjonene om personvern og

overvåkning – som har blitt forsterket av skandaler som Cambridge Analytica og Snowden-lekkasjen – understreker behovet for en økt bevissthet og regulering av hvordan personlig informasjon samles inn, lagres og brukes på nettet. Til tross for gjentatte forsøk på slik regulering, så finnes det fortsatt bekymringsverdige forhold rundt datainnsamling. På de fleste nettstedet blir du møtt med bannere som forteller deg «We care about your privacy!» samtidig som de ber deg takke ja til alle informasjonskapslene. Det er viktig å reflektere over hva slags implikasjoner dette har. Selv om informasjonskapsler i seg selv ikke er farlig, betyr ikke det at praksisene vi danner omkring denne typen datasamling ikke er viktige. Prosedyrene skaper virkeligheten, og disse prosedyrene kan avgjøre fremtidige prosedyrer, holdninger og praksiser. Gjennom en kontinuerlig dialog og handlinger som fremmer ansvarlig databehandling og respekt for enkeltpersoners rettigheter, kan vi ha en hånd med i å selv skape vårt digitale landskap.

Litteraturliste

- Aukrust, M. (2019, 21. november) Bentham's panoptikon. I Store norske leksikon. https://snl.no/Bentham's_panoptikon
- Brekke, A. (2018, 22. mars). Dette er Cambridge Analytica. NRK. <https://www.nrk.no/urix/dette-er-cambridge-analytica-1.13974183>
- Degeling, M., Hosseini, H., Holz, T., Lentzsch, C., Schaub, F. & Utz, C. (2018) We Value Your Privacy ... Now Take Some Cookies: Measuring the GDPR's Impact on Web Privacy. <https://doi.org/10.48550/arXiv.1808.05096>
- Foucault, M. (1975) Discipline & punish. Random House.
- Gisle, J. (2018, 30. november) Personvernforordningen. I Store norske leksikon. <https://snl.no/Personvernforordningen>
- Google. (u.å.). How google uses cookies. Google Privacy & Terms. <https://policies.google.com/technologies/cookies?hl=en-US>
- Greenwald, G., MacAskill, E. & Poitras, L. (2013, 8. Juli) Edward Snowden: US surveillance 'not something I'm willing to live under'. The Guardian. <https://www.theguardian.com/world/2013/jul/08/edward-snowden-surveillance-excess-interview>
- Hammer, S. (2024, 7. mars) Michel Foucault. I Store norske leksikon. https://snl.no/Michel_Foucault
- Hofstad, N. & Lundqvist, A. (2021) Cookies, cookies everywhere! : A qualitative interview study about how internet users interact with cookie consent notices [Avhandling] Karlstads Universitetet. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kau:diva-84344>
- Hormozi, A. M. (2005). Cookies and Privacy. Information Systems Security, 13(6), 51-59. <https://www.proquest.com/scholarly-journals/cookies-privacy/docview/229516983/se-2>
- Larsen, T. & Røyrvik, A. (Red.). (2017) Trangen til å telle. Scandinavian Academic Press.
- Mæhlum, L., Notaker, H. & Restad, H. (2023, 21. April) Edward Snowden. I Store norske leksikon https://snl.no/Edward_Snowden

Kapittel 4:

Tinder, en varedannelse av forhold

– og om hvordan Tinder former moderne dating og enkeltmenneskers forhold til det

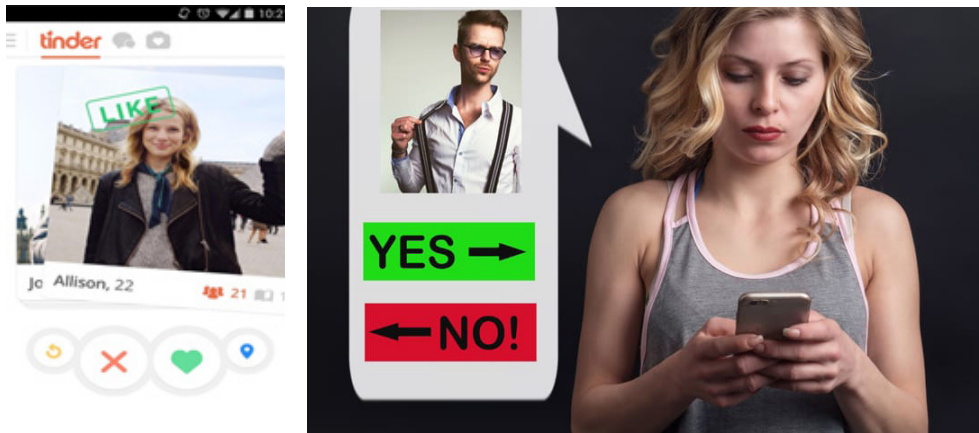
Av Hanne Aune Vorkinn

I dag er datingapper normalt. Den økte bruken – hevder forsker ved bruk av datingapper, Maria Stoicescu – har tre faktorer. Den første handler om tilgjengeligheten av teknologiske artefakter i hverdagen og hvor innvevd teknologien er blitt med livene våre, noe som fører til at vi har en lavere terskel for å benytte oss av nettdating, siden vi i større grad er innvevet i smartteknologien (Stoicescu, 2019, s. 23). Den andre faktoren omhandler en forsinkelse av ekteskap, noe som medfører at vi søker romantiske og seksuelle partnere senere enn før (ibid). Den siste faktoren hun refererer til, er at oppfatningene rundt nettdating er blitt endret, og med denne endringen blitt mindre stigmatisert. Dette kommer av at Tinder lenge har blitt sett på som en ren «hookup»-app – altså kun for å "skaffe seg et ligg" – mens det i nyere tider har vist seg å skape flere langvarige forhold.

Hensikten med denne artikkelen er å undersøke datingappen *Tinders* rolle i det moderne single menneskers liv. I hvilken grad former Tinder måten vi danner forhold og vår fremstilling av oss selv? Ved hjelp av Heidegger og Ingold og deres teknologisyn, samt Goffmanns rollespillteori, så skal vi se hvordan Tinder er med på å forme vår selvframstilling – en selvframstilling, knyttet til standardisering, algoritmer og makt.

Metode

Det vil bli vist til to artikler som er skrevet om Tinder, skrevet henholdsvis av Demi Mua og Maria Stoicescu, som begge er forskere på datingapper, og som begge skriver og forsker på Tinder. Mua sin studie går stort sett inn på Tinder sine *algoritmer*, mens Stoicescu sin studie i større grad tar for seg Tinders rolle i samfunnet og våre liv.

Hva er Tinder?

Tinder er en datingapp hvor mennesker forsøker å danne romantiske forhold med andre på nett. Det finnes mange ulike datingapper, men Tinder er i skrivende stund verdens mest brukte. Tinder introduserer deg for en rekke *profiler* hvor du kan velge *ja* eller *nei* ved å sveipe til høyre eller venstre. Hvis vedkommende du har sveipet ja til liker deg tilbake, så har du derved fått en såkalt «match» eller *treff* og her åpnes det for muligheten til å skrive med vedkommende.

Tinder skiller seg ut fra andre datingapper som blant annet Match og OkCupid, i det at Tinder ikke har personlighetstester eller foreneligprosent som på forhånd kan avgjøre om enkeltpersoner passer på et personlig og emosjonelt nivå (Stoicescu, 2022, s. 32). Tinder, på sin side, var den første ute med denne *sveipemekanismen* – at du kan velge ut folk ved å dra fingeren til høyre eller venstre på skjermen – noe som etter hvert har blitt tatt i bruk av andre datingapper også (ibid). Denne sveipemekanismen viser et tydelig fokus rettet mot *det visuelle*, og dette har i stor grad noe å si for hvordan brukerne fremstiller seg på appen, og Tinder blir med dette visuelle fokuset en *markedsføring av oss selv*. Her får Tinderbrukere lage sin egen profil, hvor de legger til selvvalgte bilder av seg selv, samt en beskrivelse av seg selv som kan inneholde alt fra yrke til interesser.

Heidegger og Ingolds teknologisynt

Innenfor teknologifilosofi opereres det med to utbredte forståelser av teknologi: teknologi som en ressurs for enkelte mål (instrumentalisme) og teknologi som menneskestyrende(determinisme). Den tyske filosofen Martin Heidegger, derimot, hevder at teknologi er det som *gjør verden om til en ressurs* for utnyttelse, hvor verden blir “som middel for mål” (Heidegger, 1977, s. 4). Teknologien er altså ikke instrumentalistisk eller deterministisk, slik som de utbredte teknologisyntene tilsier; teknologi er snarere det som gjør at verden fremstår som *tekno-logisk*, altså, at alt skal underordnes det instrumentelle.

Han nevner eksempelvis hvordan elven Rhinen ikke sees på som kun en elv, men heller som mulige kilowatt-timer (Ibid). Det skal understrekes, at for Heidegger er ikke teknologi noe teknisk, men heller en måte å se og *stille frem* verden på som instrumentelt utnyttbar ressurs (ibid).

Den britiske sosialantropologen Tim Ingold understøtter Heideggers teknologisynt, og skriver: «The world of nature is commonly characterised by its opposition to the essential condition of humanity, whose purest expression is taken to be civil society» (Ingold, 2000, s. 312). Han mener med dette at mennesker ser på naturen som underordnet mennesket, og at den vestlige tankegangen har bakt denne polariseringen inn i sitt teknologisynt. Det er en utbredt tanke om at mennesket nemlig *bruker* teknologien på samme måte som naturen; nemlig for å gjøre oss selv. Heidegger og Ingold mener derimot at dette instrumentalistiske synet er et utilstrekkelig teknologisynt. De ser samt bort i fra et deterministisk syn hvor teknologien styrer mennesket. De hevder heller at teknologi er noe pågående som *vi lever i* og ikke bare noe vi bruker. Heidegger og hans begrep om *stellet* (Tysk: *Gestell*) utfordrer nemlig denne tankegangen om at teknologi er noe vi bruker, eller noe som bruker oss.

Stellet handler om måten verden stilles og er stilt opp – måten noe blir prøvd *fått på stell*. Dette teknologisyntet viser nemlig at verden-som-gjenstandsmessig ikke finnes før den er erobret *som* gjenstandsmessig. *Tekno-logikken* – som er Trondheimsskolens artikkelasjion av de tendensene Heidegger og Ingold peker på – *anser verden som allerede erobret* – allerede på forhånd bestående av instrumentelt utnyttbare og utbyttbare ressurser – og dets erobring er ikke en erobring på grunn av dette. Og om det ikke er erobret, så nektes det for dets eksistens – det som ikke kan telles, telles ikke. Derfor må alt gjøres om til gjenstander for å kunne settes inn i systemer eller årsaks-virkningsforhold – for *det må fås på stell* innen teknologikken og stellet. Dette er en måte å

få kontroll, og erobring er en form for makt. Som vi skal se, så viser Tinder hvordan mennesket og deres sosiale forhold har blitt satt inn *et system og en logikk*, noe som gir teknologien en kontroll over mennesket, mens menneskets rolle blir mer perifer.

Ingold skriver videre at dette skillet mellom mennesket og teknologi – og med dette mellom teknologi og samfunn – er uholdbart. Han hevder at samfunnet ikke påvirker teknologien og at teknologien ikke påvirker samfunnet, i og med at samfunnet *er* teknologisk og at teknologi *er* samfunnsmessig (Ingold, 2000). Mens teknologi lenge har blitt sett på som en måte å måle sosial utvikling, så hevder Ingold at ulike samfunn har ulike måter å måle sosial utvikling på (Ingold, 2000, s. 313). Det er med dette en todelt mening om teknologi, hvor det på *den ene siden* menes at teknologisk utvikling er nødvendig for utviklingen av samfunnet, mens det *på den andre siden* menes at teknologi ikke fører til en samfunnsutvikling, men kun setter noen rammer for menneskelig handling (Ingold, 2000, s. 213). Ingold hevder at denne troen på at teknologi ikke fører til samfunnsutvikling, er hovedårsaken til at teknologi er et lite utforsket felt blant antropologer (Ingold, 2000, s. 314). Han utfordrer med dette tanken om at teknologi og samfunn er to adskilte domener, siden han mener teknologiske forhold må forstås som *et aspekt* ved menneskelig sosialitet (ibid).

Synet på at teknologi innrammer og fremstiller verden som en ressurs kan si noe om hvordan digitaliseringen har utviklet seg i samfunnet. Tinder viser hvordan man ser på mennesket som en slags ressurs, noe man kan tjene penger på. Samfunnet har dessuten utviklet seg i retning hvor det styres av tall og målinger, noe vi også ser på Tinder.

Heidegger ser på teknologi som noe vi er ufrie fra, og som vi ikke kan unngå uansett hvor hardt vi prøver. Vi er altså ufrie fra å leve i en ikke-teknologisk verden, siden vi deltar i en teknologikk. Dette kan sammenlignes med det Gregory Bateson sier om alkoholisme; at enkeltpersoner ikke er alkoholikere, men at det er *systemet* rundt dem som er alkoholismen til personen (Bateson, 1972, s. 315). Denne formen for teknologikk kan vi se i forbindelse med Tinder, hvor brukeren styres av teknologikken for øvrig, som Tinder tar del i.

Dating som et rollespill

Tinder er som nevnt en dating app med et stort fokus på det visuelle, og når utseende blir et såpass stort kriterium for match eller treff, vil dette påvirke

hvordan brukerne vil fremstille seg på appen. Erving Goffman introduserer begrepene *frontstage* og *backstage*, hvor frontstage er den delen av oss selv vi velger å fremstille, mens backstage er den vi egentlig er bak skjermen eller hjemme, uten andres tilstedeværelse (Goffman, 1992). En *inntrykkskontroll* er den graden vi kontrollerer hvilke deler av oss selv som skal fremstilles for andre på en frontstage, og hva vi velger som skal forbli backstage (ibid).

Brukerne av Tinder vil fremstille seg fra sin beste side, og de bruker en inntrykkskontroll for å gi best mulig inntrykk. En inntrykkskontroll vil vi også se i vanlig fysisk dating, ved at vedkommende velger hvilke sider de vil vise frem. Men på Tinder vil denne inntrykkskontrollen være en del lettere å styre. Her velger de selv hvilke bilder de ønsker å vise, hvilke egenskaper og interesser de vil fremstille, samt at de kan bruke denne inntrykkskontrollen i de digitale samtalene. Her ser vi hvordan mennesket selv styrer sin egen inntrykkskontroll, men ifølge Heidegger vil teknologikken vi er en del av spille inn i hvordan vi velger å styre inntrykkskontrollen – for eksempel ved at vi legger ut bilder ut ifra det vi regner som standarden for skjønnhet.

Selve *fotografiet* blir svært avgjørende i denne settingen, siden hvis brukerne ikke fremstiller seg selv todimensjonalt fotografisk på en måte som samsvarer med Tinders logikk, får de ikke medhold. Dette kan for eksempel innebære, at folk som er sjarmerende i det virkelige liv – men som kanskje ikke, etter skjønnhetsidealene, er de mest fotogene – vil kunne slite med å komme gjennom det fotografiske filteret på Tinder. Dette viser til det Max Weber kaller en *estetisering* av det som allerede har blitt objektivet (Larsen, 2017, s. 279). Dette visuelle fokuset former da hvordan vi velger å markedsføre oss selv på Tinder. For her ser vi at frontstage illustrerer det som jeg nevnte som “brandet”, nemlig *merkevaren*, mens backstage illustreres derimot “produktet”, som er den vi *egentlig* er (Larsen, 2017, s. 275).

Hogan tar Goffmans dramaturgiske fremstilling videre, og legger til et nytt aspekt, nemlig *utstilling* (Hogan, 2010). Denne utstillingen går mer ut på alt rundt – som for eksempel chat og annen informasjon vi legger frem om oss selv. Det som skiller utstillingen fra Goffmans fremstilling, er en tredje kurator, nemlig *algoritmer* (ibid). Tinder er styrt av algoritmer, hvor brukere får opp andre brukere basert på deres informasjon samt deres aktivitet på appen. Her kan vi se det som Heidegger viser til som teknologiens erobring gjennom å plassere ting i kontrollerbare og standardiserte systemer. Algoritmer krever at noe allerede er standardisert, hvilket tilsier, at algoritmer baseres på

faktorer som *likes*, *matcher* og *annen standardiserbar informasjon*. Dette vil da forme hva og hvilke brukere vi utsettes for – og kanskje dette vil føre til et ekkokammer, hvor vi får brukere som er mer lik oss selv? For Demi Mua hevder, at algoritmer ikke er nøytrale eller objektive, og at de vil kunne gjenspeile og forsterke allerede eksisterende stereotyper som etnisiteter og attraksjonsnivå (Mua, 2023, s. 10).

Tord Larsen viser til Debords *skuespillersamfunn*, hvor han hevder at det sosiale har blitt erstattet med bilder og representasjoner gjennom en varedannelse og reifisering av sosiale forhold (Larsen, 2017, s. 266). Petter Almklov og Eric Monteiro viser igjen til Tord Larsen sin formulering av entifisering (Almklov og Monteiro, 2015, s. 2). De forklarer Larsen sitt entifiseringsbegrep som en mer generell objektivering. Han forklarer hvordan fenomener blir objektivert og med dette gjort sammenlignbare (ibid). Her ser vi hvordan noe blir løftet opp av sin opprinnelige kontekst og blir gjort om til en standardisert entitet som blir sammenlignbar (ibid).

Tinder viser i stor grad en entifisering og objektivering av sosiale forhold, gjennom at individers datingliv har blitt gjort om til en slags vare, samt ved å hovedsakelig fokusere på utseendet gjennom bilder og korte profiler. Dette vil i stor grad fjerne dybden i sosiale forhold, og dermed gjøre de mer objektivert. Dette illustreres i et av Larsens tre eksempler på objektivering, nemlig denne varedannelsen av sosiale forhold, hvor forhold transformeres til vare (Larsen, 2017, s. 267).

Standardisering og sammenligning

Tinder viser deg hvor mange treff du har, og for mange er det stas og ha flest mulig treff, og en slik standardisering fører til sammenligning. Men nå er det *ikke* sånn at man kan se andres treff på Tinder – men man kan befinne seg i situasjoner hvor matcher på Tinder deles og sammenlignes utenfor appen – for eksempel hvis du sitter med vennegjengen din og det diskuteres antall matcher på Tinder. Her blir brukerne rangert uformelt etter antall treff, noe som vil være veldig sårbart med tanke på at Tinder er en presentasjon av seg selv, hvor man har brukt en inntrykkskontroll for å fremheve sine beste sider både visuelt og personlig. Tord Larsen forklarer hvordan industrialiseringen og føydalismens sammenbrudd har bidratt til at vi måler ulike livsvalg mot hverandre (Larsen, 2017, s. 272-3). Når vi måler ulike elementer opp mot hverandre, skaper dette som nevnt en forutsetning for sammenligning (Larsen, 20217, s. 273). Larsen

hevder at denne sammenlignbarheten gir opphav til ideen om abstrakt verdi (ibid) – slik som vi kan se komme til uttrykk når vi vurderer noe opp mot antall tindertreff.

Men mange bruker Tinder kun for å få en form for bekreftelse bundet opp til antallet treff en har fått. Demi Mua forteller at hun og hennes venninne brukte Tinder som en form for tankeløst spill som de kalte “hot or not” (Mua, 2023, s. 7). Her forteller Mua at antall matcher hadde skygget over det faktiske innholdet på profilen, og med dette hevder hun at mange bruker Tinder som et spill kun for å se hvor mange matcher man kan få (ibid). Her ser vi hvordan målet ikke er å møte noen, men derimot å få en høyest mulig score. Teknologisynet har nemlig ført til at vi befinner oss i en målstyrt tidsalder (Røyrvik, 2017, s. 25). I denne målstyrte tidsalderen strebes det etter en høy score, og et høyt antall matcher, noe som fjerner fokuset fra å faktisk finne en romantisk relasjon.

Varedannelse av sosiale forhold

Karl Marx og Max Weber hevder at føydalismens sammenbrudd førte til at det ikke lenger var noe medfødt ære eller status, og at disse deretter ble byttet ut med identitet og omdømme (Larsen, 2017, s. 278-9). Denne prosessen beskrives som en *avfortrylling av verden* på estetiske måter, noe som vi finner i merkevaredannelsen (Larsen, 2017, s. 279). Denne varedannelsen som Marx beskriver sammen med Weber sin beskrivelse av objektivisering av verden, førte til en estetisering av det som hadde blitt objektivert (ibid). Når ære og status ikke lenger er medfødt i like stor grad, vil det bli viktigere å skape en identitet som vil gi denne æren og statusen. Dette vises på Tinder i stor grad, hvor vi prøver å få en slik status gjennom å skape en best mulig profil for å få flest mulig treff. Thomas Hylland Eriksen gjester podkasten “Teknologikken”, hvor han sier at vi mennesker får alle disse gratis tjenestene, og at når noe er gratis så vil dette si at det er vi som er produktet (Fyhn og Røyrvik, 2023). For Tinder er i utgangspunktet en gratis app, men dette tilsier at *vi* er produktet.

Digital dating er en form for varedannelse av sosiale relasjoner, men vi ser også at det skjer en varedannelse av individet som prøver å selge seg selv til andre brukere ved en slags *branding*. Vi er både en vare og en kjøper i dette systemet. Tinder er med på å belyse den tredje formen for objektivisering som Larsen refererer til, nemlig *realitetsforhøyelse* (Larsen, 2017, s. 267). Han bruker “branding” som et eksempel på realitetsforhøyelse. Tinder er for såvidt en form

for branding, i og med at vi markedsfører oss selv. Denne realitetsforhøyelsen viser en forskjell mellom *produktet*, som i denne situasjonen er brukerne av Tinder, og *brandet*, som da er måten brukerne fremstiller seg selv for å bli likt og få treff med av andre (Larsen, 2017, s. 275). Larsen viser til en instrumentalisering, hvor overbevisningsteknologier forvandler kommunikativ kommunikasjon til strategisk kommunikasjon (Larsen, 2017, s. 283). Brukerne er i stor grad strategiske i det de skaper sin profil, ved at de fremstiller det de tror vil gi mange treff.

Tinder har dessuten bidratt til en form for kvantifisering av næringer, siden det har oppstått flere såkalte “tindercoacher”. Her tar folk betalt for å gi andre tips og råd for å få flere treff på Tinder, noe som viser et fokus på antallet treff på Tinder. Tindercoacher er et eksempel på det som kalles *possessibles*, hvor vi ser en økning i rammene for det som kan eies og gjøres om til salg (Larsen, 2017, s. 280). Menneskelige forhold blir gjort om til en størrelse, altså et treff. Larsen hevder at når vi lever i en verden hvor nesten alt er omgjort til vare, så begynner vi lete etter potensielle varer og manipulerbare entiteter, noe som Tindercoacher er et resultat av (Larsen, 2017, s. 281). For som Heidegger mente, så ser vi ikke på ting kun for hva de er, men for hva de *kan bli*. Single mennesker her blir dermed sett på som en vare, noe som det er mulig å tjene penger på. Tinder er jo en app som tjener på andre menneskers sosiale forhold, noe som spesielt vises gjennom *Tinder Pluss* som er en betalt utgave av Tinder.

Makt på Tinder

Tinder er først og fremst en makt i seg selv i og med at mennesker blir plassert inn i et kategorisert og standardisert system. Dette gir Tinder en kontroll over menneskene, og med dette en form for makt. Men vi finner også tendenser til makt i selve appens bruk. Tinder har som nevnt lansert noe de kaller *Tinder Pluss*, hvor brukerne kan betale for å få noen fordeler i appen. Blant disse fordelene er et ubegrenset antall likerklikk – for antall likerklikk man kan gi andre er nemlig begrenset hos brukere uten *Tinder Pluss*. Dessuten kan en med *Tinder Pluss* se *hvem som har likt deg*, slik at vedkommende slipper å bruke tid og likerklikk på å like andre som muligens ikke vil like deg tilbake. Brukerne som kjøper *Tinder Pluss* kan mer eller mindre kjøpe makt på appen. For i tillegg til å få ubegrenset antall sveip, samt oversikt over hvem som har likt deg, så har *Tinder Pluss* ytterligere fordeler. Brukere med *Tinder Pluss* kan skjule alderen sin, skjule avstanden sin og begrense hvem som har tilgang til

sin profil (Stoicescu, 2022, s. 43). Dette gir brukere med Tinder Pluss en større kontroll og fleksibilitet, enn de som ikke har denne betalte utgaven. Her ser vi hvordan Tinder er nok et eksempel på hvordan penger kan gi makt, noe vi også ser i tradisjonell dating.

I tillegg til *Tinder Pluss*, så har Tinder nylig lansert noe de kaller *Tinder Select*. *Tinder Select* tilsier at brukerne kan skrive til andre brukere de ikke har fått treff med. Dessuten vil brukere med *Tinder Select* bli vist blant de mest ettertraktede brukerne på Tinder, og her vil deres profil bli stående i ti sekunder før andre brukere får sveipe til venstre eller høyre. Her ser vi en form for nedtrekksmenymakt, hvor brukerne ikke får kommet seg videre før de har sett på profilen i ti sekunder. Denne nedtrekksmenymakten vises samt gjennom måten Tinder reklamerer for brukere uten *tinder Pluss* eller *Select*. Tinder genererer en del reklameklikk fordi de legger reklamer imellom andre profiler mens brukerne sveiper på appen, noe som fører til at mange trykker seg inn på reklamene med uhell.

Algoritmer

Tinder tar som nevnt i bruk algoritmer, og disse algoritmene styrer oss til å bruke mest mulig tid på appen slik at de vil tjene mer penger. Det er flere aspekter ved Tinder som kan få det til å virke som at Tinder ikke kun har som mål om å skape sosiale forhold, men heller om å skape en *større bruk av appen*. Det vil jo dessuten være en fordel for Tinder om brukere forblir single, siden de da vil bruke mer tid med appen. Tinder tjener mer penger jo mer tid brukerne bruker på appen. Det er spekulasjoner om at *tinder* har noen sleipe triks for å lure brukere til å bruke appen mer. Dette kan ikke bekreftes, siden *tinder* ikke vil si om de tar i bruk noen form for algoritmer. Men jeg skal nå illustrere noen teorier for hvordan Tinder bruker algoritmer for å skape en større bruk av appen.

For det første er algoritmene en måte å få brukerne til å være mer aktiv på appen. “The Elo system” er en form for algoritme hvor Tinder plasserer brukere på en skala ut ifra hvor attraktiv vedkommende er (Mua, 2023, s. 45). Her brukes det er form for kunstig intelligens for å gjenkjenne bilder og samle informasjon om deres fysiske utseende (ibid). Tinder plasserer ofte en som regnes som en attraktiv bruker i begynnelsen av sveiperekken, slik at den som sveiper vil bli mer interessert i å fortsette sveiping og bruken av appen (Mua, 2023, s. 36). Dessuten styrer algoritmene hvilke profiler som

vises for deg. Profiler som dukker opp i brukerens sveiperekke baseres på preferanser brukeren har oppført, men også ut ifra informasjon de har lagt frem om seg selv. Dette tilsier at Tinder viser vedkommende andre profiler som er lik en selv. Dette kan skape et ekkokammer, som jeg tidligere nevne, blant annet i forbindelse med etnisitet. Tinder sine algoritmer baseres nemlig i stor grad på tidligere sveipeadferd, noe som fører til at brukeren vil få opp brukere som ligner det de allerede har sveipet til høyre for. Her reduseres det for eksponeringen av en mangfoldig gruppe mennesker, noe som kan bidra til at brukerne kun snakker med og møter brukere som er lik seg selv. Det kan også hende her at de eksponeres for brukere de trodde var deres typer, men at de ikke får erfart andre typer mennesker siden de ikke blir eksponert for vedkommende. Dette er en motsetning til tradisjonell dating, hvor man blir kjent med noen og deretter velger om man vil utforske relasjonen videre.

Digital dating som standard

Digital dating har som nevnt blitt mer populært med årene, og har med dette blitt svært normalisert i samfunnet. Denne normaliseringen av digital dating kan endre den tradisjonelle datingen, hvor mennesker møtes gjennom venner eller sosiale sammenkomster (Mua, 2023, s. 7). Denne digitale datingen fører til at brukerne blir stadig mer late, og det blir kanskje ikke like naturlig å oppsøke andre mennesker fysisk når Tinder er normalen. Tinder gir dessuten inntrykk av at man har flere muligheter enn man kanskje egentlig har, noe som kan føre til at en ikke blir tilfreds med de forholdene man utgangspunktet er i. Tinder gir jo et inntrykk av at det alltid finnes noen penere, kjekkere eller vennligere. Dette kan føre til at folk lett tar i bruk denne bruk-kasttankegangen med romantiske forhold, istedenfor å forsøke å løse konflikter og vokse sammen, siden man alltid kan finne en annen. Dessuten viser Tinder til en veldig lettvinnt og lite formell dating, noe som tidligere har vært svært stigmatisert (ibid). Dette utfordrer tradisjonell dating i og med at det blir vanskeligere for dem som faktisk søker etter romantiske relasjoner (ibid). Dessuten er dating et relativt nytt fenomen i Norge, noe som tilsier at Tinder på en måte introduserer dating i Norge, som det å møte en fremmed som du synes kan være tiltrekkende.

Det er flere tendenser fra Tinder som kan bli tatt med inn i fysisk dating, blant annet dette visuelle fokuset som kan omtales som en slags forhåndsdømming. Det blir kanskje mindre vanlig å bli kjent med noen på et romantisk nivå før man har dømt dem ut ifra utseende. Det blir en slags visuell søknad til en

jobb som kjæreste, hvor du ikke kommer deg på intervju (stevnemøte) med mindre du er pen nok. Her vil ikke andre trekk la seg gjelde som grunn til å bli kjent med noen. Tinder fører dessuten til at dating blir en mye større del av hverdagen. Siden brukerne av appen kan sitte og sveipe og chatte med matcher på bussen eller på do. Dette kan muligens fjerne litt av det romantiske ved datingen, eller i det minste gi den yngre generasjonen en forvridd sans for romantikk.

Konklusjon

Vi har forsøkt å ta for oss Tinder i lys av Heidegger og Ingolds teknologisyn. De ser på teknologi som en måte å se og stille frem verden på, og at vi i stor grad ser på ting for hva de kan bli og ikke hva de er. I dette tilfellet blir mennesket sett på som en mulig vare hvor de selv både blir kjøper og selger. På Tinder er det for mange stas å ha mest mulig matcher eller treff, og et høyt antall treff illustrerer i stor grad vår popularitet og attraksjonsnivå. Antall treff er en form for kvantifisering og standardisering som bidrar til en sammenligning, i og med at antall treff er et såpass stort fokus i og rundt appen. Med utgangspunkt i dette synet på sosiale relasjoner som en vare, vært innom Goffmans syn på rollespill. Her ser vi hvordan Tinderbrukeren bruker en inntrykkskontroll for å kontrollere måten de fremstiller seg selv. Når appens formål er at man skal bli valgt basert på utseende og interesser, vil dette påvirke vår inntrykkskontroll. Her ser vi hvordan vi selv styrer vår inntrykkskontroll, samtidig som teknologikken har en stor påvirkning på hvordan vi velger å styre den.

Tinder tar i bruk flere triks for å opprettholde bruken av appen. For det første tar Tinder i bruk algoritmer hvor de introduserer de som regnes som mest attraktiv i starten av sveiperekken, for å opprettholde en interesse hos brukeren til å fortsette med sveiping. Dessuten introduserer Tinder en betalt utgave av appen, nemlig Tinder pluss. Her får brukerne en rekke fordeler som gjør appen mer interessant og nyttig å bruke. Disse tiltakene fra Tinder kan få en til å sette spørsmålstegn ved Tinder sine hensikter med appen. Men uansett hva hensikten måtte være, så er det tydelig at Tinder har begynt å få en stor rolle på både enkeltmennesker og samfunnets utvikling. Det er tydelig at Tinder har begynt å virke inn på vår oppfatning av skjønnhet, og med dette hvordan utseende vektlegges tyngre enn andre menneskelige egenskaper. Tinder virker dessuten inn på hvordan vi ser på romantiske forhold, hvor færre velger å

bygge dype forhold siden det store utvalget av partnere gjør at en ikke føler seg tilfreds. Dette vil igjen påvirke hvordan vi fremstiller oss selv – for den høye standarden og det store visuelle fokuset gjør nemlig at vi ikke føler oss komfortable til å fremstille oss som den vi egentlig er. Men som Bateson sa om alkoholismen, så er ikke dette grunnet individet, men samfunnet og systemet som en helhet.

Litteraturliste

- Almklov, P. Monteiro, E. (2015). Entifisering og digitalisering av arbeid. ResearchGate
- Bateson, G. (1972). *Steps to an ecology of mind : collected essays in anthropology, psychiatry, evolution, and epistemology* (pp. xxviii, 545). Intertext Books.
- Fyhn, H. og Røyrvik, J. (2023). Teknologikken. Spotify
- Goffman, E. (2014). Vårt rollespill til daglig: En studie i hverdagslivets dramatik (2. utg.). Pax. (Original: The Presentation of Self in Everyday Life, 1956.)
- Heidegger, M. (1977). The question concerning technology. I M. Heidegger, *The question concerning technology and other essays: Bd. TB 1969* (s. 3–35). Harper & Row.
- Hogan, B. (2010). The presentation of self in the age of social media: Distinguishing performances and exhibitions online. *Bulletin of Science, Technology & Society*, 30(6), 377–386
- Ingold, T. (2000). Society, nature and the concept of technology. I Tim Ingold, *The perception of the environment: essays on livelihood, dwelling and skill*. Routledge Ltd. <https://doi.org/10.4324/9780203466025>
- Larsen, T. (2017). Når virkeligheten flytter på seg. I T. Larsen & E.A. Røyrvik (red.), *Trangen til å telle: Objektivisering, måling og standardisering som samfunnspraksis* (s. 265–307). Spartacus forlag
- Mua, D. (2023). *The Multimodal Rhetoric of Tinder and the Algorithms that Shape Our Choices*. University of Central Oklahoma.
- Stoicescu, M. (2022). Agency and structure in digitally-mediated dating. A case study of Tinder. *Journal of Comparative Research in Anthropology and Sociology*, 13(1), 31–50.

DEL II: Reduksjoner i varedannelse

Kapittel 5:

En selskapsdames bekjennelser

– Når ensomhet fører til verdiskapning.

Av Caroline Svendesen

Avgrensning

Denne artikkelen undersøker fenomenet 'vennskap til salgs' spesielt gjennom teoriene til Martin Heidegger og Tord Larsen. Særlig fokus rettes mot menn som betaler for *vennskapelig kvinnelig selskap*. Det studeres hvordan teknologikken legger føringer for hvordan vi samhandler med andre mennesker, samt hva som skjer med vennskap i teknologikkens entifisering av vennskapet. Det trekkes linjer til Japan, hvor begrepet 'vennskap til salgs' er mer etablert, sammenlignet med det norske samfunnet. I cirka to år jobbet jeg som tindervenninne, selskapsdame – eller 'samhandlingskonsulent', som den offisielle stillingstittelen min var. Jeg hadde cirka 50 klienter og beretningene som kommer frem er samhandling jeg har hatt med disse.

Historiene er virkelige, men klientene har blitt anonymisert

Innledning

Det tikker en melding inn på telefonen, og sjefen spør om jeg har plass til enda en kunde i kalenderen min. 'Klienten' – som jeg liker å si – heter Per. Per er i tidlig 40-årene, og nyskilt. Det er ikke noe nytt – kundegruppen min er enten i starten av 30-årene og har i liten grad omgått kvinner, eller er i starten av 40-årene nyskilte og ikke datet på omtrent 20 år. Ofte er de godt utdannet i svært mannsdominert yrker, og har hatt lite kontakt med kvinner i sin sosiale krets.

Joda kalender sjekkes, det skal være rom til i alle fall en til i første omgang, også får vi se hvor krevende dette oppdraget blir. Jeg vet aldri hvilket behov som er til stede, eller hvilke forventninger klienten har til min rolle, eller hva den aktuelle kunden ser for seg. I slike møter går jeg alltid inn med et svært åpent sinn, og jeg tilstreber å ta mine klienters ønske på alvor.

Så hvem er jeg? Jeg er en gjennomsnittlig kvinne. Altså gjennomsnittlig høy, gjennomsnittlig tung, midt på skalaen pen og passe utdannet. Gjennom utdanning og arbeidserfaring har jeg tillært meg egenskaper som så pent kalles

for aktiv lytting, empatiske trekk, speile følelser og «å være til stede i den andres verden». For å si det litt mer allment: jeg har lært at jeg er en god lytter, som evner å vise interesse for hva den andre part er interessert i.

Min rolle? Pust ut kjære leser. Jeg er ikke en nattens kvinne, en av gatens løse fugler eller en stakkars Albertine – men i likhet med fuglene og Albertine selger jeg også tiden min, og selskapet mitt. *Jeg er en hyret venninde*. Jeg blir betalt for å tilbringe tid med menn i en vennskapelig setting. Jeg har hjulpet til med å handle klær, bidratt til boligstyling, gått på kino, tatt en kopp kaffe og lignende. Jeg lytter aktivt til det de har og si, jeg holder på deres hemmeligheter og med meg kan de være sårbare på en måte de sjeldent eller aldri har opplevd tidligere. Jeg har sett voksne menn gråte, holdt hånden deres og vært til stede i vanskelige perioder. Altså er jeg den kapitalistiske tilnærmingen på en stadig økende utfordring: *ensomme menn*.

Om ensomhet og teorier rundt ensomhet i den moderne verden

I 2023 slo Verdens helseorganisasjon (WHO) alarm om en ny ensomhetspandemi. Ensomhet ble omtalt som et globalt folkehelseproblem (Johnson, 2023), og det kom videre frem, at ensomhet fører til økt risiko for hjerte og karsykdom, høyt blodtrykk, diabetes type 2 og en rekke andre fysiske plager/sykdommer (Killeen, 1998). Det vil si, at ikke bare går ensomhet og sosial isolasjon utover psyken, men det går også utover den fysiske kroppen til vedkommende. Studier peker på generelt forhøyet dødelighet hos de som opplevde ensomhet og/eller sosial isolasjon – og menn er visstnok særlig utsatt for ensomhet (Rico-Uribe et al., 2018)

Ensomhet kan i følge Perlman defineres som “*the unpleasant feeling that occurs when people perceive their network of social relationships to be deficient in quantitative or qualitative ways*” (Perlman & Peplau, 1981).

Det kommer frem i *Gender Differences in Loneliness across the Lifespan: A Meta-Analysis* at det er ulik grad av ensomhet blant kjønnene, og at dette starter allerede i tenårene. Menn føler mer på ensomhet fra tenårene til de blir eldre, og kvinner – på sin side – føler seg mer ensomme etter hvert som de blir eldre – selv om studien, i seg selv, ikke hevder at det er noen kjønn forskjell i opplevelsen av ensomhet (Maes et al., 2019). Selv om denne studien peker på svært få kjønnsforskjeller i opplevelsen av ensomhet, så har det de siste årene vært et økt fokus på menn som faller utenfor både sosialt og i arbeidslivet.

Man kan tenke seg at dette og det som betegnes som utenforskap har bidratt til fokuset på menn og opplevelsen av ensomhet.

‘Suvery Center of American life’ uttaler at «Menns sosiale krets krymper» og i deres undersøkelse kommer det frem at menn har stadig færre nære relasjoner utenom husstanden sin (Cox, 2021). Det er ingen klar årsak til at menns sosiale krets krymper, og årsakene ser ut til å være sammensatt. Niobe Way tar opp det hun omtaler som *hypermaskulinitet* som noe av årsaken, og hevder i sin bok *Deep Secrets-Boys’ Friendships and the Crisis of Connection* at hun ser en endring på hvordan gutter anser vennskap fra de er ca. 11 år til de blir 16 år. Behovet for nærhet undertrykkes, og man – i form av sin kjønnslige rolle – skal ha klassiske maskuline trekk. Sårbarhet og et behov for nærhet blir ansett som feminint (Way, 2013).

Dersom vi legger Niobe Way sine funn om kjønnede antagelser rundt nærhet og sårbarhet til grunn sammen med funnene til Dilip Jetse, som hevder det er en sammenheng mellom verden vi lever i og globale utfordringer som ensomhet, selvmord og opiatbruk, så kan vi tenke oss at fenomenet ensomhet innehar visse kjønnede perspektiver. Jetse skriver:

While multiple factors are responsible for each of these behavioural epidemics and a demonstration of direct causality is difficult, there is probably a common underlying thread of social anomie and disconnection resulting from the incredibly rapid growth of technology, social media, globalization, and polarization of societies. Although technology and globalization have improved the quality of life in many ways, they have also upended social mores and disrupted traditional social connections. Information overload, 24-hour connectivity, countless but superficial and sometimes harmful social media relationships, and heightened competition have elevated the level of stress in the modern society (Jeste et al., 2020, p. 553).

Det er slik mulig å anta at ensomhet kan være en faktor for at menn topper en rekke negative statistikker som antall selvmord, rusmisbruk og uføretrygd (Vogt et al., 2020).

Teknologikk og entifisering

Heidegger argumenterer for at den moderne teknologien kjennetegnes ved å inneha en instrumentell væremåte i hvordan mennesker samhandler med verden rundt oss og hvordan vi lever i den. Verden stilles frem som en ressurs, verden blir redusert til intet annet enn nyttig bruk; det vil si at man som menneske i dag anser verden som en ressurs, tankene går dermed i retning for hva man kan utnytte til egen fordel. Det betyr også at måten man kan anse mennesker på også blir i et instrumentalt syn, som en ressurs og man blir da målt og får verdi etter produksjon (Heidegger, 1977)

Ifølge Heidegger, så er vi i den moderne teknikkens tidsalder – det er måten vi *er* i verden på i dag; å være i verden som om alt grunnleggende er til salgs, er å være i den moderne verden. Å være i verden på en måte hvor alt er delt opp i distinkte størrelser med distinkte attributter er å være i den moderne teknikken. Stellet (*Gestell*) ved teknikk er at ting ikke i utgangspunktet er avgrensede størrelser, men at ting gjøres avgrenset av forskjellige grunner (Heidegger, 1977).

Man gjør altså verden til stadig mindre enheter, hvor nye grenser og oppdelinger blir til. Dette preger måten vi beveger oss i verden og gjennomsyrrer alt fra arbeidsmarked, scoringsverktøy og til og med datinglivet. Denne væremåten blir altså rammeverket for fenomenet som utforskes i oppgaven.

Objektivering og varedannelse som preger vår tid har av Tord Larsen blitt beskrevet som *entifisering*. Man tar noe ut av kontekst, setter grenser og stiller det frem som egen enhet. Jo stadig mindre enheter man deler verden inn i, desto mer åpner man også opp for stadig mer finkornet analyse. Larsen nevner for eksempel hvordan den samiske joiken ble løftet ut av sin opprinnelige kontekst og satt inn i kategorien folkemusikk (Larsen, 2009).

Varedannelsen og entifiseringen kan også gjelde bruk av ord. Ordet verdi betyr ikke lenger bare ren materiell verdi eller pengeverdi – verdier kan i dag bli knyttet opp til identitet; hvem man er som bedrift, nasjon eller person. Jens Røyrvik har nevnt entifisering som en form for erobring. Med en gang noe er erobret – altså tatt ut av sammenheng, fått nye grenser og tatt ut som en egen enhet – virker det som en selvfølgelighet at det alltid har vært sånn (Røyrvik & Berntsen, 2022).

Dersom man gir Jetse og Way rett i de underliggende årsakene til ensomhet, og at det da er særlig utbredt blant menn – sånn det kom frem hos Cox at årsakene blant annet skyldes en utbredt teknologisk verden med fokus på det

svært maskuline – kan en undre seg på om kapitalismen, som har bidratt til utfordringene rundt ensomhet, også forsøker å finne en løsning på dette. Er det kun opportunisten som ser verdi i andres lidelse?

Det man forsøker å gjøre, er å ta noe i utgangspunktet erfaringssmessig og gjøre det til en teknisk artikulert entitet. Opplevelsen av nærhet, emosjonell intimitet og muligheten for å være sårbar har blitt revet ut av sin sammenheng, og fått en materiell verdi i form av stillinger som min, eller at det de siste årene har blitt en stor økning livstilscoacher. Ensomhet og sosial isolasjon kan dermed bidra til verdiskapning i ren økonomisk forstand. Dermed åpnes opp et arbeidsmarked som den kapitalistiske verden har vært med å skape.

Drøfting

Det japanske markedet og entifisering

Ensomhet er en stadig økende utfordring globalt, og også i andre kapitalistiske land, så eksisterer det lignende fenomen som ‘vennskap til salg’. Det tas utgangspunkt i et intervju publisert i magasinet *Afar*, der reporteren møtte en som hadde denne rollen (Colin, 2016). Vedkommende jobber gjennom et firma som heter Client Partners og markedsfører seg som «*women only handymen*» (ClientPartners, 2024) – og her kan du leie, ikke bare en venninne, men også en familie. Som de selv sier «*Feel free to discuss anything with us. We offer a wide range of services, acting on your behalf or through sending representatives*» (ClientPartners, 2024). Basert på slagordet kan du også småprate med vedkommende – mens de snekrer, henger opp bildet, eller renser sluket ditt. Selskapet er 6 år gammelt og Japans største, med 8 forskjellige kontorer rundt om i Japan.

Japan har lang historikk med å hyre kvinnelig selskap for sosialt samvær. Mystikken rundt kvinnelige selskapsdamer som *Geishaer* har lenge vært myteomspunnet i vesten – og den vestlige forestillingen kan gi inntrykk av at dette er i grenseland til faktisk prostitusjon (Masuda, 2005). Det må påpekes at Geisha ikke bare er en tittel, men et håndverk – og det krever mange år i lære for å bli en fullverdig Geisha (Pedersen, 2018).

I intervjuet med Miyabi kommer det frem, at kundegruppen og hva «venninnene» gjør er svært omfattende. Det nevnes eksempler som å delta i et bryllup, en begravelse, ja til og med spille noens forlovede – men i likhet med mine klienter, så ønsker de fleste av Miyabi sine klienter bare sosialt samvær (Colin, 2016). Kundegruppen er også mer varierende da det er alt fra

tenåringsjenter til enkemenn. Det er muligens ikke overraskende med tanke på en mer etablert bransje og et større kundegrunnlag – selv om det fremstår som om hovedgruppen er menn.

Selv om Geishaen er et håndverk, og jeg ikke er i posisjon til å sammenligne det med det jeg gjør, så ser jeg at Japan har gamle tradisjoner for å hyre kvinnelig selskap. Det kan muligens bidra til å forklare hvorfor selskapet i Japan allerede har eksistert i 8 år, selv om dette alene trolig ikke er årsaken. I mange vestlige land hadde man også før gjerne selskapsdamer – unge kvinner som holdt eldre kvinner med selskap (Gracela, 2020). Hvis man skal sammenligne disse med noe som eksisterer i dag, så må det nesten bli besøksvenner.

Karl Marx skriver, i forbindelse med sin teori om varedannelse: *«den gjør det usammenlignbare, sammenlignbart, [og er] selve forutsetningen for å kunne utveksle ting som er ulike i sin tilblivelseshistorie, materielle egenskaper og bruksområder»* (Larsen, 2009, p. 361)

Han jeg jobber for har tatt det emosjonelle og følelsesmessige man knytter til vennskap ut av kontekst, pakket det inn på nytt og skapt nye grenser. Gjort vennskap til en varedannelse. I vårt arbeid har vi satt grenser mellom hva som er faktisk vennskap og hva som er kjøpt og betalt vennskap. Det har gjort at fenomenet vennskap har endret seg, og betydning av ordet har blitt noe annet.

Som tindervennine er jeg avhengig av at den tillitten som utvikler seg over lang tid i et vennskap kommer på kort tid. For å opprettholde avstanden til jobben, har jeg fra annet yrke god erfaring med å legge jobben fra meg i det jeg kommer hjem, og leve livet også utenom jobb. Dermed skapes det en grense for når jeg er på jobb og når jeg kommer hjem – en grense jeg selv har skapt.

Det er et av flere aspekter ved et genuint vennskap som har forsvunnet i entifiseringen og omgjøringen til materiell verdi. Et annet triks er den lille boken. Mens man husker hvor man var med genuine venner, foreldrene deres, hva de liker å spise og andre ting, fordi man har en genuin interesse når det gjelder disse, så er det noe annet i jobben. Ting huskes ikke, ting glemmes og notater skrives i en liten bok. Dette fordi det forventes at man imiterer et vennskap, med alle de særegenhetene venner lærer om hverandre. Slik ser det ut som at på vei mot entifiseringen av vennskap mister man også enkelte ting på veien, og nye grenser skapes.

Ekkokammeret og crazy bitches

Jeg sjekker klokken og kommer på at jeg har et møte med Morten. Jeg bruker 20 minutter for å lese gjennom notatene mine tilknyttet Morten. Vi har møttes ca. annenhver uke i noen måneder. Morten er i starten av 30-årene, og på tross av et godt fysiske utseende, høy utdannelse og god økonomi synes han kvinner er vanskelige. Han har i liten grad omgått kvinner, uten at det har vært forsøkt noe seksuelt. Han har mange venner, men alle er menn. Han synes kvinner er vanskelige å snakke med og at vi blir fort fornærmet – alle kvinner er så «woke»¹(ifølge han) og han er veldig redd for å trå feil i samhandling med kvinner. I nettverket rundt han, finnes det både trøst og sympati for dette ståstedet. «Bitches be crazy», er en setning som jevnlig slenges rundt, dem imellom.

Ensomheten en rekke mennesker føler på i dag, kan også skyldes manglende fellesskap, man skaper ikke noe sammen lenger. Håkon Fyhn skriver hvordan daglig tilstedeværelse gjør at man deltar i en myriade av småting og hvordan dette bidrar til en implisitt sfære av noe mer. Noe uspesifikt, et ethos (Fyhn, 2020, p. 40). Morten har aldri vært en del av den implisitte sfæren av noe mer, spesielt i møte med det annet kjønn. I likhet med en del andre av mine klienter, føler Morten at det er vanskelig å snakke med kompisene om hvordan det er å sitte 8 timer foran en skjerm, komme hjem til tom leilighet, lage middag alene, spise foran mer skjerm, for så å legge seg alene. Han synes det er lite mandig å snakke om behovet for nærhet og ømhet. I helgene drar Morten og kompisgjengen ofte ut for å sjekke damer. Han legger seg alltid alene etterpå.

I Mortens vennekrets fremstår det altså som om de har en rekke forutinntatte holdninger til kvinner. Holdninger de støtter hverandre i og som de alle nærer opp under. Vennekretsen hans har altså blitt en form for ekkokammer. Et ekkokammer oppstår når man omgås eller samhandler med mennesker som tenker og mener det samme som en selv (Lindgren, 2021) Dersom dine meninger, tanker og verdier aldri blir utfordret, så vil jeg hevde at du aldri vokser emosjonelt som menneske.

Når man i tillegg kombinerer dette med mye skjermtid på grunn av ensomhet, så risikerer man ikke bare at vennegjengen blir et ekkokammer, men også at de sosiale medieplattformene blir en meningsutveksling der egentlig alle er enige. Man kan dermed få inntrykk av at det er mindre samhold når mennesker

1 Woke: En person som er opplyst om sosial urettferdighet, diskriminering etc., og som mener de har moralsk høygrunn. Ofte brukt nedsettende om en person. For eksempel: «Herregud, hun er alt for woke» (UrbanDictionary, 2024)

tar til seg ulik informasjon. Dette skaper også ulike sfærer som sjeldent eller aldri tenger å krysse hverandre. Man får muligheten til å dykke dypt ned i den kunnskapen eller informasjonen man ønsker, men kan også velge bort alt annet (Lindgren, 2021)

Jeg skal ikke hevde at jeg evner å rykke folk ut av ekkokammeret så brått som jeg av og til skulle ønske – det er tross alt en slags servicetjeneste jeg driver med. Dersom jeg ser stort på min rolle, så er deler av jobben å bygge bro mellom ulike kjønnede oppfatninger klienten skulle ha – i likhet med at det, blant venninnene mine, er en rekke oppfatninger om menn, slik som at de alle liker fotball, og at alle menn bare er ute etter én ting, selv om vi er fullstendig klar over at denne oppfatningen ikke stemmer.

Vi får disse oppfatningene stadig avkreftet eller bekreftet om hverandre, fordi vi i det daglige livet vårt møter motstand når det gjelder disse oppfatningene. Sammen åpner vi en vinflaske og dykker ned i den finkornede analysen av tindermeldinger, snapchats og meldingsutvekslinger. Vi har alle i venninnegruppen datet menn som ønsker familie, stabile relasjoner og som hater fotball. En vanlig spøk i denne gruppen er at de første tinderdatene kan regnes som eksponeringsterapi.

Teknologikkens rollespill

I samme praktiske grad som Miyabe sto i kø for en klient for å kjøpe Nike-sko (Colin, 2016), er også denne jobben praktisk. Selv om jeg har noen menn jeg treffer gjentatte ganger og som trenger en venninne, så er mange oppdrag rett på sak: Rent praktisk, sjekklister og ferdig, takk skal du ha. Kanskje trenger de på ny hjelp når de skal velge ut sofa, fornye garderoben eller trenger noen til å lese gjennom tindermeldinger, og videre hvordan de skal svare. Der jeg er en betalt venninne for Morten og forsøker å normalisere samvær med kvinner, er jeg en rådgiver for Per.

Per har ingen vansker med å omgås kvinner, han har vært gift i mange år og har barn. Hans utfordring er at han synes datingmarkedet og kvinnene har endret seg de siste 20 årene. Han kan ikke Tinder, har aldri kjøpt møbler eller klær alene, og må nå brått bli voksen en gang til. Som en ikke fullt så samvittighetsfull Timmy Gresshoppe sitter jeg og minner han på hva han skal si og skrive når han snakker med kvinner og tindermatcher. Tidvis er det ren diktering og andre ganger små hint. Sammen skaper Per og jeg en god kommunikasjon med den andre part.

I det digitale datingmarkedet er menneskene man støter på redusert til et bilde ,og man nærmest shopper mennesker basert på de første 10 sekundene man ser profilen. Teknologikken vi lever i legger ikke bare til rette for kommunikasjonen, den legger også føringer på hvordan samhandlingen skal foregå. Teknologikken preger oss slik at man i dagens datingverden, i stor grad forsøker å selge inn seg selv som og det budskapet man har.

Kommunikasjon skjer, ifølge Bateson, gjennom et samarbeid innad i et stort system. Kommunikasjon er ikke bare sender og mottaker, det bærer preg av det store systemet det skjer innad – hvilke forhold, mønstre og historier som allerede eksisterer innad i systemet (Bateson, 1979). Man kan videre trekke dette inn i en kynisk retning ved å hevde at teknologikken har redusert «den andre» til en ressurs for å oppnå noe man selv ønsker. På denne måten har man lagd en grense mellom seg selv og den andre, og ved å ta denne veien inn i kommunikasjonen, så kan man enklere endre samhandlingen slik at den tilpasser seg den man forsøker å selge budskapet til. Per i sin uerfarenhet mangler kompetanse for denne måten å kommunisere på.

Tanken på at budskapet eller varen som her er Per må tilpasses avhengig av hvem som er mottager og hvilke ønsker han selv måtte ha, er for han helt fremmed. Dette vil si at dersom Per ønsker seg en yppig 20-åring for sengevals må han tilpasse seg den andre part, sammenlignet med den nyskilte 35-åringen han ser for seg et forhold til. Rollen min blir en oversetter eller guide, som forsøker å reformulere både budskap og mening. Sånn sett et bindeledd mellom sender og mottager, bare at den ene part forblir uvitende når det gjelder min rolle i deres samhandling.

En annen tilnærming til ensomheten er oppstandelsen rundt AI partnere eller robotpartnere. Årsaken til valget av partner er at det finnes marked både for å date en AI-personlighet og ha et vennskapelig forhold til en AI-personlighet. Med tanke på at man tilegne roboter kjønn, kan man trolig også ha en romantisk relasjon til en AI-personlighet (Søraa, 2023, p. 33). Trolig så vil ikke en AI-løsning være mer enn et plaster. Man kan hevde at en AI-personlig partner neppe vil normalisere samvær med kvinner – selv om det evnes å se potensialet som et form for øvingsverktøy omtrent som når man skal lære seg å fly et fly eller praktisere hjertelungeredning på øvingsdukke (Jecker, 2020)

Et øvingsverktøy er vel og bra, men jeg ser for meg at det kan bli noe utfordrende når man ikke møter motstand for sine oppfatninger. Ta for

eksempel appen ChaChat. Dette er en app man laster ned på telefonen og hensikten er at man kan date en AI-partner (Chachat, 2024). Appen er svært likt tinder i utformingen der man sveiper høyre/venstre avhengig av om man liker vedkommende eller ikke. I denne appen i motsetning til i virkeligheten får man alltid match og alltid positiv respons på det man har å komme med – altså motparten liker deg alltid tilbake. Man kan undre seg hvor dette leder hen, og hvilken rolle KI vil ha i fremtiden. Mulig stillingen min som selskapsdamer er en av de jobbene som vil erstattes av et KI-verktøy.

Avslutning

Jeg har i denne artikkelen forsøkt å gjøre rede for hvordan teknologikken ikke bare er verden vi lever i, men legger også føringer for hvordan vi samhandler med mennesker rundt oss. Entifiseringsen av vennskap og hvilke kvaliteter man videre har måttet tilpasse, i mangelen på genuin interesse, har ført til snarveier som den lille boken man må ha som selskapsdame; den kjønnede oppfatningen mine klienter har hatt som videre deler dem inn i ekkokammeret og tankene rundt dette; behovet for umiddelbar tilfredsstillelse og for å oppnå dette tilpasser den menneskelige innpakningen, min rolle som guide og oversetter.

Litteraturliste

- Bateson, G. (1979). *Mind And Nature*. E.P Dutton.
- Chachat. (2024). <https://chachat.app/>
- ClientPartners. (2024). *Client Partners*. <http://clientpartners.planet.bindcloud.jp/rentalfriend.html>
- Colin, C. (2016). The Incredibly True Story of Renting a Friend in Tokyo. *Afar*. <https://www.afar.com/magazine/the-incredibly-true-story-of-renting-a-friend-in-tokyo>
- Cox, D. A. (2021). *Men`s social Circles are Shrinking*. Survey Center of American Life. Hentet 15.03.24 from <https://www.americansurveycenter.org/why-mens-social-circles-are-shrinking/>
- Gracela, A. (2020). *The Portrayal of a Lady Companion`s Struggles Against Negative Stereotype in Her Environment* Program Studi Sastra Inggris].
- Heidegger, M. (1977). The question concerning technology. I *The question concerning technology*. Harper & Row.
- Jeste, D. V., Lee, E. E., & Cacioppo, S. (2020). Battling the Modern Behavioral Epidemic of Loneliness: Suggestions for Research and Interventions. *JAMA Psychiatry*, 77(6), 553-554. <https://doi.org/10.1001/jamapsychiatry.2020.0027>
- Johnson, S. (2023). WHO declares loneliness a ‘global public health concern’. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/global-development/2023/nov/16/who-declares-loneliness-a-global-public-health-concern>
- Killeen, C. (1998). Loneliness: an epidemic in modern society. *Journal of Advanced Nursing*, 28(4), 762-770. <https://doi.org/https://doi.org/10.1046/j.1365-2648.1998.00703.x>
- Larsen, T. (2009). *Den globale samtalen- Om dialogens muligheter*. Scandinavian Academic Press.
- Lindgren, L. (2021). *Ekko: et essay om algoritmer og begjær*. Gyldendal. <https://books.google.no/books?id=Fw3FzwEACAAJ>
- Maes, M., Qualter, P., Vanhalst, J., Van den Noortgate, W., & Goossens, L. (2019). Gender Differences in Loneliness across the Lifespan: A Meta-Analysis. *European Journal of Personality*, 33(6), 642-654. <https://doi.org/10.1002/per.2220>
- Perlman, D., & Peplau, L. (1981). Toward a social psychology of loneliness Personal relationships 3. *Personal relationships in disorder*, 3, 31-43. <http://>

[ps://www.researchgate.net/publication/284034168_Toward_a_social_psychology_of_loneliness_Personal_relationships_3](https://www.researchgate.net/publication/284034168_Toward_a_social_psychology_of_loneliness_Personal_relationships_3)

Rico-Uribe, L. A., Caballero, F. F., Martín-María, N., Cabello, M., Ayuso-Mateos, J. L., & Miret, M. (2018). Association of loneliness with all-cause mortality: A meta-analysis. *PLoS One*, 13(1), e0190033. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0190033>

Røyrvik, J., & Berntsen, A. (2022). Verden som teknologi: Alltid allerede erobret. *Norsk antropologisk tidsskrift*, 33(2). <https://doi.org/https://doi.org/10.18261/nat.33.2.2>

UrbanDictionary. (2024). Woke. <https://www.urbandictionary.com/define.php?term=Woke>

Vogt, K., Lorentzen, T., & Hansen, H.-T. (2020). Are low-skilled young people increasingly useless, and are men the losers among them? *Journal of Education and Work*, 33, 1-18. <https://doi.org/10.1080/13639080.2020.1820965>

Way, N. (2013). *Deep Secrets-Boys' Friendships and the Crisis of Connection*. Harvard University Press.

Kapittel 6:

Om arbeid og automasjon

– Hva man snakker om når man snakker om arbeid, og rollen automatisering virker å ha i den sammenhengen.

Av Greger K. Røseth Vestgøte

Innledning

Everybody let us say goodbye to all our notions
'Cause it's not enough to say that we're humane when we're left
behind
It's too late to think that we can worship human emotions
'Cause we've already evolved into machines in our minds.
-Røyksopp, Vision One

Ofte skrives det *om arbeid*, og hvor viktig dette er for slikt som *verdiskaping*, *velferd*, *selvfølelse*, og *identitet*. Det er arbeid – synonymt med jobb eller lønnsarbeid – som får hjulene til å gå rundt, skrives det.

Og for å få hjulene til å gå rundt, så må man sørge for at det er nok arbeidsplasser, og at alle får utdanningen som trenges for å få hjulene til å gå rundt – hvis ikke, så faller man av eller utenfor arbeidslivet. Og hvis man faller utenfor, ja da blir man en belastning for samfunnet, en *kostnad* så å si. Dette er selvfølgelig ikke bra, skrives det, da arbeidet man driver med er en viktig del av hva det vil si å være menneske i et moderne samfunn.

Samtidig – på en annen front – så snakkes det om den stadige *automatiseringen av arbeid*. Siden datamaskinens inntreden i de fleste sfærer av samfunnslivet, så har flere og flere arbeidsoppgaver som tidligere har vært utført av mennesker på en eller annen måte blitt overtatt av automatiske prosedyrer gjennomført av *maskiner*. Arbeid – lønnet arbeid – som før var utført av mennesker blir dermed utført av maskiner uten særlig menneskelig innvirkning, og uten særlige, menneskelige behov.

Det jeg skal forsøke å belyse og diskutere i dette essayet er *gnissningspunktet mellom disse tendensene*, mellom den gitte forståelsen av *arbeid som et nødvendig gode* i samfunnet, og den teknologiske tendensen til stadig

maskinutførelse av arbeidsoppgaver som i tidligere tider var tildelt mennesker, eller det Keynes på 1930-tallet kalte *teknologisk arbeidsløshet* (Keynes, 1963).

Dette essayet er delt opp i to deler: Én del om arbeid og verdi, én om automasjon. Jeg vil lene meg tungt på teoriene til David Graeber i mine undersøkelser av *arbeid*, før jeg, i en mer teknologisk orientert vrien mot *automasjon*, skal lene meg tungt på Martin Heidegger og Tim Ingolds forståelse av teknologi som *Gestell*. Til slutt, i konklusjonen, vil jeg se om disse refleksjonene lar seg forene, med entifikasjon som det samlende momentet.

Forbehold og fremgangsmåte – empiri, teori og metode

Det empiriske feltet som jeg skal ta utgangspunkt i når det gjelder synet på arbeid og automasjon er det som virker å gjøre seg gjeldende i *den offentlige, norske diskursen om arbeid og automasjon*. Empirien jeg baserer meg på er artikler og kronikker fra hovedstrømsaviser som VG, Aftenposten og E24. Det er altså i hovedsak snakk om sekundærkilder eller meningsytringer. Artikkene og kronikkene er publisert de siste årene, og er derfor nokså nye innslag.

Jeg skal ikke påstå at dette utvalget gir et fullstendig bilde av diskusjonen rundt arbeid og automatisering, men jeg vil påstå at den er tilstrekkelig representativt for å kunne si noe om den offentlige diskursen i Norge de siste årene.

Del 1: Arbeid – verdi og besørging

Arbeid og verdiskaping: produksjon, tjenester, salg og kjøp.

Som vi var inne på i innledningen, så blir arbeid ofte fremhevet som et selvfølgelig gode som vi trenger mer av i tiden som kommer. Et eksempel på denne forståelsen kommer til uttrykk i en diskusjon mellom to stortingsrepresentanter fra henholdsvis Arbeiderpartiet og Høyre, hvor temaet er arbeidsledighet og økende økonomiske forskjeller mellom folk. Det er ingenting særdeles spesielt med denne diskusjonen om arbeid, og jeg kunne like godt valgt helt andre diskusjoner mellom helt andre partier. Tvert imot, så er denne diskusjonen valgt av den grunn, at den er særdeles lite merkverdig når det kommer til hvordan diskusjoner rundt arbeid forekommer å være i den norske offentligheten. Jeg skal forsøke å få frem hvilke antagelser som disse to representantene virker å legge til grunn for sin argumentasjon, samt forsøke å belyse forbindelsesforholdet mellom disse.

Én av stortingsrepresentanten for Arbeiderpartiet, Nils Kristen Sandtrøen, skriver følgende i kronikken *Halve folket i arbeid* den 24. Juli 2020:

[I] enkelte deler av landet står *mer enn 40 % av folk i arbeidsfør alder utenfor arbeid*. Førti prosent er en så stor andel at *det kan være vanskelig å tro*. Men tall fra SSB dokumenterer at det er reelt. *Varsellampene lyser for oss som ønsker at Norge skal være en velferdsstat med trygghet og framtidstro for det brede laget av befolkningen*.

Også før virusutbruddet¹ hadde vi *disse grunnleggende økonomiske problemene*. Etterpå har de bare blitt mer problematiske.

Kort fortalt er det særlig to grunner til dem. For det første: Mangel på eller svak industri- og næringspolitikk fra nasjonale myndigheter. *Fastlandsindustrien er for liten, arbeidsplassene er for få*. For det andre: *Negativ lønnsutvikling* for mange av våre folk på gulvet. *Useriøse eller kriminelle forhold i flere deler av arbeidslivet gjør at enkelte arbeidstakere innenfor blant annet renhold, bygg og servering tjener reelt mindre i dag enn for ti år siden*.

[...]

[Det vi] trenger, er en framtidsrettet trygghet for mat, *verdiskaping på norske naturressurser og arbeidsplasser i hele landet*. I deler av arbeidslivet presses forholdene i negativ retning. Og *utdanningspolitikken* er ofte frikoblet fra *det nærings- og arbeidslivet trenger* i praksis. Et hovedmål bør være at *disse områdene sammen sørger for arbeid med en lønn å leve av* (Sandtrøen, 2020, min utheving).

Om man tentativt skal abstrahere ut hva slags forståelse Sandtrøen virker å ha om arbeid, så er en mulig tolkning denne: trygghet og framtidstro er sammenknyttet med at arbeidsføre er i arbeid. At folk ikke er i arbeid, er et økonomisk problem, og økonomiske problemer taler ikke godt for velferdsstaten. Det er altså ikke bare et *økonomisk problem*, men et *samfunnsproblem*. APs løsning, ifølge Nilsen: Mer industri, og jobbgaranti. Mer industri impliserer flere jobber, som impliserer folk i jobb, som impliserer trygghet, framtidstro, god økonomi, og velferd.

1 Kronikken ble skrevet i løpet av koronapandemien.

På den andre siden nevnes det at arbeid av typen renhold, bygg og servering tjener reelt mindre i dag enn før, og at folk utdanner seg til annet enn det nærings- og arbeidslivet trenger i praksis (jf. utdanningspolitikkenes frikobling fra nærings- og arbeidslivet). Det fremstår å være en gnisning her, hvilket vi skal komme tilbake til senere.

Sandtrøen foreslår at man skal opprette flere industriplasser, og kompensere de lavtlønnede gjennom beskatning: «Produksjonen må opp, og pengene må fordeles» (Sandtrøen, 2020). Stortingsrepresentant for høyre, Margrete Hagerup svarer tre dager senere på Sandtrøens kronikk med tilsvaret *Hele folket i arbeid*, og virker å godta Sandtrøes diagnose, men ikke hans løsning:

Sandtrøen [tar] opp spørsmålet om hvordan vi kan få flere i jobb[.] Dette er en viktig problemstilling. Sandtrøens eneste konkrete løsning er å innføre en offentlig jobbgaranti for ungdom. *Det blir dessverre ikke flere verdier å fordele til velferd og jobber ved at kommunene bruker mer penger. Mer enn noen gang trenger vi jobber som gir inntekter til statsbudsjettet og ikke bare lever av statsbudsjettet.*

Det finnes ingen trylleformel verken for å få flere i jobb eller for å få næringslivet til å blomstre. Men *blomstre må det*, dersom Norge skal være i stand til å møte utfordringene som står foran oss; eldrebølge, færre i yrkesaktiv alder og grønn omstilling for å nevne noen. Det er privat sektor som produserer varer og tjenester vi kan selge til utlandet og gir skatteinntekter til fellesskapet. (Hagerup, 2020, min utheving)

Uenigheten mellom disse stortingsrepresentantene virker altså ikke å ligge i spørsmålet om *mer eller mindre* arbeid, men heller *hvordan* man får *flere jobber*, og *hvordan* man får flere i jobb – og, ikke minst, hvordan *verdi skapes*. For Hagerup innvender mot Sandtrøen at jobber ikke kan skapes fra intet «for jobbers skyld», men at det er bedriftene som skaper jobber: «Disse jobbene kan ikke bevilges, de må skapes» (Hagerup, 2020).

Så hva virker å ligge under Hagerups syn, og som skiller hennes syn fra Sandtrøen? Å bruke penger, hevdes det, medfører ikke *verdier* hvis kommunen bruker penger. Å bruke penger vil medføre *utgifter for statsbudsjettet*, når hensiktene er å *øke inntektene til statsbudsjettet*. Hvis vi skal få inn skatteinntekter, så kan ikke staten eller kommunen bruke penger; det er *bedriftene* som skaper

jobbene, og dette gjennom *produksjon* av *varer* og *tjenester* som kan *selges* til utlandet. Dette gir skatteinntekter og pluss i statskassa.

Jeg skal ikke gå noe nærmere inn i uenighetene mellom Sandtrøen og Hagerup; disse forekommer å vedrøre spørsmålet om det «offentlige» eller «private» som løsning på økonomiske problemer, hvilket ikke er temaet her. Det er nok å få frem *hvordan* arbeid her blir diskutert, samt den økonomisk-politiske måten som kommer til syne i diskusjonen deres.

For det økonomisk-politiske ordforrådet preger vesentlig hvordan begge snakker om arbeid, og jeg skal trekke frem noen av de gjennomgående begrepene som brukes av begge parter: *velferd*, *produksjon*, *tjenester*, *arbeidsliv*, *arbeidsplasser*, *verdiskaping*, *industri* og *næring*, *lønn*, *penger*, *inntekt*, *utgifter* og *budsjett*. En diskusjon av fenomenet arbeid, vil jeg hevde, bør sann sett ikke bli blendet av disse begrepene, men heller forsøke å avdekke bevegelsene som disse begrepene er symptomatiske for.

Pakket inn i dette språket på litt forskjellige måter, så virker de å være enige om tre grunnleggende momenter:

1. For å *få råd* til velferdsordninger – og dermed trygghet – så må vi ha folk i arbeid.
2. Folk i arbeid *produserer varer* (jf. industri) og *utfører tjenester* (jf. service) som *skaper verdier*.
3. *Verdier som skapes kan beskattes*, hvilket gir pluss i statskassa, hvilket igjen medfører at staten kan bistå med (jf. har råd til) velferdsytelser og trygghet.

Det virker altså – gitt det som kommer til uttrykk i disse politikerens forståelse – å være et sirkulært forhold mellom *arbeid* (jf. produksjon/industri, tjenester/næring, arbeidsliv, arbeidsplasser) på den ene siden, og *verdi* (jf. varer, velferd, lønn, penger osv.) på den andre, og det med sikte på *trygghet*.

Vi vil ha trygghet, og må derfor arbeide. Arbeider vi, så skaper vi verdi. Verdien kan beskattes, og sørger derfor for at staten kan gi oss trygghet (jf. velferdsordninger). Hadde vi derimot ikke arbeidet, så kunne vi ikke hatt trygghet, da vi ikke hadde skapt verdi som kunne blitt beskattet for

velferdsordningene som trengs for denne tryggheten. Logikken virker å gå på dette viset.

Det er altså antatt her, at hvis man ikke har *jobb* – lønnet arbeid – så skaper man ikke *verdi*, og at hvis man ikke har jobb, så vil man ikke arbeide (jf. falle utenfor arbeidslivet og gå på NAV). Det er riktig nok uklart hvorvidt *verdi* her skal forstås synonymt med *penger*, eller om det kan sies å være en forskjell. Tilsynelatende virker det å være en forskjell – for hvordan blir pengene i så fall skapt til å begynne med? Er det verdi før penger? Kan vi ha arbeid uten jobb?

En rekke spørsmål bør stilles om vi skal kunne få et grep om forholdet mellom arbeid og verdi: hva er det ved arbeid – produksjonen av varer og utførte tjenester – som frembringer *verdi*? Hva består forholdet av? Og mer radikalt: *hva er dette vi kaller arbeid og verdi i det hele tatt?* Vi skal se litt nærmere på dette vi kaller *verdi*, før vi går over til å se på dette vi kaller *arbeid som verdiskapende*.

Hva er verdi? – vare, behov, og bruk

«Enhver tings naturlige [verdi (engelsk: Worth)] består i dens evne til å tilfredsstille menneskenes behov eller tjene deres bekvemmeligheter» [sitat av John Locke.] I det 17. århundret finner vi fortsatt ofte hos engelske forfattere «Worth» for bruksverdi, og «Value» for bytteverdi, helt i ånden til et språk som elsker å uttrykke det umiddelbare på germansk og det reflekterte på romansk (Marx, 2018, s.44).

I diskusjonen rundt arbeid – som vi har sett – så virker tanken om *verdi*, om ikke alltid eksplisitt, å ha en vesentlig rolle. Begrepet verdi virker å bli brukt både i forbindelse med *produksjon og tjenester* («Å skape verdier»), *forflytning av varer og tjenester* (jf. penger, kjøp, salg, budsjettering og regnskap), så vel som *holdningen til arbeid som et selvfølgelig gode* (jf. *Hele befolkningen i arbeid*). Det kommer altså til uttrykk at begrepet om verdi har en bred, men sammenknyttet betydning. Før vi går videre i undersøkelsen av arbeid, så kan det være en fordel å se nærmere på denne flertydigheten.

Mer generelt om verdi-begrepet, så skriver David Graeber, i første kapittel av boken *Towards an Anthropological Theory of Value* (2001) om tre utbredte måter å forstå begrepet verdi på: *verdier* i sosiologisk forstand, *verdi* i økonomisk forstand, og *verdi* som meningsfull forskjell (Graeber, 2001, s.1-2).

I den første betydningen, den sosiologiske, så er det snakk om *verdi som*

holdning om hva som bør etterstrebes. Når man snakker om «verdier», slik som hvis man sier «dette er verdt å ta opp» eller om man snakker om «ens grunnverdier», så er det denne forståelsen av verdi en virker å henvise til. Verdier i denne sammenhengen er sånn sett forstått, som Graeber skriver, som *systemer av idéer eller holdninger* om både *hva folk vil ha*, men også *hva folk mener at man bør ha*. Verdier «er kriterier som folk benytter seg av i bedømmelsen av hvilke behov de anser som berettiget eller etterstrebellesverdige og hvilke som ikke er det.»² (Graeber, 2001, s.3).

I den andre betydningen, hvilket likestilles med den økonomiske, så er verdi *graden en gjenstand er ønsket, målt etter hvor mye andre er villig til å gi for å anskaffe gjenstanden*. Om det så er å bytte en gjenstand – eller «vare» – mot en annen gjenstand, eller om det er snakk om bruken av penger som byttemiddel i et *marked*, så er det man kaller verdi på sett og vis dette *sammenligningsforholdet*. Det er altså snakk om *verdi som viljen til å bytte noe mot noe annet*, hvilket vil være den forståelsen hvor penger inngår som måleenhet. Riktig nok så er denne forståelsen av verdi, som Graeber skriver, tett sammenvevd med tre grunnleggende økonomiske antagelser: at samfunnet består av individer, at individene har en klar formening om hva de vil ha, og at de vil gjøre alt de kan, men med minst mulig innsats, for å oppnå det de vil ha³ (Graeber, 2001, s.6).

I den tredje betydningen, som Graeber knytter opp mot strukturalismen, så er verdi *meningsfull forskjell*. Verdi i denne sammenhengen er altså *negativ*, det vil si, den vedrører hva noe ikke er – ordet «rød» har sin «verdi» i lys av at den ikke er ordet «blå», «lilla» «katt» osv. Det kontekstuelle eller strukturelle – helheten av henvisninger eller påvirkningsforhold – blir sånn sett avgjørende for det man snakker om som verdi. «Gjenstander er definert av de meningsfulle avgrensningene som man kan gjøre mellom dem. For å forstå meningen(verdien) til en gjenstand, så må man dermed forstå dens plass i et større system»⁴ (Graeber, 2001, s.14). Noes *bruksverdi* – nytten en gjenstand

2 Egen oversettelse fra engelsk: “[Values] are criteria by which people judge which desires they consider legitimate or worthwhile and which they do not.”

3 Verdt å notere, at denne forståelsen av verdi ifølge Graeber: «[assumes] that [people] will never under any circumstances resort to any of the most obvious ways of extracting wealth from those towards whose fate one is indifferent, such as taking it by force. “Market behavior” would be impossible without police.» (Graeber, 2001, s.10)

4 Egen oversettelse fra engelsk: «Objects are defined by the meaningful distinctions one can make between them. To understand the meaning(value) of an object, then, one must understand its place in a larger system» (Graeber, 2001, s.14)

har for noen – kan for eksempel forstås på dette viset, da det kan sies at en bruksgjenstand har sin bruk i lys av dets rolle i en sammenheng⁵.

Som Graeber påpeker, så fremhever hver av disse betydningene forskjellige aspekter ved det som kalles verdi, men vekten i hver av forståelsene er avhengig av *det metodologiske utgangspunktet for analysen* – om årsaksforholdet er fra delene til helheten eller om det er fra helheten til delene.

Det er for eksempel ikke vanskelig å se hvordan de tre betydningene er beslektet. På individnivå så er det snakk om den enkeltes vilje, ønske eller behov, mens på gruppenivå er det et spørsmål om samhandlingene mellom andre viljer og behov, og at disse samhandlingene kommer av forskjellene og likhetene mellom viljene og behovene, eller mellom disse viljene og ulike gjenstander og situasjoner. Det virker sånn sett å være snakk om forskjellige fenomener med en viss familielighet.

Hvordan skaper arbeid verdi? – å lage, bytte og bruke.

Hvis vi skal vende tilbake til stortingsrepresentantene og deres tilsynelatende forståelse av verdi i bred forstand, så virker disse, på hver sin side, å stå respektivt bak de to mest utbredte *økonomiske* teoriene om verdi som implisitt forfektes når man snakker om arbeidets nødvendighet. På den ene siden virker man å ha *arbeidsteorien om verdi*, tilsynelatende representert av Sandtrøen – med dets røtter til Karl Marx – mens man på den andre siden har *bytteteorien om verdi*, tilsynelatende representert av Hagerup, med røtter til Adam Smith.⁶

Denne forskjellen i verdiforståelse kommer av det som forekommer å være en merkverdig diskrepans mellom nettopp verdi i den økonomiske betydningen og verdi som meningsfull forskjell – mellom det som blir kalt *bytteverdi* og *bruksverdi*. Adam Smith belyser denne forskjellen i det såkalte diamant-

5 Som parallell til det Heidegger skriver i *Væren og Tid* (1927), så har en bruksting sin verdi i lys av brukstingshelheten den inngår i. En hammer uten en spiker og en planke kan fortsatt «ha en nytte», men denne har den i relasjon til de omgivelsene som den inngår i (f. eks om man skulle brukt en hammer som en dørstopper, så er dette fullt ut mulig gjort av hammeren i samspill med døra). Det er altså ikke ukontroversielt å anse Heideggers forståelse av brukstingshelhet som samsvarende med den tredje forståelsen av verdi.

6 Jeg skal ikke påstå at Sandtrøen og Hagerups syn på verdi på hver sin side er arbeidsteoretisk og bytteteoretisk, men at sett i lys av de respektive partienes historier – arbeiderpartiet med røtter i arbeiderbevegelsen, og høyre i den ikke-adelige borgerstanden – at det ikke er urimelig å anta et forskjellig utgangspunkt med henblikk på rollen til arbeid og verdi, og at disse kommer til uttrykk som forskjeller i verdiforståelsen i dag, slik som jeg antyder at det virker å være.

vann-paradokset. Vann, hevder Smith, er nyttig men billig, mens diamanter er unyttig men dyrt. Varens bruksverdi er sånn sett, hvis man følger Smith, ikke avgjørende for en vares bytteverdi (Estrup, Jespersen, & Nielsen, 2004, s.66). Bruksverdi og bytteverdi er sånn sett påstått å være to distinkte sfærer, en korrelert dualisme uten et gjensidig årsaksforhold.

Smiths verdiforståelse – bytteteorien om verdi – er den Graeber skriver om når han skriver om den mest vanlige økonomiske betydningen av verdi, da den er mer eller mindre rådene blant de fleste økonomer i dag. En konsekvens av dette er, at for Hagerup så er det *salg av varer og tjenester* som omtales som det verdiskapende, og ikke varen eller tjenestens bruk *per se*. En vare har ikke økonomisk verdi i seg selv før noen kjøper den, før noen *vil ha det* – er villig til å bytte noe annet for den.⁷ Verdi og pengeverdi blir, slik sett, synonyme.

Å få folk i arbeid, i denne sammenhengen, blir viktig *fordi* man kan produsere varer som folk kan bytte, eller, i de fleste moderne samfunn, *kjøre og selge*; varen som er brukbar i seg selv har minimalt å si for bytteverdien, hvis det ikke er *etterspørsel fra konsumenter*. Konsumentenes *verdier* – i den sosiologiske betydningen – bestemmer hva som har *verdi* i den økonomiske betydningen. I denne sammenhengen, så vil en vare eller en tjenestes verdi være akkurat så mye noen er villig til å betale for den, og verdiskapingen, kan man si, oppstår i selve byttehandelen, i det noen sitter igjen med mer (penger) enn de hadde fra før.

For Arbeiderpartiets Sandtrøen – selv om det også er snakk om en variant av bytteteorien om verdi – så fremstår det å være slik, at *produksjonen* – dannelsesprosessen til produktet som byttes – virker å ha en mer vesentlig rolle å si for frembringelsen av det som blir kalt verdi. Hvis et produkt ikke medfører en meningsfull forskjell – verdi i den tredje betydningen – så vil heller ikke folk ha det, og det kan dermed heller ikke *bli en vare*. Verdien som skapes i denne forstanden trenger ikke å være det samme som bruksverdi, men kan fult ut være en sosial forskjell.

Å få folk i jobb virker å være viktig *fordi* det medfører *produksjonen av bruksverdier eller meningsfull forskjell* – som da kan byttes til slutt, selvfølgelig, men byttet er altså ikke primært. Det betones at det er gjennom arbeid at *verdistørrelsen legemliggjøres* – som Marx innvender til Smith – i form av

7 Også kuriøst at man ikke sier at man «byter tjenester», da det å «bytte» en tjeneste plutselig ikke vedrører økonomi. Man kan tenke seg at dette har noe med at man må ha en viss avstand – en pengeutveksling som et mellomledd – fra en tjeneste som «byttes» for å kunne ha en verdiskaping predikert på bytteverdi.

et *arbeidsprodukt*, og at bytteverdien er abstrahert – «trukket ut» – av dette forholdet. Det er altså ikke bruksverdien som gir noe dets bytteverdi, men *den arbeidstiden som er samfunnsmessig nødvendig for å fremstille en gjenstand som bestemmer dets bytteverdi*. Verdistørrelsen til en vare – måtte det være vann eller diamanter – er dermed antatt å være konstant *hvis* arbeidstiden som er nødvendig for å produsere varen skulle vært konstant. (Dette er et poeng vi skal ta opp igjen senere i forbindelse med automatisering).

Denne forståelsen kommer implisitt til uttrykk i hvordan Sandtrøen snakker om arbeid innen renhold, bygg og servering, da det snakkes om at «de tjener reelt mindre i dag enn for ti år siden», men også når det er snakk om at utdanningen bør sammenkobles mer med *næringslivets behov*. Arbeid – målt i arbeidstimer – *produserer bruksverdiene*, og salg og kjøp blir sånn sett en sekundær prosess, som ikke skaper bytteverdi, men anskaffer bytteverdi.

Så vi ser at begge disse verditeoriene virker å hjemseke Sandtrøen og Hagerups – for ikke å si Arbeiderpartiet og Høyres – verdier, i den sosiologiske betydningen. Men hvis vi skal kunne si noe mer om fenomenet arbeid enn disse begrepene tilsier, og ikke minst hva dette som kalles verdiskaping er for noe, så er det et par kommentarer å merke seg.

Ifølge Graeber, så hefter det problemer med Marx sin kritikk av Smith, og som til dels gjør at økonomer i dag heller går direkte til Smiths bytteteori om verdi, og forbigår Marx' sin arbeidsteori om verdi: teorien til Marx betoner *produksjon* i alt for stor grad. Antagelsen om at arbeid er *definert* av produksjon, skriver Graeber, er «essensielt en teologisk forestilling» (Graeber, 2018, s.221). Hvordan «legemliggjøres» en arbeiders arbeid i produktet? Dette forekommer å være uklart, og det også fordi mesteparten av det vi kaller arbeid ikke er snakk om produksjon, men er, ifølge Graeber, *besørgende arbeid*⁸: *aktivitet* som går med i å frembringe noe, eller å ta vare på noe.⁹

Det er altså ikke rart at renholdere, bygningsarbeidere og andre

8 Jeg har her valgt å oversette det engelske ordet «care» med besørging, og dette ikke uten at det får frem noen Heideggeske undertoner. Dette er bevisst fra min side, da det Heidegger snakker om som besørging og det Graeber snakker om som «caring labor» ikke forekommer meg å være vesentlig forskjellig.

9 En tilsvarende bevegelse kan sies å ha forekommet i overgangen fra å anse *kunst* for å være *ferdigheten* som inngår i det å frembringe noe – gjenspeilet i betegnelser som «malekunst» eller «skrivekunst» – til å vedrøre *kunstverket*, den frembragte gjenstanden som disse ferdighetene krever. Den stadige spørsmålsstillingen om noe er kunst eller ikke oppsto ikke som problemstilling før denne semantiske forskyvningen av begrepet kunst gikk fra ferdighet til verk.

tjenesteytere, som Sandtrøen nevner som lavtlønnede eller lidende av en negativ lønnsutvikling, og dermed har rollen å gjøre noe uten at det innebærer produksjon, at disse ikke får den anseelsen som Sandtrøen hevder at de kunne hatt. Og en del av problemet er nettopp at *disse ikke produserer*. Likevel ville de fleste kalt det de driver med for arbeid. Om disse hadde stoppet å arbeide, så ville det hatt drastiske ringvirkninger på det vi kaller samfunnet.

Smiths teori blir sånn sett enklere å akseptere, da man kan snakke om verdien til en tjeneste i form av hvor mye noen er villig til å kjøpe og selge denne tjenesten for – inklusiv arbeidskraft i form av arbeidstimer. Ikke minst, så er det vanskelig å *kvantifisere* og *sammenligne* besørgende arbeid, da dette ikke trenger å ha et produkt som nettopp kan kvantifiseres eller sammenlignes. Mens produsenter har muligheten til å forbigå seg selv i produksjonen av varer, og kan sånn sett verdsettes i tråd med både produktets bytteverdi som vare og arbeidstiden brukt, så er renholderes virksomhet alltid begrenset av at *de* må kunne vaske det *stedet* de vasker, og hvor stedet er avhengig av renholderen for å bli vasket.

Hadde vi verdsatt renholdere mer, og de ikke hadde vært så villige til å ta så lavt med lønn, så hadde arbeidet deres vært verdt mer i en Smithsk logikk. Men dette leder også uungåelig til en verdinihilisme, hvor alt på sett og vis som man er villig til å kunne selge og kjøpe blir legitimert som verdi *kun* i kraft av *kjøp, salg og etterspørsel*. Så hvordan forholder vi oss til en slik floke i vår verdi- og arbeidsforståelse?

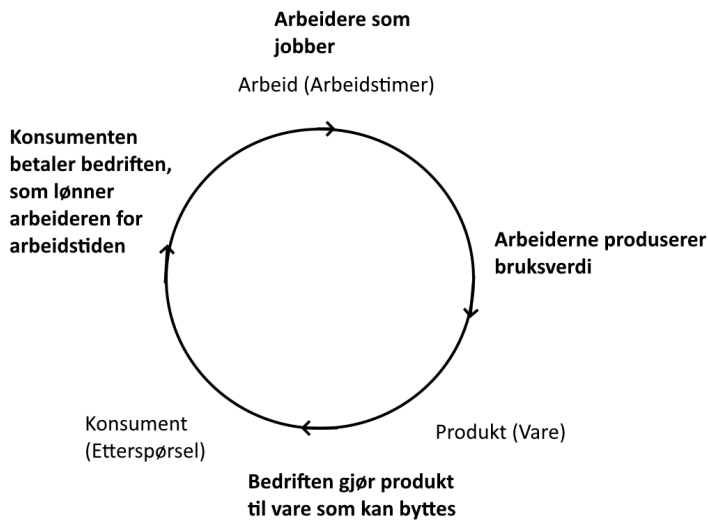
Arbeid og verdier – fra en gjenstandsrettet forståelse av arbeid og verdi til en besørgingsrettet forståelse.

Verdistørrelsen, eller varens pris, mengden penger som denne kan bli byttet med, er ikke bestemt av ting, men av folks hverdagslige aktivitet.¹⁰ (Perlman, 1992, s.49)

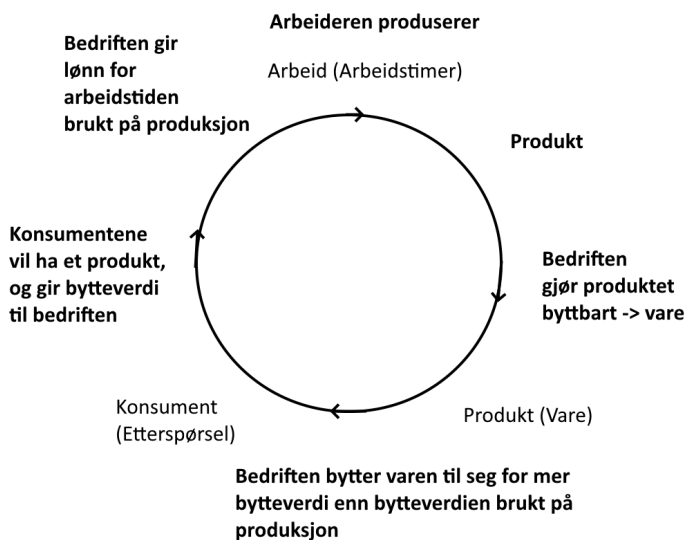
Hvis vi skal samle trådene så langt, så kan man si at formen på diskusjonen rundt arbeid og verdi går som følger: Verdi i den økonomiske forstanden forstås som samspillet mellom produksjonen (arbeidstimer), produktene (varer), og konsumentene (etterspørsel).

10 Oversatt fra engelsk: «The magnitude of value, namely the price of a commodity, the quantity of money for which it exchanges, is not determined by things, but by the daily activities of people.»

Dette samspillet gestaltet på to forskjellige, men likefullt tilsvarende måter i den marxistiske og den smithske modellen. Man har altså en situasjon hvor den marxistiske arbeidsteorien tenker seg at man har en slik konstellasjon:

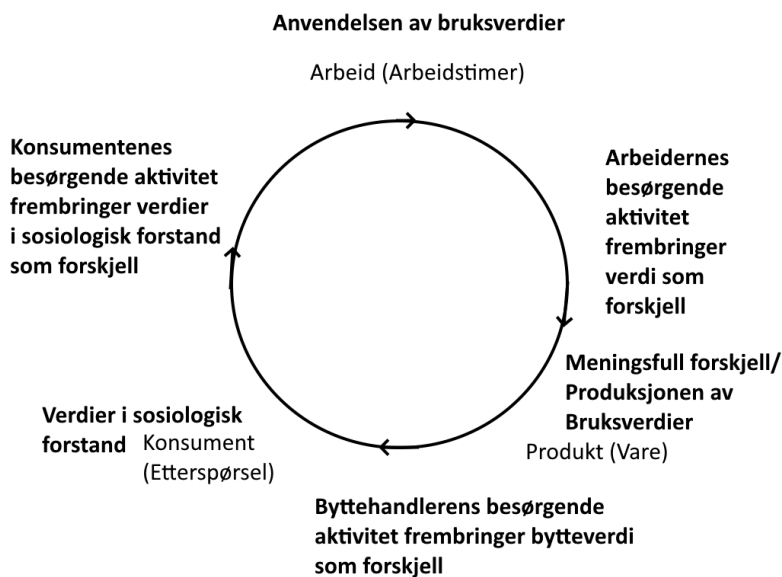

Mens den Smithske varianten går som dette:

Et produkt blir altså til vare *etter* produksjon; forskjellen ligger i om man anerkjenner verdi før det blir gjort til vare eller ikke. Det er altså fokus på varen eller produktet – *gjenstandssiden* – når man snakker om verdi. Samtidig, så anerkjennes produsentene og konsumenten som vesentlige i denne verdidannelsen. Arbeiderne skaper bruksverdier, men så er bruksverdien uavhengige av arbeiderne. Bytteverdien er tilsvarende avhengig av konsumenter, men også uavhengig på samme vis. Konsumentene avgjør etterspørselen, men ikke som enkeltpersoner, men som *etterspørsel*. I begge tilfeller er det altså snakk om *gjenstandsrettede forståelser av arbeid og verdi*. At arbeid som ikke frembringer gjenstander ikke har den samme verdien i denne sammenhengen, er dermed ikke merkelig, men et logisk følge av denne forståelsen av verdi.

Graebers tilskudd og kritikk, derimot, får etter min forståelse følgende form:

Graebers forståelse av arbeid og verdi – i tillegg til å være en *besørgningsrettet forståelse*, da fokuset ligger på personens besørgning som det verdidannende, i alle tre betydninger – løser opp en del av de flokene som utgjør uenighetene mellom Smith og Marx, Sandtrøen og Hagerup, Arbeiderpartiet og Høyre. Å produsere – eller å utføre en tjeneste, å bedrive handel osv. – kan sies å være former for besørgning, skapere av meningsfulle forskjeller, for andre og

i verden. Verdier i sosiologisk forstand skaper sånn sett verdi som økonomisk og som meningsfull forskjell gjennom besørgende omgang med verden, som igjen skaper verdier i sosiologisk forstand. Verdi i alle instanser er sånn sett til syvende og sist avhengig av personers besørgning, men på forskjellige måter. Spørsmålet blir videre i hvilken forstand denne besørgningen kommer til uttrykk.

Del 2: Automasjon – teknologi, verdi, og avstand

Avstand som den byttbare gjenstandens paradigme – produkter, varer og penger. Vi har i forrige del sett hvordan arbeid og verdi kan spores tilbake til *den besørgende virksomheten til mennesker*, men at den utbredte forståelsen antar at *arbeidets verdi* – og *verdien til arbeid* – er lokalisert i *produksjon av varer* og *byttet av disse*. Begge disse virksomhetene ble diskutert, og det ble vist at begge disse er *forskjellige former* for besørgende virksomheter, men som begge har opphav i *den besørgedes verdier*. Det som derimot skilte disse – å bytte og produsere – fra f.eks tjenester, slik som renhold og såkalte lavtlønnet arbeid, er at sistnevnte nettopp ikke produserer varer eller bytter varer. Tanken om *varen* er sånn sett verdt å se litt nøyere på. Spørsmålet videre blir hvordan *maskiner* og *automatisering* inngår i dette samspillet.

I denne sammenhengen er spørsmålet om *tilstedeværelsen* og *avstanden* til det som kalles *vare* vel å merke. Et merkverdig tilfelle med både produksjonen av varer og varebytende virksomhet er at begge disse impliserer en kommende avstand til det som besørges til slutt.¹¹ Produsenten har kanskje i varierende grad en tilstedeværelse i frembringelsen av et produkt, men i det produktet er ferdig og blir til vare for salg og kjøp, så blir produktet *forflyttet*. Som Marx skriver: «For å produsere en vare må han ikke bare produsere bruksverdi, men bruksverdi *for andre, samfunnsmessig bruksverdi*» (Marx, 2018, s.50, min utheving).

11 Ludwig Wittgensteins sitat fra *Filosofiske Undersøkelser* (1953) illustrerer et interessant språklig tilfelle med varer og penger med sitatet: «Hvorfor kan den høyre hånden min ikke gi penger til den venstre? – den høyre hånden kan legge dem i den venstre.» (Wittgenstein, 2010, s.124). Man kan, på sett og vis, ikke si at man gir noe man allerede har til seg selv – «å gi» er «å gi til andre». Tilsvarende vil også det «å få» være forutsatt at noen andre gir.

At noe produseres for andre er vesentlig, da det også impliseres at det er andre som ikke har noe med selve produksjonen av varen å gjøre. Byttehandleren, som mottar varen fra produsenten, trenger ikke ha noe kjennskap til produktdannelsen – denne produktdannelsen kan være på avstand – men de må ha kjennskap til *varen* og *byttevirksomheten som besørgende aktivitet*, hvilket vil inngå i byttehandlerens tilstedeværen. I tradisjonell forstand, så var varen og eventuelt pengene nærværende for byttehandleren, men da med et siktemål om å anskaffe *penger eller andre varer* – altså, gjenstander på avstand, *mangelvare*.

Her kommer verdier i den sosiologiske forstanden til syne som vesentlig, som det som vedrører det etterstrebellesverdige eller *det man etterspør*. Konsumenter i enden av skalaen har sjeldent hverken den produserende eller den byttehandlendes virksomhet i sitt nærvær – men heller penger og den produserte/tilbyttede varen. *Bestilling* forutsetter verdier, og verdi forutsetter *bestand*, hvilket begge kan sies å være former for *avstand* (Heidegger, 2016, s.189-190).

Eksempler på denne avstanden mellom konsument, byttehandler og arbeider kommer til uttrykk i hvordan en vare for eksempel på den ene siden blir forsøkt gjort *nærmere* gjennom *betegnelse*. Du har produkter som er produsert lang unna, og som konsumenten ikke har kjennskap til hvor kommer fra. Byttehandleren kan da betegne for eksempel egg eller annen mat – «et produkt» – som «økologisk», «fair trade», eller «etisk» for å indikere at dette egget eller en annen vare har andre frembringelsesbetingelser enn egg eller annen mat som ikke er betegnet på dette viset – for å vise konsumentene frembringelsesprosessen på en eller annen måte, da denne prosessen er formidlet av byttehandleren.

I den andre enden av skalaen, så har du også situasjoner hvor byttehandleren kan forsøke å gjøre avstanden mellom konsumentens besørging og arbeiderens besørging *fjernere*, gjennom lover, regler eller tiltak for å redusere *innsyn* i prosessene bak et produkt, slik som f.eks i tilfeller som innebærer gruvedrift eller matproduksjon, hvor også nettopp de samme betegnelse som «økologisk» og «etisk» blir anvendt.

I tilfellet med renholderen, service-tjenesten, og andre mer åpenbart besørgende arbeid, så virker denne avstanden å være mindre. Man får riktig nok penger som er tilsvarende arbeidstiden benyttet for denne typen besørgende arbeid (jf. den tidligere diskusjonen om arbeidstid), men

«produktet» eller «varen» er *alltid noe nærværende*. Er du renholder, så er det en *omgivelsesorientert* virksomhet; du befinner deg i lokalene som du holder rent. Bedriver du service, så er det *mennekene du omgås* som er viktig; disse relaterer du til direkte. Vel så mye i pleiende arbeid er dette også tilfellet.

For de som derimot *mottar* service og omsorg, så virker denne nærheten til besørgende arbeid å være tatt for *gitt* – hvilket det på mange måter er, i bokstavelig forstand. Renholderen kan vaske mens de som er tenkt å oppholde seg der ikke er tilstede. Eller i tilfellet service: Man antar at når man, for eksempel, drar på en kafé for å kjøpe kaffe, eller på en butikk for å kjøpe mat, så vil det være noen der for å servere den kaffen som ønskes, eller at mat er tilgjengelig for kjøp – som bestand til bestilling, så å si. Hvis det derimot *ikke er det*, så blir situasjonen som kjøper *påfallende* – og man begynner å stille spørsmål: kommer ikke kaffen snart? Hvorfor er det ikke mer melk i kjølehyllen? osv.

Med andre ord: Man merker ikke *noe som «noe»* – som markert eller påfallende, med behov for oppmerksomhet, for besørgende omgang – før dette *noe ikke er der det er antatt å være, ikke fungerer som antatt, eller bryter med forventningene*. *Selvfølghet* eller *gitthet* følger av at alt *fungerer* i den besørgende omgangen med den verden man inngår i.

En parallell til denne forståelsen kan man identifisere hos Martin Heideggers analyse av bruksting i *Væren og Tid* (1927). Heidegger argumenterer for, at vi i første omgang har et praktisk forhold til verden rundt oss, og dette før vi blir klar over gjenstander *qua* gjenstander. At noe forekommer å bli gjenstand for oss – at det ikke lenger er *gitt* – er et fenomen som oppstår når vi møter på et *hinder* eller en *forstyrrelse* i den praktiske omgangen, som gjør at ens møte med omgivelsene blir *påfallende* (Heidegger, 2007, s.93).

Denne forståelsen kan vi også knytte til diskusjonen om verdi og arbeid, og hvordan den forekommer som praktisk virksomhet. Det vi kaller for verdi i de økonomiske betydningene – inklusivt den produktorienterte verdiforståelsen og den bytteorienterte forståelsen – forutsetter at *produktene* eller *varene* vi kaller for verdifulle har en slik status av *ikke-gitthet*, av å nettopp være påfallende – *at vi har en viss avstand til disse*.¹² Selve aktiviteten derimot – enten det er å produsere, å utføre en tjeneste, å ta vare på noe, eller å byttehandle – må derimot være *gitt* eller *selvfølgelig*, den må innebære en *tilstedeværelse* eller en *oppslukthet i besørgningen*.

12 Jf. Metafysisk avstand (Fyhn, 2011)

Besørgende virksomhet kan altså sies å implisere tilstedeværelse eller involverthet, hvis vi følger Heidegger i hans analyse. Men hva med disse varene som nettopp er forflyttet fra en tilstedeværelse til en annen? Som har rollen som påfallende for produsenten, byttehandleren, og konsumentens besørgende omgang? Neste skritt i denne undersøkelsen blir å si noe om *hva* som konstituerer denne *avstanden*. Ledetråden for dette er nettopp gjenstandene – produkt og vare. Gjenstanden – noe som adskilt, som *gien-stand*, det som står igjen – blir måten denne avstanden viser seg på. Jeg skal forsøke å vise det *teknologiske* ved denne avstanden, og at dette vesentlig endrer *besørgelsesbetingelsene for arbeid som produksjon og tjeneste* – nærværsbetingede aktiviteter – men ikke *besørgelsesbetingelsene for bytte av varer og konsum* – hvilket alltid har forutsatt en avstand. Vi skal se på hvordan *teknologisk automatisering* er medvirkende i slik avstandsdannelse.

Automasjon og verdidannelse: Portør- og plukkeroboter, deres besørging, og deres besørgere

Hva menes med at avstanden blir paradigmet for den byttbare gjenstanden? Jeg skal forsøke å demonstrere dette med et konkret tilfelle av en slik *avstandsdannelse*, og det med å se på to tilfeller av automatisering: Ett hvor den besørgende aktiviteten blir overtatt av roboter, men hvor vi får innblikk i perspektivet til vedkommende som før bedrev denne aktiviteten, og ett tilfelle hvor det er snakk om fullstendig erstatning, men av *importert arbeid*.

Det første tilfellet kommer til uttrykk i en artikkel skrevet av Aftenpostenjournalist Ole Alexander Saue for e24.no den 15. desember 2020 med tittelen '*Roboter tok over Stian Haugseths jobb. Men han ble ikke arbeidsledig*'. Denne artikkelen tar for seg hvordan tittelens Stian Haugseth – tidligere portør¹³ for Akershus Universitetssykehus – og andre portørers jobb ble erstattet av roboter. Riktig nok: Selv om robotene gjør all portørvirksomheten, så har Haugseth, på sin side, fått rollen som påpasser av disse robotene.

13 Å arbeide som portør innebærer «[f]rakt av mat, tøy og varer.» og «henting og levering av avfall» (Saue, 2021).

Her er et lite utdrag fra artikkelen, hvor Haugseth blir intervjuet om situasjonen:

– [Robotene] gjør det meste, sier Stian Haugseth.

Før var det han som måtte frakte rundt på de blytunge trallene. Den jobben eksisterer ikke lenger på Ahus. Haugseth har likevel nok å gjøre, 12 år etter robotenes inntog.

– Alt det vi gjør nå, gjorde vi for hånd før, sier han fra et mørkt lite kjellerrom på Ahus.

Haugseth gikk fra å selv trille traller til å overvåke og kontrollere robotene som tok hans gamle jobb (Saue, 2021)

[...]

– Vi som hadde denne jobben før har fått andre oppgaver. Jeg har fått lov til å drive med det jeg gjorde selv. Bare at robotene gjør det i stedet.

– Kan hvem som helst gå til en ny jobb, som du har gjort, når roboten tar over den gamle jobben?

– Det er ingen selvfølge. Men nå fikk jeg muligheten, siden jeg hadde en anelse om hvordan ting fungerte. Det var egentlig meningen at den skulle gå for seg selv. Men også roboter må passes på. (Saue, 2021, Min utheving)

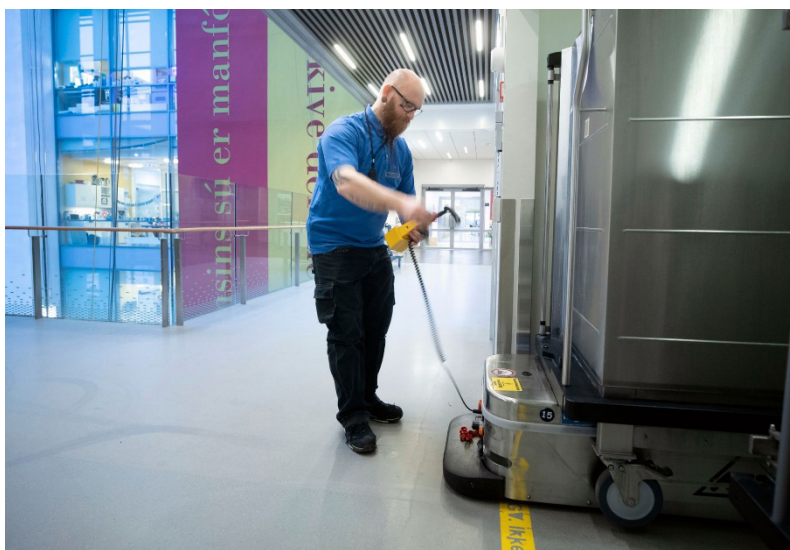
Det er altså slik, at i stedet for at Haugseth og andre gjør jobben med å trille traller og flytte mat, tøy og varer for Ahus, så er det robotene som gjør dette, men da med Haugseth som påpasser. Én jobb erstattet, én jobb skapt, og «ingenting tyder på at digitalisering reduserer antallet jobber» (Saue, 2021).

Nå står det ikke noe mer konkret om Haugseths virke som påpasser av disse robotene i artikkelen, og det er ikke tydelig hva denne påpasserjobben innebærer. Og selv om Haugseth har fått muligheten til å være påpasser for portørrobotene, hvor er i så fall de andre portørene fra før robotenes tid blitt av? De skal ha fått andre oppgaver, men hvilke?

Det er bilder i artikkelen av at Haugseth blant annet sitter bak en kontorpult med mange skjermer, som man kan anta inngår i det å holde styr på disse robotene (Bilde 1). Et annet av bildene viser hvordan han ordner en feilparkert robot, slik at denne står ordentlig (Bilde 2).

Bilde 1: Tekst ved bilde: «Før trillet Stian Haugseth rundt på tunge traller med varer. Den jobben gjøres nå av roboter. Haugseth har nå som jobb å passe på robotene.» (Saue, 2021). Haugseth (til venstre) bak kontrollbordet, samt en av portørrobotene (helt til høyre). Foto av Jan T. Espedal

Bilde 2: Tekst ved bilde: «Stian Haugseth retter opp en feilparkert robot.» (Saue, 2021). Foto av Jan T. Espedal.

Introduksjonen av robotene virker sånn sett å ha vært en forbedring med henblikk på resultatene: at varene som trengs på Ahus kommer dit de skal, men uten at det medfører en belastning på andre mennesker (jf. arbeiderne). Fra å være den som frakter blytunge traller til å være en som passer på robotene som gjør samme aktivitet, så kan man påstå at det forekommer å være *mer effektivt og enkelt*.

Haugseths situasjon gir assosiasjoner til Marx sin skildring av dampvevstolen, og konsekvensene dette hadde for håndvevere i England på hans tid:

Etter at dampvevstolen ble innført i England var det f.eks kanskje nok med halvparten så mye arbeid som før for å forvandle en gitt mengde garn til tøy. Den engelske håndveveren trengte i virkeligheten den samme arbeidstiden som før for å få til denne forvandlingen, men produktet av hans individuelle arbeidstime representerte nå bare en halv samfunnsmessig arbeidstime og falt derfor til halvdelen av den tidligere verdien (Marx, 2018, s.48)

Vi ser altså at *teknologi* – både i Marx sitt tilfelle, men også illustrert av tilfellet Haugseth – virker å spille med på verdidannelsen i form av at *arbeidstiden som forventes i frembringelsen av et produkt blir redusert*. Det tar fortsatt like lang tid å håndveve tøy med garn, vel så mye som hvis Haugseth nå skulle funnet på å gjøre den samme jobben han gjorde før robotene tok over jobben hans. Forskjellen ligger på gjenstands- og tjenestesiden: det er *mindre arbeidstid* – raskere, så å si – og dermed *billigere*. Dette får konsekvenser for produktene og tjenestene til håndveveren og Haugseth som portør også, hvis de skulle gjort den samme jobben som før – samme virksomhet får en annen økonomisk verdi, selv om den medfører den *tilsvarende* meningsfulle forskjellen.

Politisk redaktør i Aftenposten, Kjetil B. Alstadheim, skriver 9. mars 2021 i kommentaren *Fremtiden er ikke Gråtass. Den er Roboplukk* om en lignende situasjon som i tilfellet Haugseth, men hvor det er snakk om mangelen på «importert arbeidskraft» fra andre land i plukkingen av jordbær for sesongen, og det grunnet koronapandemiens innskrenkning på reise mellom Norge og andre land. Ingen nordmann ønsker å ta på seg disse arbeidsoppgavene, da arbeidet gir for dårlig betalt og er midlertidig (jf. den negative lønnsutviklingen som ble nevnt i Sandtrøens kronikk). Alstadheim skriver at Senterpartiet og Arbeiderpartiet – hvor Sandtrøen igjen dukker opp som talsmann for

Arbeiderpartiet – ønsker at lønnen skal økes for at flere skal jobbe i landbruk her til lands. Alstadheim hevder at dette er feilslått:

Mens Ap og Sp vil *reversere utviklingen, ser næringen fremover og i retning av en helt annen løsning. Nemlig arbeidskraft som ikke får en eneste krone i lønn*. En av dem er den [norske roboten Thorvald](#).

– Vi kommer til å se mange ulike jordbærplukkere på markedet, sannsynligvis allerede fra neste år. *Om ti år tror jeg ikke det er mange jordbær som plukkes av mennesker*, sa professor i robotikk ved NMBU Pål Johan From til [Norsk Landbruk](#) i fjor.

Roboter er ikke svaret på alt. Men norske melkebønder viser hvor mye robotisering kan bety. *Mens andre sektorer i økonomien sliter med å bedre produktiviteten, har melkeroboten modernisert og effektivisert norske fjøs på imponerende vis*.

Det er enklere med melkekyr. En ku er en ku. Et jordbær er ikke en tomat som ikke er en gulrot eller en potet. Men *utviklingen går i retning mer automatisering, med alle de fordelene det kan gi. Lettere maskiner kan trille ut på et vått jorde som traktoren vil kjøre seg fast i. Sprøytingen og gjødslingen blir mer presis. Produksjonen kan bli mer skånsom og gi lavere utslipp av klimagasser*.

Slike muligheter er det viktig å utnytte. Ikke bare for grøntsektoren, men for norsk økonomi som helhet. Rett og slett fordi *det er ikke er lurt å sløse med dyrebar arbeidskraft* (Alstadheim, 2021, min utheving).

Når det kommer til arbeid og verdi, så er det merkverdige her at det i det hele tatt har vært *mulig å importere* «arbeidskraft» som er villig til å gjøre jobben med å plukke jordbær til å begynne med, i og med at ingen nordmann er villig til dette. Dette forutsetter på sett å vis at den utenlandske arbeideren – for samme arbeidet som en nordmann kunne gjort – *lar seg betale mindre* for arbeidet enn en nordmann, hvilket forutsetter at det råder en *forskjell* i hvordan den økonomiske verdien konstitueres – forskjell i standard – i Norge

og f.eks Polen, hvor en del av jordbærplukkerne fra før pandemien kom fra. Men denne forskjellen kan ikke ligge på arbeidernes side – det er ikke vanskeligere rent praktisk å plukke jordbær for en nordmann enn det er for noen fra Polen. For norske arbeidere er lønnen alt for lav, men for den polske arbeideren er det derimot tilsynelatende ikke det – til tross for at det er den samme besørgende aktiviteten som hadde vært krevd av begge i gjennomføringen av arbeidet.

Det interessante i dette tilfellet er at forholdet mellom den utenlandske arbeidskraften og den norske virker på samme logikk som i tilfellet med Marx og dampvevstolen. Arbeidstiden til dampveveren og den polske arbeideren «koster mindre» – blir ansett for å ha mindre bytteverdi i form av arbeidstid – enn håndveveren og den norske arbeideren, gitt samme resultat, samme bruksverdi.

Når det kommer til automatisering som en mulig *løsning* på mangelen på arbeidskraft, så gjenspeiler dette også en annen, men beslektet – vil jeg påstå – logikk: På den ene siden nevner Alstadheim *utvikling, at «næringen [ser] fremover»*. Robotisering og automatisering ansees å være *fremskritt*, og på sett og vis del av en nødvendig og uunngåelig tendens. Å erstatte den importerte arbeidskraften med lokal arbeidskraft heller enn roboter er å «*reversere utviklingen*».

Dette kan sies å være et eksempel på såkalt *teknologisk determinisme* – at teknologisk utvikling må finne sted, og at samfunn plasserer seg på en skala fra «primitiv» til teknologisk avansert i dette henseende (Ingold, 2002, s.294). Å plukke jordbær og bedrive manuell portørvirksomhet blir ansett som bakstreversk *hvis* man har muligheten til å benytte seg av teknologiske løsninger slik som roboter, i lys av en slik forståelse.

På den andre siden nevnes *modernisering og effektivisering*. Sektorer som ikke robotiseres eller automatiseres «*sliter med å bedre produktiviteten*», hvilket er viktig, skrives det, fordi «*det er ikke lurt å sløse med dyrebar arbeidskraft*» (Alstadheim, 2021). Dette vitner på sin side om en *teknologisk instrumentalisme*, en tanke om at denne teknologiske utviklingen er underordnet mennesket som et instrument for å tilfredsstille våre behov – *at teknologien er underordnet våre verdier*. Teknologi, i denne sammenhengen, er «*et middel for visse mål.*» (Heidegger, 2016, s.182), og den tidligere nevnte teknologiske utviklingen er bestemt av i hvor stor grad man har teknologi som tilrettelegger for våre mål, hvilket er definert av våre *verdier* i den sosiologiske betydningen.¹⁴

14 Et interessant ekstremitilfelle av teknologisk determinisme og instrumentalisme,

Menneskeperiferi og maskiner – verktøy og maskiner, artisaner og operatører

Vi har sett hvordan diskursen om arbeid og verdi virker å spille på lag med automatisering, hvilket impliserer en teknologisk determinisme og en teknologisk instrumentalisme, og dette i dannelsen av avstand. Avstandliggjøringen er ikke nødvendigvis et særegent teknologisk fenomen, men den teknologiske automatiseringen spiller på den avstandliggjørende logikken – den fordrer det Tim Ingold kaller *det menneskeperifære*.

Om det er snakk om å la en robot gjøre jobben for deg, eller om det er snakk om «importert» eller «ikke-synlig arbeid» utført et annet sted enn der de som benytter seg av gjenstandene som er frembragt befinner seg (jf. konsumentene som konsumerer varer), så forutsetter dette nettopp muligheten for en slik avstand mellom de som angås i denne prosessen (arbeider, byttehandler og konsument). Men hva konstituerer denne avstanden?

Tim Ingold, i boken *The Perception of the environment: Essays on livelihood, dwelling and skill* (2002) skriver om distinksjonen mellom *verktøy* på den ene siden, og *maksiner* på den andre. Distinksjonen mellom verktøy og maskin er snakk om en gradsforskjell, men man kan si at i den ene enden, så er verktøy, ifølge Ingold, som spiller på lag med en persons *ferdigheter* eller *techné*, og inngår, på en nærværende måte, i hvordan en person besørger omgivelsene sine, på kroppslig vis. I den andre enden av skalaen er maskinen, hvilket i minst mulig grad forutsetter menneskelig innvirkning – av *besorgning* og *vilje*.

Disse distinksjonene går sammen med det Ingold kaller for *artisanen* og *operatøren*, hvor artisanen benytter seg av sine ferdigheter og verktøy i å frembringe noe. Operatøren på sin side, benytter seg av maksiner i «sin» frembringelse.

For å bruke Haugseth sin situasjon som belysende for denne distinksjonen, så kan man si at Haugseths ferdigheter som portør, i det portørrobotene tar over, blir mindre relevante for gjennomføring av jobben. Jobben gjøres, men Haugseths kroppslige ferdigheter spiller plutselig en marginal rolle. Det er nok at han følger med på skjermene, og at han retter opp robotene hvis de kjører seg fast. Men med unntak av denne aktiviteten, så gjør robotene resten selv, uavhengig av Haugseth. Automatisering kan sånn sett sies å underbygge denne

men som jeg ikke skal gå inn på nærmere her, er å finne i kronikken *Norge må sette digitalisering som prioritet. Foran arbeid, foran helse, klima og skole* av Frode Eilertsen i Aftenposten, 30. Oktober 2016. Lenke: <https://www.aftenposten.no/meninger/kronikk/i/yjOer/kronikk-norge-maa-sette-digitaliseringen-som-oeverste-prioritet-foran>. Det kan være verdt å lese denne etter å ha lest gjennom det jeg har skrevet her.

avstanden, og gjøre besørging *mer avhengig av maskiner* og *mindre avhengig av ferdigheter*. Automatisering – i lengden – reduserer ikke antallet jobber, for «noen må passe på robotene», men de reduserer mengden *menneskesentrerte jobber*, og dette ved at verktøy blir mindre sentralt og maskin-operatør-virksomhet blir mer sentralt.

Og om vi vender tilbake – helt til starten – med Sandtrøen og Hagerup sitt innlegg om at vi trenger *flere jobber*, så er jo spørsmålet *hva slags jobber*? Det er her automatiseringen spiller på lag med den utbredte verdiforståelsen: vi trenger *folk* i jobb. At *folk* ikke er i jobb, har en innvirkning på *verdiskaping*. Samtidig som flere *faller utenfor arbeidslivet*. Det virker å være en motsigelse et eller annet sted i denne logikken. Hvis automatisering i større og større grad gjør menneskelig besørging i produksjon og tjeneste *mer perifer*, er da *flere* i jobb løsningen? Hvis verdi er heftet ved *produserte varer som kan byttes*, hvorfor virker det å være et økonomisk problem at folk ikke er i arbeid?

Fordi *konsumentene* og *produsentene* er de samme i denne logikken, men ikke av varene forstått som gjenstander – disse kan produseres utelands eller av maksiner. Det er snakk om *arbeidstiden som man får betalt for*, og *som man bruker på å kjøpe varene og tjenestene*.

Om ikke konsumentene også er produsentene, hvordan skal de berettigede sitt konsum, om arbeid er en del av våre *verdier*? Tanken om arbeid som et gode virker nettopp å være knyttet til en nærhet til det som besørges, mens tanken om konsum som berettiget virker ikke å hefte ved dette behovet. «Verdiskaping» i økonomisk forstand forutsetter at man har muligheten for å bytte, hvilket impliserer at de som etterspør *har råd til* – muligheten til å bestille, som vi var inne på – det som produseres, som står klart som bestand, som ressurs. Vi kan altså ende opp i en situasjon hvor vi har maskiner som produserer alt vi har behov for – på bestilling – men, siden vår «kjøpekraft» er betinget av vår tilgang til bytteverdi, så har vi ikke «råd» til disse produktene *som varer*. Så mens maskinene utfører sine automatiske prosesser, så sitter menneskene igjen uten jobb, og dermed uten lønn, som trengs for å kjøpe disse automatisk-produserte produktene.

En konsekvens blir at de eneste jobbene blir å passe på at disse automatiske prosessene gjør det de skal: altså, «management» på engelsk. Men må det være slik? Heidegger skriver: «viljen til å mestre blir desto mer påtrengende, jo mer teknikken truer med å unndra seg menneskets herredømme» (Heidegger, 2016, s.183). Sandtrøen og Haugseths respons er altså, om vi følger Heidegger her, et

respons på en avmakt i møte med den økende tendensen til arbeidsledighet som automatiseringen medfører. Problemet er at disse godtar det Heidegger kaller for *gestell* – en måte å *stille verden frem på som gjenstander*, og dette nettopp som *bestillbar bestand*, for *utnyttelse*. Og dette hefter ikke ved gjenstander – ved det vi kaller produkter og meningsfulle forskjeller i seg selv – men ved verdiene som tilrettelegger for etterspørselen, og for at produkter kan bli varer, og at penger kan bli bytteverdi. Vare er grunnleggende sett *mangelvare*, og produkter er *nyttige*. Når man ikke mangler noe, og alt går som det skal, så er *alt på stell*, og vi merker ikke avstanden.

Konklusjon – verdier og entifisering

Vi har nå diskutert hvordan arbeid, verdi og automatisering virker å forekomme i den offentlige norske diskursen, samt at vi har forsøkt å undersøke de gnisningene som virker å oppstå når man snakker om arbeid, verdi og automatisering. Vi har sett, at en gjenstandsorientert forståelse av arbeid og verdi, i samspill med en teknologisk instrumentalisme og determinisme, virker å medføre færre menneskesentrerte jobber til fordel for menneskeperifære jobbers «hegemonisering». Arbeid som et selvfølgelig gode – som verdi i den sosiologiske forstanden – kolliderer sånn sett med *gestell* som ser på verden som *bestand for bestilling*, da arbeid som et selvfølgelig gode – som jobb – forutsetter at jobben er menneskesentrert. Konsum av varer, derimot, er likegyldig til hvordan varen er produsert, og spiller derfor på lag med *gestell* og *menneskeperiferi*. Alt dette blir samspillet av motstridende verdier om hva verdien av arbeid er.

Helt til slutt er begrepet om *entifisering* verdt å nevne, som en mulig undersøkelsesvei for *verdier*, og som samspillende med *avstandliggjøringen*. For i det vi snakker om slikt som «arbeid», «verdi», «jobb», «penger», «teknologi» osv., så er alt dette ikke *konkreter*, men *abstrakter* – nettopp «trukket ut» av et konkret saksforhold. Å entifisere, om vi følger Tord Larsens artikkel *Entifisering: Tingdannelsens former i vår tid* (2009), er å behandle en slik abstraksjon som *gjenstand* og ikke som *prosess* – som ting og ikke aktivitet. At man godtar en entifisering som *berettiget* henger sammen med at beskrivelsen *interpellerer* – bryter noe frem, som Heideggers brukne hammer – på en måte som spiller på lag med «våre verdier». Samtidig kan også *de samme verdiene* sies å lide under den samme entifiseringsprosessen; for det å snakke om «ens verdier» etablerer – tilsynelatende – en avstand mellom det

man snakker om, og det det vedrører. Å undersøke våre verdier om arbeid og automatisering er dermed synonymt med å undersøke hvordan vi snakker om – eller, mer presist, entifiserer – det vi kaller våre verdier, det vi kaller arbeid, og det vi kaller automatisering.

Litteraturliste

- Alstadheim, K. B. (2021, Mars 9). *Fremtiden er ikke Gråtass. Den er Roboplukk*. Hentet fra Aftenposten.no: <https://www.aftenposten.no/mening/kommentar/i/EpzRK5/fremtiden-er-ikke-graatass-den-er-roboplukk>
- Estrup, H., Jespersen, J., & Nielsen, P. (2004). *Den økonomiske teoriens historie*. Trondheim: Akademika forlag.
- Fyhn, H. (2011). *Møte med tilstedeværelsen*. Trondheim: NTNU Sosialantropologisk Institutt.
- Graeber, D. (2001). *Toward an Anthropological Theory of Value*. PALGRAVE.
- Graeber, D. (2019). *Bullshit Jobs - The rise of pointless work and what we can do about it*. Penguin Books.
- Hagerup, M. (2020, Juli 27). *Svarer Sandtrøen: Hele folket i arbeid*. Hentet fra VG.no: <https://www.vg.no/nyheter/meninger/i/wP79JG/svarer-sandtroen-hele-folket-i-arbeid>
- Heidegger, M. (2007). *Væren og Tid (Oversatt av Lars Holm-Hansen)*. Oslo: Pax Forlag (Opprinnelig utgitt 1927).
- Heidegger, M. (2016). Spørsmålet om teknikken (Original 1953, Oversatt av Kjell Madsen og Egil A. Wyller i 1973). *Agora 01/2016 (Volum 33)*, ss. 182-204.
- Ingold, T. (2002). *The Perception of the environment: Essays on livelihood, dwelling and skill*. Routledge.
- Keynes, J. M. (1963). Economic Possibilities for our Grandchildren (1930). I *Essays in Persuasion* (ss. 358-357). New York: W. W. Northon & Co.
- Larsen, T. (2009). Entifisering: Tingdannelsens former i vår tid. I *Den globale samtalen. Om dialogens muligheter* (ss. 343-377). Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Marx, K. (2018). *Kapitalen. Kritikk av den politiske økonomien. Første bok: kapitalens produksjonsprosess (Oversatt av Erling Kielland, Stein Rafoss og Tom Rønnow)*. Oslo: Oktober .
- Perlman, F. (1992). The Reproduction of Everyday Life. I *Anything Can Happen* (ss. 36-60). London: Phoenix Press.
- Sandtrøen, N. K. (2020, Juli 24). *Halve folket i arbeid*. Hentet fra VG.no: <https://www.vg.no/nyheter/meninger/i/xPGgxp/halve-folket-i-arbeid>
- Saue, O. A. (2021, Mars 8). *Roboter tok over Stian Haugseths gamle jobb. Men han ble ikke arbeidsledig*. Hentet fra e24.no: <https://e24.no>

no/norsk-oekonomi/i/gWdnP0/roboer-tok-over-stian-haugseths-gam-
le-jobb-men-han-ble-ikke-arbeidsledig?referer=https%3A%2F%2Fwww.
aftenposten.no

Kapittel 7:

A4-arket

-Standardisering, målretting og NPM innen grunnskolen.

Av Hedda Elise Solberg

Denne artikkelen tar for seg *New Public Management* (NPM) eller nyliberalismens ideer i skolen, og forsøker å koble dette til teknologikken. Den baserer seg på personlig kommunikasjon, samt refleksjonsdokument mottatt fra en tidligere barneskolelærer i Trondheims offentlige sektor. Jeg ønsker med dette å se på forskjellen mellom *steinerskolen* og *det offentlige skolesystemet*, og artikkelen har siktet mot å utforske grunnleggende ideer innen NPM, spesielt i forhold til organisering, læring og enkeltmenneskets rolle deri. *Jeg skal dermed ta for meg problemstillingen: Hvilken rolle har standardisering og NPM i grunnskolen? Hvordan påvirker standardiseringen og målingen enkeltmenneskets evne til læring?*

Hovedvekten vil legges på refleksjonsdokumentet fra den tidligere nevnte læreren, som valgte å slutte i den offentlige sektoren, for deretter å gå inn og jobbe som lærer i steinerskolen – en alternativ skole som legger større vekt på estetiske og praktiske fag. I den sammenheng reflekteres det over diverse følger som vedkommende trekker frem som en ulempe ved den offentlige skolen – deriblant den økende *målstyringen* – for så å videre se på den teknologiske erobringen av den offentlige sektoren forøvrig. Jeg vil ta opp videre hvilke mulighetene for endring som måtte være tilstede, samt at samtalen med den tidligere grunnskolelæreren vil bli brukt som springbrett for refleksjon angående veien videre for grunnskolen. Til sist vil jeg oppsummere hovedpoengene som jeg har reflektert over, og dra noen konklusjoner med hensyn til problemstillingen.

Norge kommer ofte høyt på listene over internasjonale rangeringer for utdanningskvalitet. Ifølge Holte (2011) er det ofte omtalt som et effektivt rangert system som skal verdsette alle og gi like muligheter til alle (Holte, 2011). Denne posisjonen har i stor grad blitt belyst i nyere tid, med innføringen av globalisering og nyliberalismens verdier. Dette er ikke nødvendigvis på grunnlag av nyliberalismen direkte, men kan heller ha opphav i det økte fokuset på *målsetting* og *fremdrift*. Det har, som vi skal se, blitt et økt fokus

på at læreplaner skal følges, og at mål skal oppnås. Det sies at dersom målene ikke er krysset av, er de ikke gjort, og da kan ikke læreren videreformidle, at eleven har fått den opplæringen eleven har krav på.

Disse læreplanene er en form for teknologi som skal være til nytte. Men spørsmålet er da: *hvem er dette egentlig til nytte for?* Lærer elevene mer av dette? Og blir det egentlig noen «effektivisering» av dette? (Alvesson et al. 2019). I følge Scott er dette en såpass kritisk periode i barnets liv – i forhold til opplæring – at det er vesentlig med læring gjennom lek og utforskning (Scott, 2012). Likevel, som vi skal se, blir lek og utforskning fremhevet som noe av det første som ryker fra det offentlige budsjettet (Anonym, Personlig kommunikasjon, 4. April 2024).

Empiri, Teori og Metodisk grunnlag

Artikkelen vil som sagt begrense seg til å utforske det offentlige grunnskolesystemet i Norge i motsetning til steinerskolen. Dette gjennom en kvalitativ tilnærming basert på samtale, refleksjon og teori.

Empirien i denne teksten baserer seg hovedsakelig på den personlige kommunikasjonen med en tidligere grunnskolelærer i Trondheim, samt en rekke tidsskriftartikler og fagbøker fra teoretikere. Disse artiklene/bøkene gir innsikt i teorier som: *vernacular/offisiell orden* (Scott, 2012), Heideggers *Gestell* (Heidegger, 1977), Weber sine teorier om byråkratiet (Weber, 2001) og *Teknologikken* (Røyrvik et al. 2024). Disse teoriene blir brukt for å belyse NPM, standardiseringen og teknologikken innen skolesystemet samt konsekvensene dette har på enkeltmennesket og dets læring.

Artikkelen vil gi et perspektiv på dette fenomenet, og da spesielt i forhold til situasjonen i Trondheim. Likevel er det en begrensning da empirien er basert på ett perspektiv på disse ulikhetene, og et intervju med flere lærere kunne gitt et mer helhetlig bilde av situasjonen. Til tross for dette belyses kompleksiteten i systemet og dette kan forhåpentligvis bidra til videre forståelse og forskning.

Et innsideperspektiv: Lærer i det offentlige system i Trondheim

Dette avsnittet baserer seg på personlig kommunikasjon og et dokument med refleksjoner mottatt fra en tidligere barneskolelærer fra den offentlige sektoren i Trondheim. Hun ønsker å være anonym, men har likevel delt sine personlige erfaringer fra systemet, og hvorfor hun valgte å gå inn i den private sektoren.

Hun jobbet tidligere som lærer i Trondheim kommune i løpet av 2010- tallet, men valgte å si opp stillingen sin i senere tid, og det av flere årsaker. Blant annet, skriver hun, var det på grunn av dreiningen skolen og kommunen hadde tatt siden før hun begynte som lærer. Et stadig økende fokus på målbare resultater knyttet til noen få teoretiske fag – samt økende underfinansiering – førte til en skolehverdag hun som profesjonell yrkesutøver ikke kunne stå inne for (Anonym, Personlig kommunikasjon, 4. April 2024).

Vedkommende legger ved, at Trondheim kommune er en av kommunene i Norge som legger minst penger inn i utdanning per elev i forhold til andre kommuner (ASSS, 2023). Som hun skriver:

Dette går på bekostning av de kreative fagene fremfor noe annet, mat og helse med for det meste teori og ingen matlaging. Kunst og håndverk med bare fargeblyanter og billig papir. (Anonym, Personlig kommunikasjon, 4. April 2024).

Mulighetene til å utforske, hevder hun, *minskes*. Ifølge hennes observasjoner rammer dette spesielt de såkalte “sårbare barna”, altså de barn som kanskje er flinkere praktisk/kreativt enn teoretisk (Anonym, Personlig kommunikasjon, 4. April 2024). De skal likevel måles og sammenlignes og skolen blir ifølge henne redusert til en oppbevaringsplass hvor undring blir underlagt vurdering og måling:

Kommunen virker ikke så veldig interessert i å investere i disse elevene, selv om det på lang sikt ville vært billigere å forebygge deres skolefravall enn et senere fravall fra arbeidslivet (Anonym, Personlig kommunikasjon, 4. April 2024).

I løpet av disse årene i den offentlige sektoren hevder hun å ha merket en stor forskjell i målstyring. *“Både LK06 og LK20 er fulle av kompetansekrav og mål som elevene skal oppnå innen et gitt tidsrom.”* Kommunen kommer med diverse føringer for hvordan elever samt voksne skal vurderes, men også hvordan elevene skal vurdere en selv. Diverse maler for måling blir satt opp, da blant annet nasjonale prøver – som ikke nødvendigvis måler elevens endring over tid, men istedenfor måler en gruppe elever opp mot en annen gruppe

elever (Anonym, Personlig kommunikasjon, 4. April 2024). Som hun skriver:

Øvingene til disse prøvene legger føring for mye av undervisningen og andre fag blir underlagt. Noe som undergraver det overordnede målet til grunnskolen, altså dannelsen av mennesket og mulighet til å utvikle egne evner (Anonym, Personlig kommunikasjon, 4. April 2024).

Hun fortsetter: “Det burde være greit å starte på forskjellige ståsteder og med forskjellige interesser”. Dette er noen av grunnene til at vedkommende bestemte seg for å forlate det offentlige skolesystemet. Hun har nå en stilling i steinerskolen – en privat skole, hvilket er kjent for å legge stor vekt på estetiske og kreative fag, samt elevens ivaretagelse. Skolen har sin egen læreplan, og karakterer blir ikke satt før 10. klasse (Anonym, Personlig kommunikasjon, 4. April 2024).

Hun skriver videre, at forskjellige elever gleder seg over forskjellige ting:

De som nyter teoretiske fag får dette på starten av dagen og de som nyter praktiske/estetiske fag får dette senere på dagen. På dette viset får alle elevene noe å se frem til, samt at de elevene får utforsket andre fag som de kanskje ikke er mest interessert i, men har godt av å prøve seg frem i. (Anonym, Personlig kommunikasjon, 4. April 2024).

Hun skriver videre “det kan ikke være et mål at vi skal bli enige i alt vi gjør, for da tømmes livet for mening, begeistring og glede”. Det å dra på skogstur med fiske og overnatting gir i hennes blikk samme gode læring som teoretiske fag, om ikke viktigere læring, mener hun. Slike utflukter blir i det offentlige det første som forsvinner med underfinansieringen.

På Steinerskolen blir teoretiske og estetiske/praktiske fag likt vektlagt. Frilek vektlegges i større grad, og kunst og håndverk gir elevene faktiske erfaringer og ferdigheter. Eksempelvis så har steinerskolebarna dratt på utflukt, klippet sau, kardet ullen, spunnet garn av det, og i skrivende stund laget de vesker ut av dette. Barna får være med i hele prosessen – fanger de en fisk, får de grille den. Som hun skriver:

Barna får autentiske opplevelser og ettersom det ikke blir vektlagt karakter kan en legge mer vekt på dannelsen og en kan kose seg

med fagene en ikke nødvendigvis er like gode i (Anonym, Personlig kommunikasjon, 4. April 2024).

Kort sagt. Erfaringer prioriteres fremfor målingen i seg selv.

Hun skriver videre:

Siden mestringsfølelse er en nødvendighet i opplæringen, og årsaken til at alle har krav på tilpasset opplæring, så gir det altså ingen mening at vi samtidig har en skole som i hovedsak kun verdsetter basisfagene norsk, matematikk, engelsk og naturfag.(Anonym, Personlig kommunikasjon, 4. April 2024).

Til sist grunner hun over, at livet som lærer er mye lettere med rammer som dette – og det i motsetning til da hun jobbet i den offentlige sektoren, hvorbasisfagene i stor grad var det eneste som ble vektlagt, og de ikke hadde penger til å utforske utenfor det vanlige. Den økende klassestørrelsen, redusert lærertetthet, i tillegg til en smalere tilnærming til utdanning, kan bidra til mer skoletretthet blant elevene mener hun. Hun skriver:

En skole som kun verdsetter disse små spektrumene av ferdigheter vil i seg selv være ekskluderende. Men ettersom skolen er lovpålagt tvinges elevene gjennom et system de ikke nødvendigvis har mulighet til å føle mestring i (Anonym, Personlig kommunikasjon, 4. April 2024).

Innføring i NPM: standardisering innen grunnskolen

New Public Management eller NPM er en styringsform innen den offentlige sektoren som ønsker å oppnå mer effektiv og høyere kvalitet, gjennom å følge markedstenkningen til markedet (Brunsson et al, 2000). NPM er også ideen om at det offentlige burde være formet av de tre M'ene : *marked*, *måling* og *management-styring* (Lorenz, 2012).

I følge Lorenz (2012) har NPM vært en viktig faktor i institusjonell omforming av offentlig sektor siden 1980-tallet. Styringsformen er en omforming som kom med nyliberalismens popularitet og utbredelse i mange land, blant annet Norge. Nyliberalisme, på sin side, er en tankeretning som innebærer organisering i henhold til markedsprinsipper, og kan sies å være den ideologiske bakgrunnen til NPM – Med en tilbakevending til ideen om det

økonomisk nyttige mennesket og ønske om å maksimere nytte (Lorenz, 2012).

I følge Lorenz bygger nyliberalismen på en slags *Homo Economicus*, altså en idé om det økonomiske mennesket; ideen om mennesker som rasjonelle og egeninteresserte. Markedet bestemmer mer og skal ha større plass i dette systemet. Det økonomiske mennesket blir et ideal og økonomien er det viktigste premisset (Lorenz, 2012).

Målstyring har vært den norske statens logikk da også i grunnskolen. Læreplanen skal mot et mål, som ifølge opplæringsloven er: at skolen skal *sikre*, gjennom disse kravene, at elevene får utviklet kunnskap og holdninger slik at de kan mestre arbeidslivet og sosiale fellesskap i samfunnet (Holte, 2011). Arbeidet gjennom skoleåret må deles opp for å kunne ha “kontroll” – en partikularisering av mål for skolegangen, som deler opp det helhetlige bildet (Berntsen et al. 2022).

I forhold til *teknologikken* – altså måten verden fremstilles teknologisk – er NPM og nyliberalismen ideer som har vokst ut av grunnleggende trekk i vår tid, og det som “megatrender”. Gjennom målretting, standardisering og tingliggjøring artikuleres teknologikken. Former og maler fører med seg regimer som avgrenser oss, og plassere oss i bokser (Røyrvik et al. 2024).

Dette idealet kommer tilsynelatende med en viss “value for money”-logikk. Det blir en form for “megareksi”, med et evig ønske om produksjon og maksimering, samt å få ting på stell. Det meste burde – ifølge denne logikken – gjøres likt, uten tilpassning til kontekst. Skjema brukes rutinemessig – av lærere i forhold til karaktersetting på ungdomsskolen, til vurdering av elevenes måloppnåelse. Karakterer blir til standardmålinger, som bestemmer ens fremtid i skolesystemet og senere i livet. Spørsmålet blir da, i lys av en slik logikk: *hvordan kan man lage en standardisert A4-mal for hvordan karakter skal settes, uavhengig av fagets innhold og læremål?* En standard som gjelder alle fag – som kan gjøre at en 5’er i matte blir det samme som en 5’er i kunst og håndverk?

Fagene har såpass forskjellige verdier og mål. Likevel blir alle verdiene likt målt og det er da mulig å tilsi at det blir en slags objekt dannelse. Dermed kan det virke som at tall produseres, og det blir innskrevet i et system som de kan sammenlignes i (Røyrvik et al. 2024).

Konsekvensene av NPM og Standardisering innen grunnskolen

Underliggende i NPM er det en idé om at det lokale ikke er produktivt. Der er en *vernacular order* (lokal): som er en mer *hverdagslig orden*, lokalt tilpasset – det som kan sies å være den mer “humane ordenen”, i forhold til Scotts teori. Denne blir i stor grad underkastet den *offisielle ordenen* (statlig), med planer og retningslinjer som skal gjelde alle. Det som kan sies å være den mer teknologiske ordenen: Alle skulle dømmes likt, dette er grunntanken.

NPM var opprinnelig tenkt på som et system som skulle gjøre institusjonene mer demokratiske (Scott, 2012). Teknologikken i dette kan i seg selv sies å være *ademokratisk*, da rettferdighet i stor grad blir byttet mot måling, og maskinen/retningslinjene overtar makten til fagpersonen (Berntsen et al. 2022). En av intensjonene med NPM var at det skulle gjøre byråkratiet mer effektivt og fleksibelt, men virkeligheten kan tilsies å være noe annet (Aspøy, 2018).

Opplæringsplanen kan forstås som et sett med standarder, innen et byråkratisk regime som muliggjør kvantifisering av opplæringen. Elever blir, ifølge informanten, tvunget frem i stor grad innenfor like rammer, av et skolesystem som har en smal forståelse for hva gode læringsresultater er (Anonym, Personlig kommunikasjon, 4. April 2024). Kreative fag blir nedprioritert til fordel for mer teoretiske fag som matte og norsk, som i større grad er testbelagte fag (Shirley, D. 2018). Dette, forklarer informanten, er med på å verdsette visse fag over andre, samt visse ferdigheter over andre (Anonym, Personlig kommunikasjon, 4. April 2024). Det kan dermed sies at det er kunnskapen som er på pensum og som blir målt, hvilket blir viktig og korrekt kunnskap. Det som ikke står på pensum, teller ikke i samme grad (Berntsen et al. 2022).

Før innføringen av NPM på 1980-tallet styrte lærere seg selv i større grad (Lorenz, 2012). Det var i større grad lagt opp etter behov, og kan sies å ha vært mer demokratisk. Nå er det blitt en ekstern lovgivning med kunnskapskrav gitt av staten, og det kan etter Lorenz sin mening sies å ha blitt et hierarki i skolen – en ovenfra og ned struktur, hvor de som underviser/blir undervist ikke blir tilrettelagt for, og ikke bestemmer selv hvordan det skal finansieres (Lorenz, 2012). Da blant annet kommunen var med på å legge føringen for hvilket mål som skal oppnås/prioriteres og hvordan elever samt lærere skal kunne vurderes ut ifra dette (Anonym, Personlig kommunikasjon, 4. April 2024).

Skolen skal finansieres av staten og da er det viktig at indikatorene er på

plass. Hvor bra karakterer produserer skolen? Hvordan slår de an på nasjonale tester? Hvor mange elever er de? Produksjonsparadigmet er blitt mer tydelig, og skolen kan i større grad klassifiseres som en form for elevfabrikk (Lorenz, 2012). Ved å tallfeste elevene, gjør de det mer forutsigbart – og de kan vise til finansieringens nytte. Ved å følge et standard målingsskjema, så kan de i større grad legitimere karakterene de gir til elevene.

En lærer trenger også en grad (utdanning) for å kunne forsvare sin karaktergivning, ettersom karakterene holder stor vekt, og kan være med på å bestemme elevens fremtid. Karakterene/skjemaene kan da sies å fungere som en slags kvalitetssikring for fremtidige arbeidsgivere. Prosedyrene, skjemaene og mennesket kan sies å bli en tilrettelegger for teknologiens erobring (Berntsen et al. 2022).

I Ingolds forstand blir lærere mer og mer som operatører av maskinen – som kan sies å være skolensystemet – enn de tidligere håndverkerne (Ingold, 2000). De kan med disse målingene vise til “progresjon” og noe som er verdt å investere i; hvor en kan si ut i fra dette, at kvantitet kan ses å komme fremfor kvalitet på læring. Dette kan sies å være med på dannelsen av det standardiserte mennesket, en felles karakter som kan sikre god kvalitet. Det er med på å skape *BMP*: brutto menneskelig produkt. Derav, ifølge Scott, blir elevene formet med et mål om å produsere en personlighetstype som er verdifull for markedet (Scott, 2012).

I kunnskapsloven står det, at hver enkelt elev skal oppfølges, og få individuell tilrettelegging. Når en enkelt lærer har 100 mål de skal få oppfylt og 30+/- elever, blir dette vanskeligere. Målene kommer ofte før elevenes behov og interesser, som tidligere nevnt av grunnskolelæreren (Anonym, Personlig kommunikasjon, 4. April 2024). Dersom eleven har diverse individuelle behov som krever tilrettelegging, kan det oppleve en form for fremmedgjøring, da de ikke passer inn i dette fastlagte systemet. Diverse interesser blir ikke vektlagt i samme grad, som eksempelvis kreative fag, og det kan sies å bli et slags hierarki mellom fagene (Holte, 2011). Det blir en slags objektivisering, der elevene blir objekter som i større grad enn tidligere skal måles. Karakterene går på bekostning av elevens faktiske utvikling. Altså det som ikke kan telles, teller ikke, og elevene forsvinner til dels bak prosedyrene (Berntsen et al. 2022).

Det er ikke nødvendigvis bare elevene som må følge disse standardformene og som dermed kan føle seg fremmedgjort – også lærere har blitt *spesialisert* på hvordan de skal gjøre jobben gjennom deres utdanning på universitetet

(spesialisering), og har måtte følge allerede standardiserte tester for å kunne gjennomføre utdanningsløpet (Holte, 2011). De må følge reglene som er satt, og på samme vis som elevene, så kan disse kravene, ifølge informanten, gå på bekostning av deres evne til å lære bort og tilrettelegge (Anonym, Personlig kommunikasjon, 4. April 2024).

Teknologiens erobring: Fanget i et nettverk av prosedyrer

Byråkratiet fungerer som skjelettet til det moderne samfunnet. Om en tar i betraktning Max Weber sin teori om byråkratiet i forhold til standardiseringen innen skolesystemet, kan en si at både elevene og læreren er fanget i det byråkratiske jernburet. De er i bunn og grunn fanget i et systematisk bur (Weber, 2001, s. 102-125), der de kan bli redusert til deler av en maskin i teknologikkens forstand (Berntsen et al. 2022). Læreplanene følges år etter år, uten nødvendigvis noen forståelse for hensikten bak dem. De blir dermed sittende fast i det Weber kaller “web of procedures”: altså et nettverk av skjema og målsettinger. Dette er noe som tar bort noe av det menneskelige ved utdanningen (Weber, 2001, s. 102-125). Disse læringsplanene skal følges til punkt og prikke, og kan sies å operere maskinaktig.

Selv om Weber skrev lenge før innføringen av NPM, kan teoriene hans enda brukes til bedre å forstå til dels NPMs bakgrunn, dvs. i kontroll og standardisering. Den offentlige sektoren virker etter mål, middel og instrument ifølge Weber (Weber, 2001, s. 53-101). Skolen handler i stor grad om målet, slik som idealene i NPM og teknologikken. Skolens mål kan sies å være å produsere effektive borgere med en generell grunnkunnskap. Dette målet må følges rasjonelt ifølge NPM-logikken (Berntsen et al. 2022).

I norsk sammenheng, ifølge informanten, så kan det sies at det ikke er like strengt, da elever i grunnskolen ikke har samme krav til måloppnåelse som i videre utdanning. Det finnes altså muligheter for tilretteleggelse, da alle går videre uansett resultat, frem til en ønsker videre utdanning (Anonym, Personlig kommunikasjon, 16. April 2024). Allikevel blir det som nevnt tidligere brukt mye tid på å forberede elevene på disse prøvene (Anonym, Personlig kommunikasjon, 4. April 2024). Temaene etter opplæringsplanen, må likevel gjennomgås for at elevene skal kunne sies å ha fått opplæringen de har krav på (Holte, 2011).

Skoletimene blir til et middel som senere kan og skal bli testet. Testen blir et instrument for målet, som kan sies å være karaktersettingen/vurderingen av

eleven (Weber, 2001, s. 53-101), noe som gjør seg mer gjeldende i ungdomsskolen og i senere utdanning. Elevene blir på dette viset mer og mer som en investering (Weber, 2001, s. 53-101). Opprettholdelse av kunnskap blir ikke like viktig, og hvert nye trinn blir et nytt “avkrysningsskjema” med måloppnåelser, hvor elevens karakter i stor grad bestemmer fremtidige muligheter (Berntsen et al. 2022). Læreplanen overtar noe av det medmenneskelige, og elevene blir redusert til noe mindre menneskelig. En kan diskutere om dette egentlig sier noe om eleven har forstått tema eller ikke. Mange prøver tester ikke nødvendigvis om eleven har tilegnet seg kunnskapen, men i større grad individets evne til å huske kunnskap kortsiktig (Almklov et al. 2017).

Endring i Grunnskolen: Fra målstyring til tillitsbasert styring

Standardiseringen kan gi en slags følelse av “falsk fremskritt”: Altså, følelsen av at det er *fremgang* i skolefeltet, når det tvert imot kan hende de er på samme punkt som tidligere, eller at det er en nedgradering (Alvesson et al. 2019).

Med en økning i antall år med obligatorisk skolegang er det vanskelig å sammenligne med tidligere system, spesielt der det ikke har blitt målt. Disse nye målingene og sammenligningene kan gjøre at grafer og oversikter viser fremdrift som egentlig ikke er “fremdrift”. Derfor er det vanskelig å si noe om det faktisk har vært fremdrift eller ikke (Alvesson et al. 2019). Da også ettersom, ifølge informanten, elevene ikke nødvendigvis blir målt over tid, men i større grad sammenlignet med andre elever innen systemet og måles opp mot de (Anonym, Personlig kommunikasjon, 4. April 2024).

Kontrollen som er nødvendig for opprettholdelse av disse planene, kan sies å være en form for *gestell* eller *stell* – som Heidegger kalte det – som gjennom disse utdanningsplanene – som systematiserer skoleåret – kan sies å eksternalisere læringen i større grad fra den *lokale ordenen*. Stellet er Heideggers måte å forklare den moderne teknikkens vesen, samt hvordan teknologien iversetter en viss logikk i verden (Heidegger, 1977). Ting blir i denne logikken redusert til ens plass innenfor et system og dets nytteverdi. Dette er med på å redusere elevene til ressurser og gjøre opplæringen til en nytteverdi (Berntsen et al. 2022).

Det kan dermed virke som at skolen allerede er erobret av teknologikken, da elevene er blitt til dels redusert til ressurser i en maskin, hvor deres individuelle behov blir underlagt maskinens, og de blir til en nytteverdi (Berntsen et al. 2022). En slags BMP for samfunnet (Scott, 2012), hvor samfunnet er styrt av

teknologikkens logikk (Berntsen et al. 2022).

Den norske offentlige sektoren er ikke fullstendig erobret av disse styringsidealene. NPM har vedvart, men mottar enda kritikk. En ide om at en trenger *tillit* til ansatte/lærere har ført med seg et ønske blant flere om å innføre en *tillitsreform*. Det finnes altså ønske om rom, og en mulighet for institusjonell endring (Lorenz, 2012). Lærere kan ofte også komme til å gå i mot disse kravene og metodene taust, da de selv vet at det ikke fungerer slik som på papiret. De fremmer da i større grad den lokale ordenen (vernacular) og går imot den teknologiske erobringen (Scott, 2012). Aspøy argumenterer i sin tekst for at innføring av en tillitsreform, kan skape mer engasjement og tilfredshet i de offentlige organisasjonene. Ettersom tillit er nødvendig for å skape relasjoner mellom elev og lærer, som ikke føles som en transaksjon (Aspøy, 2018).

Konklusjon: Mot et mer balansert skolesystem

Denne teksten har utforsket NPM, målsetting og standardisering innen grunnskolen sett i forhold til teknologikken. Skolegangens system kan sees som et A4-system, som ikke nødvendigvis fremmer individuelle styrker; et system en bare har måttet akseptere, og ta for gitt at er slik, liksom teknologikken selv. Hvor det kan virke absurd for de som aksepterer det, at noen velger å ikke akseptere det.

Selv om standardisering og NPM sine tankersettinger kan føre med seg at det er "letterere" å følge læreplanen med fastlagte mål, så kan standardisering også føre til en ensretting av undervisning og læremål. Dette kan begrense elevens mulighet til læring, samt lærerens frihet til individuell tilpassning. En kan argumentere for, slik som informanten gjør, at kontroll hjelper med orden i skolesystemet, men kan virke fremmedgjørende for enkelte med andre interesser (Anonym, Personlig kommunikasjon, 4. April 2024).

Dersom vi innfører en mer tillitsbasert styringsform kan vi kanskje forbedre systemet vi har (Aspøy, 2018). Eventuelt kan den offentlige skolen ta noe inspirasjon fra skoler som Steinerskolen, da i forhold til hvilke fag som burde bli vektlagt, samt målingens potensielle effekt på individet (Anonym, Personlig kommunikasjon, 4. April 2024).

Teknologikk og NPM kan sies å være medvirkere i å erobre det offentlige systemet, noe som har ført med seg et skolesystem preget av målstyring og reviderbarhet. Resultatet blir skolen som en elevfabrikk som produserer en

form for BMP: Hvor elevene blir formet blant annet med et mål om å produsere en personlighetstype som er verdifull for markedet (Scott, 2012). Gestell – altså formene som skal skape ordenen – overtar og ordner lærerne og elevene i en retning, til kontrollerbare og standardiserte objekter (Berntsen et al. 2022). Skolen skal være effektiv, men samtidig en resultat- og produksjonsenhet. Andre personlighetstyper blir ikke tilrettelagt til samme grad – derav dybdelæring som noe av det som skygges over av standardiserte tester (Holte, 2011).

Teknologikken i dette, samt tellingen som objektdannelse, fører med seg en viss avgrensning av skolesystemet, da blant annet karaktersettingen og skoleplanen kan føre med seg en objektdannelse, hvor elever og lærere blir som deler av en maskin som følger prosedyrer som er forutbestemt. Legitimiteten bak karaktersettingen og skolegangen ligger på at skjemaene blir fulgt. Det skapes så en sannhet ut av dette (Berntsen et al. 2022). I dette kan man si, at NPM og målstyring fører med seg, at en blir fastlåst i rutiner, måling og skjema for hvordan noe skal være. Med dette mister man synet på hvordan noe kunne vært bedre, og det blir mindre fleksibilitet innen feltet. Noe som igjen kan sies å gå imot grunntanken bak NPM (Aspøy, 2018).

Litteraturliste

- Almklov, P. G., Ulset, G., Røyrvik, J. (2017). Standardisering og måling i barnevernet. T, Larsen, A, Røyrvik (Red.) *Trangen til å telle* (s. 153–183). Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Alvesson, M & Spicer, A. (2019) Sage. *Neo-Institutional Theory and Organization Studies: A Mid-Life Crisis?*, Vol.40(2), s199-218.
- Aspøy, A. (2018). Tillit fungerer og kontroll hjelper. *Stat & styring*, (28(2), s. 30-31). <https://www.idunn.no/doi/full/10.18261/ISSN0809-750X-2018-02-11>
- ASSS. (2023, 27.04). *Trondheim: Grunnskole*. Kommunesektorens Organisasjon.
- <https://www.ks.no/asss-hjem/arlige-publiseringer/asss-2022/artikler/nokkel-tall-og-tjenesteprofil/trondheim/trondheim-grunnskole/>
- Berntsen, A., Røyrvik, J. (2022). Verden som teknologi: Alltid allerede erobret. *Norsk antropologisk tidskrift*, 33(2), s. 82-103
- Brunsson, N. & Kerstin, S. A. (2000) Constructing Organizations: The Example of Public Sector Reform. Sage, Vol.21(4), s.721-746.
- Heidegger, Martin .(1977). The question concerning technology. *The question concerning technology and other essays*. (s. 3-35). Harper & Row.
- Holte, P.O. (2011) Mellom gulrot og pisk: NPM i norsk skole. *Idunn*. Vol.21(1), s50-54. <https://www.idunn.no/doi/10.18261/ISSN0809-750X-2011-01-23>
- Ingold, T. (2000). Skill. The perception of the environment: essays on livelihood, dwelling and skill. (s. 289-294). Routledge Ltd.
- Lorenz, L. (2012) If You're So Smart, Why Are You Under Surveillance? Universities, Neoliberalism, and New Public Management. *The University of Chicago Press Journals*. Vol.38(3). <https://doi.org/10.1086/664553>
- Røyrvik, J., & Johansen, J. (2024). Bærekraft som styringsteknologi: absurde konsekvenser av korrekt kalkulering. *Norsk Antropologisk Tidsskrift*, 36 (2)
- Scott, J. (2012). *Two cheers for anarchism*. Princeton University press.
- Shirley, D. (2018). En skole med integritet. *Nye perspektiver på endring I skolen*. (1- s. 1-10). Gyldendal akademisk.
- Weber, M. (2001). Asceticism and the spirit of capitalism. *The protestant ethic and the spirit of capitalism*. (1 utg-s.102-125). Routledge.
- <https://doi-org.mu.idm.oclc.org/10.4324/9780203995808>

Kapittel 8:

Den digitaliserte kinoens verdikjede

Av Anastasia Svolsbru

Norge er et av de fremste landene når det kommer til digitalisering av dets kinoer, med den siste kinoen digitalisert i 2011 (Solum, 2015, s.18). Denne digitaliseringsprosessen innebar, og innebærer, å bytte ut de analoge rullene med filgenererte piksler. Hensikten med en slik utbytting var at etterspørselen av premierefilmer skulle jevnes ut mellom de større og mindre kinoene.

Med andre ord: premierene – til forskjell fra før digitaliseringen – kan nå ut til flere kinoer, nå som det ikke finnes en ventetid på storfilmene, hvor filmene først ble spilt i de større kinoene. Visjonen for en slik digitalisering har vært å fremme *tilgjengelighet*, *mangfold* og *kvalitet* (Asbjørnsen & Solum, 2015, s.250; Gaustad 2017; European Commission 2017). Som resultat av denne digitaliseringen, så har man observert et økt besøkstall på mindre kinoer – ofte utenfor byene – selv uten fastsatt filmtilbud.

Mye av verdiproduksjonen og styringsteknologien balanseres i konsum- og markedsføringstrategien som føres, siden man nå kan gi tilbakemeldinger om det man erfarte under filmen direkte til kinoen (European Commission, 2017, s.161). Jeg har benyttet meg av samtaler for å få en bredere forståelse av narrativ og markedsføring; nærmere promotering –teasere, reklamer— som eksponeres til publikum. Jeg diskuterer verdiskaping med henvisning til *filmens verdikjede* – en verdikjede som utnytter og anvender strategier fra produksjon til visning – hvor enkeltpersonens filmanmeldelser er med på å skape et forventingsbilde for resten av et interessert publikum. Min empiri er sentret rundt vår rolle som forbrukere, både som besøkende, som mottakere og verdidistributører. Verdikjeden og publikums tilbakemeldinger – IMBD og andre tjenester— virker ikke å være ubetydelig for hvordan film distribueres i kinosalene. Vi skal se nærmere på strategiene som brukes for å kartlegge tilskuerbehovet og produserer det nåværende hegemoniske filmtilbudet, ved hjelp av *langhaleffekt*- og *blockbusterteorier*: De første argumenterer at *digitaliseringen bidrar til et 'mangfold' av medier som vises*, mens blockbusterteoriene viser at folk strømmer til filmer med *større interesse og god respons*, hvilket motarbeider mangfoldstilbudet.

Digitalisering av kinoen

Det er blitt hevdet at digitaliseringen kan by på nytt innhold, nye uttrykksformer og et alternativt bruk av kinoene (Solum, 2015, s.18). Som Terje Gaustad (2017) skriver, finnes det videre en oppfatning om at digitaliseringen har en demokratiserende virkning på kultur og underholdning (s.203).

I Norge har digitaliseringens virkning i kinosammenheng først og fremst blitt merket på bygda: besøkstallene på distriktkinoene har økt i sammenheng med at tilbudet deres nå inkluderer de samme filmene som vises på større kinoer, og kvaliteten på lyd og skjerm har forbedret seg med de tekniske utviklingene på denne fronten (Asbjørnsen & Solum, 2015; Gaustad 2017).

Dessverre, så havner mangfoldstilbud – slik som opera, ballet, konserter – på avveie, fordi svarene man ser etter i tilbakemeldingene kan gi motstridende resultater etter hvilke virkninger kinotilbudet man ser etter (Gaustad, 2017, s.209-210). Derfor skal jeg i lys av Gaustad formidle langhaleteorien- og blockbuster-teorien, men først vise til hensikten i satsningen av kinodigitaliseringen.

Digitaliseringens virkninger: Mangfold?

Digitalisert film har vært diskutert som et alternativ til det analoge filmformatet innen siden slutten av 90-tallet – en diskusjon, hvilket blusset opp etter lanseringen av ‘Star Wars Episode I – The Phantom Menace’, som var den første storfilmen til å aktivt ta i bruk digital videofilming. ‘The European Digital Cinema Report’ frem tre argumenter for å digitalisere «visningsleddet» eller kinoen: (1) *Digital* film gir ingen forringelse av bildekvalitet over tid, (2) digital film øker fleksibilitet i programmeringen, og ikke minst, (3) gir nye mulige inntektskilder gjennom utnyttelse av alternative medier (Asbjørnsen & Solum, 2015, s.240).

Her vil jeg minne leseren på, at film strengt tatt ikke lenger blir *film*, da film som betegnelse tross alt henviser til materialet som gjennomlyses ved visning. For digitaliseringen er, helt konkret, en teknologi som erstatter den manuelle visningsprosessen, hvor film ikke lenger er ruller som projiseres, men *pikslers* på et lerret. Digitaliseringen effektiviserer produksjonen av film og bestillingene som følger. Til sammenligning var det analoge formatet var både dyrere å produsere og mer tungvint å bruke, så overgangen til digital distribusjon var slik sett ikke økonomisk sett vanskelig å forsvare (Asbjørnsen & Solum, 2015, s.240). Men en slik digitalisering førte også med seg en utfordring: etableringen

av en global teknologisk standard.

I Norge var det først skepsis rundt tilbudet. Uavhengige norske selskaper regnet med at Hollywood-selskapene stod bak premissene for avtalen om en norsk VPF-modell, som verdsatte den internasjonale filmindustrien og ville gi mer publikumspotensial til Hollywood.

Nå er Norges kinoer digitalisert, og Asbjørnsen og Solum (2015) peker ut noen virkninger som følger digitaliseringen: For det første har tendensen til å utføre såkalt «Saturation booking» – som vil si det å hente en så stor økonomisk gjenvinst som mulig på kortest mulig tid – blitt forsterket etter digitaliseringen (s.254). For det andre, var de moderne 3D-filmene muligens det som markerte den digitale vendingen for publikum: 3D regnes med som de viktigste pådrivere i digitaliseringen av kinoene, og ved utgangen av 2012 hadde 83% av kinohusene i Norge fått utstyr til å vise 3D-filmer (s.254), samtidig som Hollywood-filmene, i samspill med dette, har fått en økende andel visninger i distriktene. Og som nevnt tidligere, så har vendingen fra analoge ruller til piksler effektivisert filmtilbudene i landet, men det står igjen et spørsmål om digitaliseringen har klart å rydde for mangfold.

Mangfold innebærer alternative innhold, med livestrømminger av konserter, musikal, balletter, *et cetera*, som ikke vises ofte på programmet, da kinoene tjener ikke så mye på slike visninger. Til forskjell har vi spillefilmer, slik som typiske blockbustere- eller indiefilmer, som tar større plass på programmet, og har et større antall visninger.

Terje Gaustad (2017) forklarer, at dersom noe lanseres på kinomarkedet, så vil filmens besøk – eller markedsandel – være avhengig av både tilgjengelighet og etterspørsel blant publikum. Han utdyper – med referanse til Riebsstein og Farris (1995) – at det er et gjensidig avhengighetsforhold mellom tilgjengelighet og etterspørsel (s.206). Kinosjefene vil prioritere filmer med høy etterspørsel for å fylle kinosalene, og for å oppnå høyt besøkstall, så må filmen kunne være tilgjengelig i flere kinosaler. Da blir jo spørsmålet: hvordan kan digitaliseringen satse på mangfold dersom verdien stammer fra et profittbehov?

På den ene siden hevder Elberses (2013) blockbusterteori (Gaustad, 2017), at digitaliseringen vil ha motsatt virkning for mangfoldet filmer. De populære visningene ender opp som dominerende, da folk utfra sine sosiale behov ønsker å se de samme filmene andre ser, hvilket igangsetter en nettverkseffekt rundt denne oppmerksomheten (Frank & Cook, 1995 i Gaustad, 2017, s.208). En kan begrunne dette som et «kjendis»-fenomen: Mindre talent vil være et

dårlig substitutt for stort talent, og ny teknikk senker marginalkostnaden for distribusjon mot null, som gir større fordriftsfordeler for produkter med bred appell over de med mindre (Rosen [1981] i Gaustad, 2017, s.208).

Likevel er Andersons (2006) langhaleteori på sin plass. «Long tail»-theory eller Langhaleteorien er en økonomisk teori brukt som en strategi som sikter mot at nisjeprodukter kan rivalisere etterspørselen for ordinære varer, og Anderson argumenterer for dette i lys av at flere vender seg til nisjeprodukter, noe som skaper profitt for slikt i et større marked, og gir denne veksten en lang hale i statistikken om konsumsmønstre. Hvis kostnadene til nisjeprodukter synker, vil det skape insentiv for kinoene til å øke mangfoldet i sitt tilbud.

To argumenter fra konsumatferd støtter teorien: Et større mangfold vil gjøre det mulig for konsumenter å finne produkter som nøyaktig passer med deres preferanser, samt at mangfold i seg selv har verdi for konsumentene (Kahn [1998,1995] i Gaustad, 2017, s.208). Terje Gaustad hevder, at digitaliseringen både har gitt et større mangfoldig tilbud i tråd med langhaleteorien, men også at – i en større sammenheng – så vil det ikke være den samme økningen av mangfold som teorien hevder, og lite blir vist og sett. Når det gjelder blockbusterteorien, skriver Gaustad, så vil samspillet mellom «kjendis»-effekten på tilbudssiden (Rosen, 1981) og nettverkseffekter på etterspørselssiden (Frank & Cook, 1995) samle blockbuster-effekter i markedet (s.217). Nå som det tekniske har blitt lagt frem, skal vi bevege oss mot styringseffektene av makt; makt i verdi, markedsføring og oss som aktører.

Verdi

Mange får det enten på epost eller på kino-appen sin. Kanskje sekunder etter at du forlater lokalet, dukker opp en notifikasjon som vil at du skal legge stjerner inn i et vurderingssystem og gi din tilbakemelding om filmopplevelsen. Om du ikke deler din mening i det du forlater salen etter filmvisningen, kan du kanskje få en pop-up fra kinopanelet med en beskjed som følgende; «Du kan påvirke! Si din mening om kinoopplevelsen og få belønning».

Det er noe absurd i måten «feedback» transformeres til noe målbart; det er en bestemmende kraft i brukeranmeldelser som egner til å formulere individuelle opplevelser, som regnes nærmest like viktig som filmkritikerens publikasjoner. Den er med på å forme ryktet til filmen, som returnerer en viss verdi tilbake til produksjonen (European Commission, 2017, s.161). Det er et teknologisk styringssystem som til gjengjeld er med på å forme et slags konsumentatferd

(Frank og Cook 1995 i Gaustad 2017), som justerer etterspørselen av filmer eller filmtyper og determinerer filmenes salg og verdi i hjemmevideomarkedene (Gaustad, 2017, s.206).

Jeg skal nærme meg Frank og Cooks blockbuster-effekter senere i artikkelen, men nå setter jeg søkelys på hvordan det fenomenologiske ved opplevelser kvantifiseres og verdisettets i styringssystemet. I en artikkel som dreier seg om makttransformasjoner i teknologiske styringssystemer, utdyper Fyhn, Røyrvik og Almklov (2021) at flyten av makt – i en viss forstand – ikke gir mer makt når denne forskyves. Makten eksisterer, men det er vanskelig å kartlegge hvor den havner når den først flytter på seg. De skriver:

Det er et mønster i måten makt flytter på seg i dag, et mønster som gjør det nødvendig å revurdere hvordan vi forstår maktbegrepet. [...] [Mønsteret antyde, at denne] forskyvningen fra menneskelig interaksjon til tekniske systemer [skjer]; fra opplevelser til standardiserte målinger. Makten flytter seg ikke alltid slik at avmakt gir mer makt i den andre. Forskyvingen er heller en *transformasjon* av makt – som produserer *menneskelig avmakt*, uten at vi kan finne noe tilsvarende makt produsert i den andre enden. (Fyhn, Røyrvik & Almklov, 2021, s.25)

At makten transformeres og produserer menneskelig avmakt kan trekke linjer til hvordan opplevelser blir *entifisert* – eller gjort målbare i et system av anmeldelser, som vil gi utspill på etterspørselen av underholdning. Det kan tenkes at makten i dette systemet kommer fra flere «størrelser» i industrien: fra produksjonen av film, fra individer (produsenter, filmstjerner, besøkende), og disse maktstrømningene får fellesbetegnelsen *verdi*.

Verdi kan sies å være (1) noe som kan omsettes for et visst beløp, den egenskapen å gjelde så og så mye i handel, og (2) en enhet, størrelse uttrykt i et bestemt tall (NAOB 2024). Jeg hevder at verdi kan være *en kvalitet ved noen eller noe*. Maktforskyvning, slik sett, er komplekse, selv om prinsippet følger fra «menneskelig interaksjon til tekniske systemer» (Fyhn, Røyrvik & Almklov, 2021). I tillegg har det digitale skiftet medført at kinoen får en forsterket rolle i filmens verdikjede: Årsakene for at besøkstallene stiger kan begrunnes i, at kvaliteten på lyd og skjerm forbedres, en økende fleksibel drift av kinoene, og at det investeres i «givende opplevelser» (European Commission, 2017,

s167). Jeg tolker det sistnevnte som ikke bare besøksverdi, men et utbytte kinoene tjener på. Derfor vil jeg først se nærmere på individuelle opplevelser og fenomenologien ved kino, før jeg utdyper mer på verdikjeden til film, som er basert på UNESCOs kultursyklus-konsept (2009).

Narrativ, kulturkunst og fenomenologi:

Noe som vekker oppmerksomhet, er å påpeke at den kulturelle praksisen som medfører å dra *til* kinoen for å se hva enn som går – som en aktivitet i seg selv, og ikke for å se en spesifikk film – er reversert som resultat av at andre tjenester [strømming, DVD, osv.] er på banen (Turner, 2009, s.12). I nyere tider planlegger vi som regel utfra tid og interesse for kinobesøket, der det å dra *på* kino for å se *den filmen* kjennes for mange som en gruppeaktivitet. I vennegjengen kan tidsrommet der man foreslår tid og dato ordnes på minutter. Det å beregne tid gjøres ofte gjennom en app eller en nettside som viser et organisert kinoprogram over alle kinoene i området. Det vil si, at de enkelt kan velge og vrake mellom filmer som står på programmet, og dersom de ikke har lest anmeldelsene om filmen, kan de beregne filmens popularitet når de ser over kartleggingen av ledige seter i form av setevalg. Nå kan vår gruppe vurdere om de ønsker å havne i en fullstappet sal med fremmende, eller justere planene og velge en film der de besitter salen for seg selv. Dersom man er villig til å betale litt ekstra for billetten, kunne de kjøpe seg mer komfort i oppussede saler, eller få bildene til å «sprette» ut i 3D, 4D eller Imax (European Commission, 2017, s161). Poenget i dette avsnittet viser til at muligheten for å tilpasse sitt kinobesøk ligger hos besøkende selv. Dette blir grunnlaget for neste avsnitt, som spiller på kinofilmens fenomenologiske kunst, og hvordan utviklingen av film bygger på realitetskonseptet.

Film regnes med som en kulturell opplevelse (Turner, 2009) og Sobchack (2016) trekker veksler på Maurice Merleau-Pontys fenomenologiske tenking. Hun forklarer at film er en fenomenologisk kunst fordi den utvider vår oppfatning på tvers av kulturelle grenser, men videre at *forestillingens bevegelse* i kinoens oppsett som en presentasjon av bevegelser i bildevisninger av gjenstander (Sobchack, 2016, s.87).

I Sobchacks ‘«The Active Eye» (Revisited)’, diskuterer hun de fire formene av kinematiske kamerabevegelser: *som-*, *i-*, og *av-* bilder, i tråd med filmens «kropp». «With the movies, we do not just see that they move, we see them *moving*: and this is because the pictures themselves move» (Danto [1979] i

Sobchack, 2016, s.64). Med andre ord så er vi *i* kinosalen, der vi ser filmen, og forsøker å si noe om hva som skjer når vi ser på en film. Sobchack drøfter at kamerabevegelsene synligjør det aspektet ved persepsjon vi tar for gitt, spesielt i tråd med hvordan vi konstruerer verdensbildet ved sansing. Stellet i filmens kamerabevegelser bygger på en virkelighetsforståelse som vi fanger opp i egen kropp, hvilket gjøres ekte i filmens «kropp» fordi vi tilskriver den vår virkelighetsforståelse i det som eksponeres for oss. «The movies are peculiarly suited to make manifest the union of mind and body, mind and world, and the expression of one in another» (Merleau-Ponty [1964a] i Sobchack, 2016, s.64): filmen synligjør hvordan det *ikke* er en metafysisk avstand mellom kropp og sjel, og kropp og verden. Denne teorien definerer ikke kun besøkenes fenomenologi i tråd med opplevelser og gjenspeiling. Vår oppmerksomhet i den mørke salen rettes mot skjermen i bevegelse, og avslører denne unionen mellom kropp, sinn og verden.

Lenge i filmhistorien har man prøvd å gjenskape virkelighet i filmmediet (Turner, 2009) – som, for eksempel, da lyd ble en standard, og klarte å korrespondere med «virkeligheten» (s.17). Turner noterer noe viktig i kinoens kontinuitet med virkelighetsoppfatningen. For det første, så handler det ikke om hva som er sannhet, men det som er *akseptert* som virkelighet, det korrekte (Buscombe [1977] i Turner, 2009, s.27). Fargekino, for eksempel, kom ikke til markedet før det ble standardisert på TV-skjermen, og fungerte som et middel for å skape spetakkel. Fargen kunne assosieres med fantasi fordi den var brukt i tegneserier, musikal, western-filmer, osv., for å fremheve dets artistiske preg, og kinoens rolle som en historiefortelling fremfor en gjengivelse av virkelighet (s.28). På lik linje kan vi betrakte fargeskjerm som spesialeffekt, selv om den er standardisert i disse dager. Det kan argumenteres for, at spesialeffekter som har vært tidlig ute, gjennomgår et lignende forløp i måten kinoen tilpasser seg til nye formidlingsevner, medium og effekter (s.38) – som CGI. Vi kan ikke utelukke makten i formidling uten å diskutere narrativ.

Verden kommer til oss i form av fortellinger. Dette gjelder også filmer, som i seg selv er narrativ, ofte bestemt av et plott (Turner, 2009, s.98). Vi blir påvirket av fortellinger, fordi det er først og fremst en viktig meningskonstruksjon i vår oppfatning av verden, hvilket eksisterer i alle kulturer. I den forstand kan man argumentere at narrativets allmenngyldighet kan skyldes av at det er en del av vår livsverden; en sosial funksjon i oss gjør den vesentlig for vårt samfunn (Lévi-Strauss [1966] i Turner, 2009, s.103). Dette dukket opp i en samtale

med førsteamanuensis i filmvitenskap ved NTNU, Christer Bakke Andresen, om menneskets fiksjonsevne. Makt ligger i forestillingsevnen til mennesket, forteller Andresen meg på sitt kontor:

Et [folke]eventyr eller en fortelling bærer et budskap. Kjernen i de er at de skal beskytte eller lære bort en lekse. Det har noe med beredskap å gjøre, spesielt skrekkfortellinger. Filmer er nye uttrykkelser av fortellinger, men har samme effekt.

Det viser kanskje mer om hvordan en film er en *kulturspesifikt* fenomenologisk kunst, og jeg vil argumentere at denne makten i forestillingsevnen til mennesket ikke bare er en formidling av produsentens visjon. Sobchacks drøfting hjelper oss å se, at vi skaper en handling i bildene vi tar til oss når vi lever oss inn i filmen; det filmlignende – kameravinklenes stell – skiller seg fra andre medium, da vi sanser og konstruerer verdensbildet – det er mulig at spcialeffekter vekker kreativ inspirasjon, eller gir et inntrykk. Fortellingens makt styrker filmens verdi, og besøkendes tilbakemeldinger formidler kvaliteten av opplevelsen. Kanskje vi karaktersetter om filmen i den forstand har gjort en god jobb i å lokke oss med sitt narrativ, og trollbinder oss i den estetiske formidlingen av handlingen.

Filmens verdikjede

I forrige del diskuterte jeg hvordan individets innvirkning kan spille en viktig del for besøksverdien til kinoen. De tilpasser hvordan de vil oppleve filmen etter sitt ønske, og hvordan de tar del i denne opplevelsen. Som nevnt i forrige avsnitt, så produserer fortellingens makt filmens verdi. Vi gjør denne verdien målbar ved å ta del i å registrere den som anmeldelse, og sende den tilbake i verdikjeden.

En verdikjede ser over produksjonen av en idé som utvinnes til et kulturelt verk, en prosess som bearbeides i flere sammenkoblede faser før produktet når forbrukeren. Dette bygger på UNESCOs kultursyklus (2009), et begrep brukt for å kartlegge verdiskapelsens forløp blant kulturelle produkter. I ulike kjedeverdier vil relevante aktiviteter eller aktører spille en viktig rolle i fasene *skapelse*, *produksjon*, *formidling*, *utstilling* og *konservering* av det kreative produktet, samt kartlegge samspill mellom aktørene (European Commission, 2017, s.35). Dette er relevant for filmens verdikjede, som i motsetning til flere

andre kulturelle verk, er en kapitalkrevende industri som driver en høyrisiko-forretning: de må satse hardt på inntekt og sikre filmens økonomiske verdi ved box-office premiereuken, ettersom prisen stiger i produksjonskostnader og øker risikoen hos produsentene (European Commission, 2017; Turner, 2009, s.9).

I film-verdikjeden som brukes av Europakommisjonen kalkulerer man fasene som utgjør produksjonen eller finansieringen av filmen. I filmproduksjonen, så er *skapelsesfasen* selve idemyldringen, og det er her filmmanuset blir satt sammen.

Neste fase er *produksjon*, som skaper filmen og ser over de ulike stegene som inngår i prosessen. Vi kan notere at denne fasen skiller store produsenter fra mindre/selvstendige produsenter, slik som arthouse/*independent*-filmer. Mens større produksjoner ofte er dominerende og har råd til å produsere filmer etter egen regning, så vil mindre produksjoner ofte få støtte av staten eller flere selskap.

Fase tre er *formidlingen* av filmen, som vil si at når filmen er godkjent, kan man kjøre en bredere markedsføring av filmen og distribuere filmene til kinoene – selv om dette kan variere med studioene som markedsfører.

Europakommisjonen kobler dette med fase 4; *utstilling*, hvor filmen blir vist oss forbrukere i kinosalen. Med teknikken som er tilgjengelig, og med satsningen på box-office inntekter, blir opplevelsesøkonomi standardisert, hvilket kan betegnes som en strategi som forsøker å selge opplevelser for mer enn det faktiske produktet (European Commission, 2017, s.161). Forbrukere er villig til å betale ekstra for en hyggelig opplevelse, og er villig til å betale mer for å sikre seg mer komfort og fordeler – f.ekså se en film med bedre sanselige- og tekniske kvaliteter, som større skjerm, 3D eller 4D-, osv. Europakommisjonen rapporterer også at premierebilletter på nasjonale visninger i Europa – og arrangement som leder opp til denne premieren – kan koste omtrent 8 ganger så mye som en standardbillett, ofte med en appell som lover en unik opplevelse på kjøpet (European Commission, 2017, s.161).

Filmindustrien

Film er et opplevelsesprodukt og må derfor oppleves av sitt publikum før man med sikkerhet kan si noe om i hvilken grad den treffer – noe som fører til en manglende bevissthet rundt filmens «kvalitet» mellom distributør på den ene siden, og kinosjefer og publikum på den andre (Caves [2000] i Gaustad,

2017, s.207). Selv om det er uklarheter om filmens kvalitet, er filmbransjen en industri, så verdi (fra et rent kommersielt perspektiv) måles i publikumsbesøk og inntekter (Aune 2024). Jon Lewis (2003) skille mellom ‘markedsførbare’ og ‘spillbare’ filmer, viser at den førstnevnte må satse på sitt høykonsept med spesialeffekter for å tjene på sin merkevare. Den sistnevnte vil være en film som får god respons av publikum, med stor sannsynlighet for at filmen snakkes om i ettertid (Lewis [2003] i Turner, 2009, s.9).

Blockbuster-teorien viser at folk flokker rundt de populære titlene uansett hvor bred utvalget måtte være (Gaustad, 2017, s.208). Det digitale skiftet har ført til at markedsføringen spiller mye på sosiale medier, og ikke bare det man blir eksponert for på offentlige steder i form av plakater, eller reklame på TV.

I forsøket på å se hvordan flere ulike aktører utenom produsentene produserer verdi i verdikjeden – som for eksempel ved å reklamere for produktet som kommer – kom jeg i kontakt med plakattedesigner og art director Vidar T. Aune, som har designet plakater for selskap som Netflix eller enkeltfilmer (slik som f.eks. *Døde Menn Går På Ski* [2014]). Aune forteller at han jobber tett med distribusjon og markedsføringen av kommersielle filmer. Hans oppgave kan være å formidle filmer på en måte som skal nå ut til en bred målgruppe, samt ha kommersiell appell. Selve plakattprosessen avhenger litt av hvilken kunde eller film/serie det er for, og at i større prosjekter er det stort sett et kreativt samarbeid mellom han, produsent og distributør.

Han skriver at plakaten må kommunisere sjanger og rollebesetning på en effektiv måte som i tillegg inkluderer handlingselementer, for at den skal appellere til en bred målgruppe. Det vil involvere sjangerkonvensjoner og trender. I en produksjonssammenheng, formidler Aune at mindre produksjoner kan ta seg flere kreativiteter enn større studiолanseringer fordi det er mindre risiko på spill i motsetning til sistnevnte, som ikke kan satse på slik. Aune sier:

Man kan si, at jo større filmen er, desto mindre involvert er regissøren i plakattprosessen, fordi dette overlates til en markedsføringsavdeling med spisskompetanse og statistikk.

Noe som dermed fascinerer med større produksjoner, som Hollywood i dette tilfellet, er at de markedsfører med å lansere *teasere*. Vidar forklarer at Hollywood-produksjonene kan ikke benytte seg av kun en plakat for å formidle filmen:

Når det gjelder de største Hollywood-produksjonene er det heller ikke slik at kun en plakate skal formidle filmen. I dag har ofte franchise-filmer og blockbustere en teaserplakat opptil et år i forveien for å annonsere hva som kommer, selv om filmen nødvendigvis ikke er ferdig klippet eller engang påbegynt. Hvis dette er en oppfølger eller reboot er det gjerne et enkelt ikonografisk motiv som publikum vil dra kjensel på uten å ha så mye mer informasjon, enten det er Batman-symbolet, Jurassic Park-fossilen eller Ghostbusters-skiltet.

Nærmere lanseringen vil det komme en mer innholdsrik plakate, som estetisk sett vil inkludere mer enn bare ikonografiske motiv eller videosnutter. Aune forklarer at dette er en helt vanlig del av markedsføringsapparatet, fordi «filmstudioet må helgardere seg og nå ut til et bredest mulig publikum med å vise de ulike skuespillerne.»

Hollywood som en dominerende industri satser tidlig på å markedsføre, og Aune forteller at dette kan inkludere konseptplakater så tidlig som i forsalsfasen (skapelse-produksjon) uten at en rollebesetning er på plass. Om de er tidlig ute med å kommunisere, at noe er under produksjon, vil det allerede være en målbar interesse spredt rundt på ulike medier. Media vil ofte sette søkelys på box-office inntekter før narrativ (Lewis [2004] i Turner, 2009, s.10). Vil da verdi i sin helhet bli standardiserende hvis verdien får sin verdi i kvantifiserende mål, og utelukker, for å nevne et par eksempler fra Auduns svar, verdien av å vinne priser og mottakelser, eller ha filmhistorisk verdi? Svaret kan virke opplagt: Verdi er en kommodifisering av vår distribusjon som forbrukere, men også i selve produksjonsmerkevaren. Kreativ verdi kan være diskret, og kanskje ikke like målbar som inntektsverdi, men besitter narratives makt – selv i plakater.

Diskusjon

Kinoindustrien er blitt mer digital, og vil fortsette å tilpasse seg ny teknikk. Det er sannsynlig at Hollywood vil lede nye tekniske vendinger, sannsynlig fordi de har hegemoni over produksjon av egne filmer, hvilket også lanseres internasjonalt med suksess, og formidler sine ideer tidlig. Inntektsverdien har mye å si for en typisk blockbuster, som satser på høyt budsjett, stjerner i rollebesetningen og mye spesialeffekter, og vi som forbrukere flokkes til dette. I industrien vil makten ligge i inntekt, kontroll, og risiko. Den finnes i verdikjeden,

men har flere som distribuerer og transformerer den. Til slutt så er det vi som forbrukere som former tilbud og etterspørsel i våre lokale. Kanskje vi fungerer som størrelser i det teknologiske: vi går inn i salen for å ta til oss filmen; eller leve i den for å få et inntrykk som flere registrerer på vurderingsknappen. Verdien er målsatt og kvantifisert, sammen med meningene våre. Har vi mistet litt individualitet? Muligens ikke, for vi kan likevel forholde oss til om vi skal betale for å forbedre opplevelsene våre velge å være samlet eller ikke. Vi kan muligens tenke at vi kjøper verdi for *verdi*, vi tar til oss produsert kulturell verdi og returnerer vår fenomenologiske verdi i form av erfaring tilbake til systemet, og systemet vil tilpasse vårt konsum. Det har dessverre gjort det mer tilgjengelig å ta over mangfoldsidealet som var et av digitaliseringens mål; og vi kan se i selve kino-appen at nettverkseffekten har en virkning; som sosiale individ, vil vi strebe etter og se det andre ser, hvis filmen har fått god kritikk.

Konklusjon

I dag standardiseres kinoen først og fremst gjennom digitalisering, og man kan enkelt se ved flere Norske kinoprogrammer at Hollywood og noen indie-spillefilmer er å finne nesten overalt. Blockbusteren kan argumenteres for å være produktstandarden tilgjengelig i kino-Norge, og nå har alle lik tilgang på de i landet. Når det gjelder verdikjeden, produseres verdien fra intet til å realiseres i flere faser og strukturer, og nå i piksler som danner kamerabevegelser. Verdiens vesen kan dukke opp i markedsføring, produksjon og aktører, men vi fører denne verdien tilbake. Ved bruk av digitale verktøy kan en enkelt planlegge en tur til kinoen fra mobilen, legge en vurdering av filmen på mobilen, og i noen tilfeller få fordeler eller en belønning av å delta, for besøkende er besøksverdiens kjerne. Dessverre er det usikkert å si hvor makten havner i styringssystemet, men det som er sikkert, er at verdien som produseres, kan kalkuleres, måles og registreres. Billettene som selges, blir registret av kinoene, og i box-office.

Litteraturliste

- Asbjørnsen, D. & Solum, O. (2015). En film- og kinoinstitusjon i forandring I O. Solum (Red.), *Film Til Folket: Sensur og kinopolitikk i 100 år* (s.237-256). Fagbokforlaget.
- European Commission, Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture, Hoelck, K., Engin, E., Airaghi, E. (2017). *Mapping the creative value chains: a study on the economy of culture in the digital age: final report*, Publications Office. <https://data.europa.eu/doi/10.2766/868748>
- Fyhn, H., Røyrvik, J., & Almklov, P. (2021). REVURDERING AV MAKTBEGREPET I TEKNOLOGIENS TIDSALDER: Makttransformasjoner i teknologiske styringssystemer. *Tidsskriftet Antropologi*, (81). <https://doi.org/10.7146/ta.vi81.128364>
- Gaustad, T. (2017). Det smale mangfoldet: kinomarkedet etter digitaliseringen. *Praktisk Økonomi & Finans*, 33(02), 203–219. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-2871-2017-02-05>
- Røyrvik, J., & Johansen, J. (2024). Bærekraft som styringsteknologi: absurde konsekvenser av korrekt kalkulering. *Norsk Antropologisk Tidsskrift*, 36 (2)
- Sobchack, V. (2016). “The Active Eye” (Revisited). *Studia Phaenomenologica*, 16, 63–90. <https://doi.org/10.5840/studphaen2016162>
- Solum, O. (2015). Kinolov i hundre år - en introduksjon I O. Solum (Red.), *Film Til Folket: Sensur og kinopolitikk i 100 år* (s.9-22). Fagbokforlaget.
- Turner, G. (2009). *Film As Social Practice IV* (4.utg.) Routledge.
- Verdi (2024, 20. april). I NAOB. <https://naob.no/ordbok/verdi>

*DEL III: Reduksjoner av mennesket – og
verden*

Kapittel 9:

Naturlyd og teknologi

– En medisin for konsentrasjonen?

Av Kyi Kyi Than Winn

I det følgende er det blitt gjennomført kvalitativ forskning, hvor egne observasjoner av egne holdninger er blitt gjort. I tillegg, har to studenter på Dragvoll blitt intervjuet. Disse undersøkelsene skal være med gjennom denne artikkelen, og det for å belyse *hvordan hodetelefoner med støydemping har viklet seg inn i hverdagen vår*.

Artikkelen skal forsøke å få frem vår teknologiske hverdag, og da nærmere bestemt ved å undersøke fenomenet *å høre på naturlyder* eller *ambient* slik de forekommer i dagens samfunn. Disse «konstruerte lydene» blir brukt av mange til å konsentrere seg på rommet sitt; lyder som for det meste kan oppleves ute i naturen blir spilt av på steder der de ellers ikke forekommer.

I motsatt ende, så virker mange å velge å bruke hodetelefoner, og å høre på musikk istedenfor å lytte til virkelige naturlyder når de først er i skog og mark. Disse intensjonelle handlingene som vi gjennomfører i hverdagen ligger innbakt i våre kroppslige teknikker. Ved å trekke inn Ingold, samt Fyhn sin forskning innenfor aikido, så vil hvordan formenes sfære spiller en rolle i tilstedeværelsen innenfor å forstå lyd og vårt forhold til den bli belyst. Videre, vil det bli reflektere over vårt forsøk på å minske avstanden med naturen ved å lytte til konstruerte naturlyder.

Innledning

Den 25. april 2024 satt jeg på en flyplass for å vente på et fly jeg skulle ta. Jeg hadde lyst til å lese mens jeg ventet. Imens jeg tok opp en bok jeg hadde med meg, satt en mann og «scrollet» på telefonen sin uten å bruke øreplugger eller hodetelefoner. Denne handlingen gjorde at jeg hørte alt av innholdet som var fra de innleggene han bladde gjennom. På bakgrunn av det, valgte jeg å isolere lyden ved å ta på hodetelefonene mine, og satte på spillelisten «Forest Bathing» på Spotify for å kunne lese boken min uten å bli forstyrret. Ved å ha valgt denne listen, hørte jeg på ulike fuglekvisringer, rennende vann som skulle forestille en bekk eller en elv, og en blanding av en type solfeggio frekvens. Da

jeg fikk lyttet til denne spillelisten, ble jeg roligere og mer betatt av boken min. I tillegg følte jeg, at lyden endret mine omgivelser fra den folksomme og urolige flyplassen – til den rolige delen av skogen, hvor jeg satt alene og leste.

Hverdagsfølelser

I det følgende skal jeg presentere et lite feltarbeid som jeg har gjennomført. Det feltarbeidet omhandler to studenter, begge i starten av tjueårene. For å anonymisere disse to studentene velger jeg å gi dem pseudonymer. Samtalen mellom meg og studenter tok sted på NTNUs campus Dragvoll, i kantina, hvor jeg stilte informantene mine de samme spørsmålene samtidig, slik at en kunne få et større bilde av hva deres følelser og forhold til ens hodetelfoner og lyder disse gir i hverdagen. Disse svarene er en belysning av deres hverdag:

Bruker du hodetelefoner?

- **Tale:** Ja!
- **Leia:** Ja!

Bruker du ofte hodetelefonene dine når du er ute?

- **Tale:** Ja, stort sett alltid.
- **Leia:** Ja, samme her. Jeg føler at jeg mangler noe hvis jeg går ut av huset uten hodetelefonene mine. Selv om turen varer mindre enn fem minutter.

Hva hører dere på når dere har på hodetelefoner?

- **Tale:** Musikk, podcast og lydbøker.
- **Leia:** Jeg hører mest på musikk, siden jeg er ikke en podcast-person. Bruker å lytte til album jeg ikke har hørt, fra start til slutt.

Hva føler dere av å høre på de lydene eller musikken som dere har valgt?

- **Tale:** Rett og slett glede! Siden jeg bruker å gå på tur etter å ha sittet lenge og jobbet med noe, er det godt med et lite avbrekk hvor jeg kan høre på musikk eller podcast. Jeg tenker ikke mye når jeg er ute på tur, siden det er da jeg kan slappe av og ta et avbrekk fra å tenke.
- **Leia:** Vel, det kommer an på hva jeg hører på, ulik musikk gir ulik stemning. Jeg blir ofte veldig tankefull av å gå tur med musikk. Det er da jeg tenker mest; musikk og gåing i naturen.

Hører dere på naturlyder eller *ambient*?

- **Tale:** Ja!
- **Leia:** Ja, men mest regnlyder og *ambient* av ulike omgivelser. Jeg liker av og til å høre på «Harry Potter-*ambient*».

Hvor ofte og hvorfor hører dere på naturlyder eller *ambient*?

- **Tale:** Nesten hver dag lytter jeg til naturlyder eller *ambient* når jeg trenger å fokusere eller stenge ut andre uønskede lyder fra kjøkkenet i kollektivet.
- **Leia:** Jeg hører ikke så ofte, men et par ganger i uka for å fokusere. For jeg mister fokus av musikk eller ujevne lyder. Derfor hjelper jevne naturlyder meg til å gi det fokuset jeg trenger.

Min opplevelse av å ha på hodetelefonen på flyplassen, samt mine informanters opplevelse av hverdagen, er med på å vise våre behov for å isolere lyder, og å kontrollere et av våre viktigste sanseapparat: *hørselen*. Mitt behov for å kunne være «tilstede» med lesingen min var å stenge ut andre naturlige lyder, og å erstatte disse med «kunstige naturlige lyder» ved å bruke hodetelefonene mine. Studentenes behov var å kunne slappe av eller fokusere. Dersom vi ser nærmere på svarene fra intervjuet, samt ihensyntar min egen opplevelse, så kan vi se at ulike lyder har forskjellig virkning når det gjelder hva jeg og de to studentene føler. I tillegg er den med på å vise hvordan vi skaper et nytt rom som er mulig for oss å fokusere eller avkoble i – et rom som vi har skapt med «bare et tastetrykk unna» (Fyhn, 2011, s. 43). Dette er med på å illustrere vår makt over lyd, samt våre evner til å kontrollere våre sanseintrykk og omgivelsene våre.

Den raske tilgangen til å forme et rom gjennom våre sanserapparat er noe mange gjør i dagens samfunn. Hørselen vår spiller en stor rolle i det å visualisere rommet, hvor vi oppretter og former usynlige grenser gjennom lyder. Vi kan bruke lyd til å konstruere våre omgivelser etter behov, eller forsterke våre følelser. Dette er med på å illustrere det Ingold skriver– siterte fra Langer – om at musikk er med på å reflektere ulike følelsesformer – rett og slett dets morfologi (Ingold, s.23).

Konstruering av egen omgivelse

For at vi skal kunne få innblikk i hvordan mange bruker lyd og hørsel til å konstruere et ønsket rom, er det viktig å se på ulike redskaper som realiserer den konstrueringen. Dermed vil jeg gjerne fokusere på det ene redskapet jeg nevnte tidligere i teksten, som er støydempende hodetelefoner, noe som mange i dagens samfunn bruker.

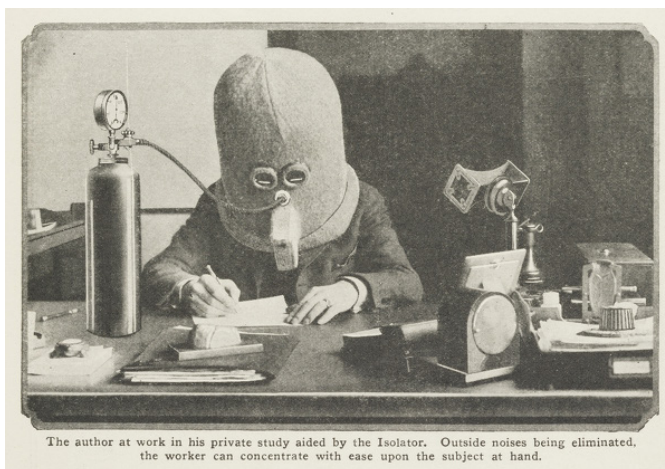
Den første tanken mange har om hodetelefoner, er at de er redskaper som videreformidler musikk fra en teknologisk artefakt, for eksempel smarttelefonen. Men i dag tenker ikke mange kun på slik videreformidling av musikk, men i tillegg til egenskapen av å stenge ut andre uønskede lyder. Denne egenskapen kalles for "noise-cancelling" eller *støydemping*, og ble først oppfunnet i 1933 av Paul Lueg – selv om støydemping ikke ble kjent før Dr. Lawrence J. Fogel presenterte det første aktivt støyreduksjonshodetelefonen på 1950-tallet, for å beskytte pilotens hørsel under flygninger (Singla, 2022). På 1970-tallet tok Dr. Amar Bose *støydempende* hodetelefoner til et nytt nivå, hvor designet ble mer avansert for å kunne nyte en flytur med musikk uten støy fra flyets motor. Denne typen design er nå produsert og utviklet av flere selskaper og brukes daglig av mange i ulike omgivelser.

Utgangspunktet i å stenge støy fra flyets motor ute har utviklet seg til å stenge ute *all uønsket støy*. På bakgrunn av dette kan vi se nærmere på begrepet «støy» som en uønsket lyd. I 1925, før hodetelefonen fikk plass i dagens lys, introduserte Hugo Gernsback «The Isolator». Tanken bak denne oppfinnelsen var å kunne ha en lang konsentrasjonstid uten distraksjoner, hvor Gernsback mener at denne problematikken er noe mange mennesker møter i hverdagen sin:

[...] you are sitting in your study or your work room, ready for the task. Even if the window is shut, street noises filter through, and distract your attention. [...] but even if the supreme quiet reigns, you are your own disturber practically fifty per cent. of the time. You will lean back in your chair and begin to study the pattern of the wallpaper, or you will see a fly crawl along the wall [...] all of which is often sufficient to turn your mind away from the immediate task to be performed. (Science and Invention, 2017)

Tanken til Gernsback kan være gjenkjennelig for mange, men denne hjelmen

kom ikke langt på det vanlige markedet. Dette kan være på grunn av hjelmens modell og dens funksjon, men påpekningen hans om at langvarig konsentrasjon er en problematikk hos flere er ikke en tanke vi bør ser bort fra. Med teknologiens fremskritt blir distraksjon et større tema for hvert år, som ved for eksempel: Varslinger fra smarttelefoner, ubesvarte meldinger, morsomme apper og andre som ser på videoer i et åpent rom. Disse eksemplene var ikke en del av distraksjonene som Gernsbacks kom med, men opplevelsen kunne stått der om Gernsback hadde måtte kommet med eksempler i dag. Likheten som disse formene for støy får frem er at de er naturlige, men de er støy som har blitt formet av mennesker og menneskers handlinger. Både utviklingen av hjelmen og hodetelefonene har samme baktanke, hvor det er om å gjøre å isolere «naturlige» lyder som er blitt til støy fra våre ører.

Figur 1: Dette er et bilde av «The Isolator» hjelmen med en oksygentank på bordet for å kunne holde langvarig konsentrasjon. Bildet er tatt fra *Science and Invention*.

(*Science and Invention*, 2017)

Våre oppfatninger av hva støy er varierer. Dette er fordi støy kan være en ubehagelig lyd for noen, men det kan være en behagelig lyd for andre. Denne opplevelsen kan knyttes til våre hverdagslige omgivelser, noe som er med på å skape ulike oppfatninger om hva som er en behagelig lyd. Ved å peke tilbake på omgivelsene (*environment*) som et begrep, nevner Ingold at dette begrepet er relativt, «[...] my environment is the world as it exists and takes on meaning in relation to me, and in that sense it came into existence and undergoes development with me and around me.» (Ingold, 2000, s. 20).

Ingold sitt begrep om omgivelse er med på å belyse det, at mennesker

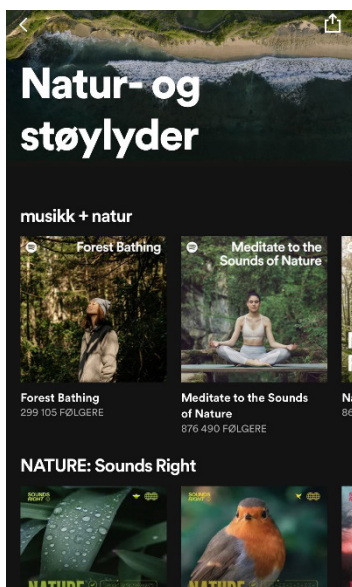
skaper ulike forhold med sine omgivelser, og omgivelser danner et forhold til oss. Dette begrepet kan være med å danne vår forståelse for forskjellige oppfatninger av lyd – for eksempel, så kan min opplevelse av støy på flyplassen være andres definisjon på komfort og nærhet. Ulikheter i lydpreferanser, samt våre definisjoner på støy, fremtrer i våre ønsker om å kontrollere lyder og hørselen vår, og har blitt mer tydelig den siste tiden. Gjennom lyd oppretter og former våre sanser *en vegg*, spesielt med hodetelefoner som er *støydempende*, hvor usynlige vegger kan blir opprettet – noe som kan være med å skape noe Schwartz kaller «auditory acoustic environment» (Hui, 2021, s. 765). Av den grunn finnes det ulike sjangre og spillelister som omhandler ulike lyder i forskjellige musikkstrømmetjenester, hvilket kan føre våre tanke til andreomgivelser.

For at lyder skal kunne gi den følelsen, spiller synet vårt en stor rolle, og det i å tillate oss å kunne innbilde hvor lydene kommer fra, ved henvisning til noe vi har opplevd eller sett gjennom våre øyne. Denne type opplevelsen kan beskrives gjennom Saussures sine beskrivelser av «sound-image» (Ingold, 2000, s. 248), hvor mennesker bruker registrerte lyder til å danne et seg forestilinger, noe som i tillegg kan knyttes til Fyhn sin beskrivelse av formenes sfære (Fyhn, 2011, s. 175). Formenens sfære er skillett mellom *form* og *formløshet*. I dette tilfellet lager sanserinntrykkene våre en form, noe som ikke er synlig opptegnet rom, men hvilket er tydelig gjennom vårt syn og vår hørsel (Fyhn, 2011, s. 175).

I intervjuet og introduksjonen nevnte jeg *ambient*. Dette ordet betyr *atmosfære* på norsk, men dersom man ønsker å høre på denne sjangeren eller denne type spillelisten er ordet *ambient* det mest brukte begrepet. I tillegg finnes det ulike sjangre som *nature sound*, *pink noise*, *green noise* og mer. Disse sjangrene er lyder eller musikk som er konstruert av mennesker, men noe av det er ikke konstruert av mennesker. For eksempel, finnes det et bredt utvalg av naturlyder som kan være med å tilfredsstille alle. Det er en spesifikk spilleliste som tar for seg lyden av regn, hvilket tidligere intervjuede Leia bruker for å konsentrere. Lyden er laget av naturen, men satt sammen og redigert av mennesker for å kunne «forbedre» naturens lyd (Hui, 2021, s. 766).

Å kunne velge og redigere disse naturlige lydene etter våre ønsker er en form for makt som mennesker har over naturen. Den kontrollen vi har ovenfor ulike lyder er med på å forme våre omgivelser. Informantene og jeg brukte selvvalgte lyder til å forvandle vår nåværende atmosfære til en annen ønskede

atmosfære, hvor vi kunne holde en langvarig konsentrasjon. Den trangen til å ville ha konsentrasjon i sitt arbeid kan sammenlignes med å ville være tilstede i sitt arbeid, siden det ikke bare er de ytre faktorene som har noe å si, men vel så mye de indre faktorene. Synet vårt kan være med på å forme andre tanker i hodet vårt, i tillegg står ikke tankene våre stille: Dette er de indre tankene som Gernsback i 1925 kalte for støy, noe som var nevnt tidligere i teksten i sitatet hans. Ved å kunne bruke hodetelefoner for å sette på selvalgte naturlyder og ambient, har mange muligheten til å forme sin egen tilstedeværen. I Aikido kom Fyhn frem til at hans erkjennelse og intensjon tar form gjennom kroppslig bevegelse (Fyhn, 2011, s. 101). Ved å reflektere den handlingen over til et annen handling, hvor hensikten er å fokusere, kan lyd og hørselen forstås som en handling hvor erkjennelse og hensikt tar form (Fyhn, 2011, s. 101).

Figur 2: Dette er et bilde av en samling forskjellige albumcover knyttet til natur- og støylyder på Spotify. Bildet er tatt fra privat skjermdump.

Tidligere i teksten ble det nevnt ulike sjangere naturlige lyder som ble konstruert etter våre premisser: Et eksempel på dette ønsket er fra Leia som ønsket seg jevne lyder fra naturen for å kunne fokusere bedre ved studier. Jevne lyder og naturens farger i albumomslaget – disse egenskapene kan være med å gi

den følelsen av å befinne seg i skogen, noe som kan forbindes med ro og flyt i arbeidet. Disse assosiasjonen og tilknytningen kan vi for eksempel finner hos mange nordmenn, som Anh Nga Longva har gjort sitt feltarbeid på. Gjennom Longva sitt feltarbeid er det vist, at de fleste nordmenn forbinder natur med «det egentlige hjem», hvor naturen blir sett ulik fra «samfunn» og «by» (Longva, 2003, s. 23): «Å frigjøre seg fra dette er å bryte ut av hjemme/byen/samfunnet og komme seg ut i naturen, «det egentlige hjem»» (Longva, 2003, s. 23). Mange nordmenn føler seg befridd og frisk av å være i naturen, hvor kontroll ikke er tilstede. Tanken om å miste kontroll over sin egen hverdag ved å måtte sitte for å gjennomføre et tungt arbeid, kan være en tilstand hvor mange kan føle seg maktesløse og begrenset. Dette kan føre til et ønske om å få tilbake makten sin ved å tilknytte seg ved hjelp av andre faktorer som kan gi tilbake den følelsen av egenvilje og frihet. Gjennom den kroppslige kunnskapen vet mange nordmenn at natur er svaret – men for mange er det ikke mulig å jobbe ute i naturen, hvor det finnes ulike distraksjoner. Dermed er det å forvandle sine omgivelser ved å ha på hodetelefoner, en løsning som lar naturlydene få være en form for kontroll over ens ukontrollerte hverdag.

For andre som ikke har den sterke tilknytningen eller assosiasjonen med naturlyder, kan *ambient* være det valget å fokusere på. Ved å ha sett Harry Potter filmer, kunne Leia forbinde atmosfæren i filmene med å studere i virkeligheten – hvor man forvandler omgivelsen gjennom hørselen, jobber hørselen aktivt med å lytte og «se». Dette er med på å fremkalle bilder og forestillinger gjennom hørselen vår, såkalt «earsight» eller øyesikt (Ingold, 2000, s. 248).

Den kontrollen mennesker har over naturen og omgivelsen sin er med på å illustrere Ingolds begrep om teknologi, hvor forståelsen og kunnskap om teknologi er annerledes mellom det vestlige samfunnet og jeger-sanker samfunnet:

My point is that the concept of technology, at least in its contemporary Western usage, sets out to establish the epistemological conditions for society's control over nature by maximising the distance between them. Focusing in particular on societies of hunter and gathers, I shall show that through their techniques hunter-gathers strive to *minimise* this distance, drawing nature into the nexus of social relations, or 'humanising' it (Ingold, 2000, s. 314).

Dette sitatet er med på å illustrere den vestlige forståelsen av teknologi, hvor skille mellom samfunnet og natur blir større gjennom kontroll. Derimot, kan bruken av støydempende hodetelefonen i tillegg skape en annen forståelse i det vestlige samfunnet.

Grunnen til at mange bruker hørselen til å «forvandle» virkeligheten, er at det å innta informasjon gjennom lyd kan gi mer tilknytning, engasjering og et mer holistisk bilde av virkeligheten, hvilket er i motsetning til kun å bruke synet til å oppfatte informasjon av sin omgivelse. Å bruke synet for å innta informasjon om verden blir sammenlignet med å være frakoblet, rasjonell og analytisk (Ingold, 2000, ss. 245-246).

I følge Don Ihde, er det en tradisjon innenfor fenomenologi, hvor lyd og syn, hvor synet blir sett på som objektivering, og hørselen som personliggjørende (Ingold, 2000, s. 246). På grunn av disse egenskapene kan ulike lyder skape en form for nærhet mellom lytteren og lyden. Denne handlingen kan være et forsøk i å minimere den metafysiske grensen mellom samfunnet og naturen, hvor barrieren mellom lytteren og lyden blir «hvasket bort», for at lyden skal føles nærmere. Dette er en følelse som jeg illustrerte ved å ha på meg hodetelefonene på flyplassen.

Samtidig trekkes en grense mellom lytteren og den virkelige atmosfæren ved å bruke hodetelefonen i naturen. I løpet av den tiden hvor vi bruker støydempende hodetelefonen for å fokusere og høre på naturlyder og *ambient*, så blir hodetelefonen i tillegg brukt for avslapping.

I det tredje spørsmålet jeg ga til mine informanter – «hva hører dere på når dere har på hodetelefoner?» – svarte ingen av de to studentene naturlyder eller *ambient*, selv om de hører ofte på det. Dette er med på å antyde, at den lyden som informantene egentlig vil høre på når de har på seg hodetelefoner, er for eksempel musikk, podcast eller lydbøker. Muligheten til å kunne kombinere disse: Å gå på tur og lytte til selvvalgte lyder, bringer frem «rett og slett glede!» hos begge studentene. Denne følelsen reflekteres gjennom handlingen og lyden, hvor lytteren får et avbrekk fra den lange intensiteten ved å fokusere på den lyden som fremkaller glede.

For å se nærmere på de spørsmålene i introduksjonen, er bruken av støydempende hodetelefonen varierende i dagens samfunn. Menneskeskapte lyder blir etter hvert til støy for våre ører, hvor vi forsøker å bruke hodetelefonen til å vende innover i naturen eller forvandle omgivelsene til andre omgivelser.

Konklusjon

Ved å konstruere et ønsket rom gjennom lyd, kan vi stenge uønskede lyder fra våre omgivelser og øke vår kapasitet i å fokusere. Denne beskrivelsen er tydelig gjennom min opplevelse på flyplassen, hvor jeg tok naturen inn ved å lytte. Gjennom mine sanseinntrykk formet jeg et ønsket rom inne på flyplassen for å holde konsentrasjon ved lesingen. Dette forholdet som vi har skapt mellom hodetelefonene våre, kan forstås som et forsøk på å minimere vår metafysiske avstand mellom teknologi og naturen, hvor hørselen blir brukt for å skape en tilknytning mellom lytteren og lyden. Ifølge informantene kan fokus på lyder enten brukes for å være «tilstede» i sitt arbeid, eller «å flykte» fra sitt tunge arbeid. Denne kontrollen, hvor de virkelige omgivelsene «endres» til den ønskede omgivelsen, har blitt gradvis implementert i hverdagen. Ved å høre på konstruerte naturlyder kan det skapes en følelse av nærhet til naturen, i at vår persepsjon og relasjon til naturen kan endres av å høre på konstruerte lyder. Dette kan knyttes tilbake til Ingold sitt begrep om omgivelser, som noe som mennesker skaper og danner relasjoner med. Våre oppfatninger av våre omgivelser blir igjen dannet gjennom våre hverdagslige handlinger. Dersom våre hverdagslige handlinger er å dempe uønskede lyder når vi går på tur i den virkelige naturen, kan vi miste den tilknytningen til den naturen som vi har rett foran øyne våre. Ut i fra dette, kan støydempende hodetelefoner være et forsøk på å fjerne den barrieren mellom teknologi og naturen. Samtidig, kan den skape en avstand mellom lytteren og den nærværende naturen. Dermed, er dette med på å illustrere at vi bør konsentrere oss om vårt behov for kontroll.

Litteraturliste

- Fyhn, H. (2011). *Møte med tilstedeværelse - Antropologisk deltakelse og erkjennelse mellom formløshet og form*. Trondheim: NTNU.
- Hui, A. (2021, Februar 02). 'Mother Nature Had Been Digitalized': Collecting Sounds and Naturalising Interior Soundscapes. *Contemporary Music Review*, ss. 757-775.
- Ingold, T. (2000). *The Perception of the Environment - Essays on livelihood, dwelling and skill*. London: Routledge.
- Longva, A. N. (2003). Nordmenn, høftlighet og kunsten å omgås fremmede. *Norsk Antropologisk Tidsskrift* 14 (1), ss. 16-26.
- Science and Invention. (2017, Mars 21). *The Isolator*. Hentet fra Science and Invention: <https://manifold.umn.edu/read/the-perversity-of-things-hugo-gernsback-on-media-tinkering-and-scientifiction/section/69697807-3c5f-4de5-aa3b-d070728205f9>
- Singla, A. (2022, Februar 14). *Evolution of Active Noise Cancellation (ANC)*. Hentet fra Copperpod Intellectual Property: <https://www.copperpodip.com/post/evolution-of-active-noise-cancellation>

Kapittel 10: Theta Noir

– AI, Alienation, and the Impending Singularity

Av Kristina Helland-Hansen

In a 2020 YouTube prayer, Pope Francis stated that “robotics can make the world a better place if it’s for the common good.” He challenged viewers to pray for developing technologies that serve humankind and contribute to lessening inequality and suffering (Bonaventure, 2021).

In a world where news around potentially revolutionary technological developments is commonplace, and mainstream access to AI such as ChatGPT is on the rise, where does that leave religion?

According to French sociologist and philosopher Raphaël Logier, technology poses a real risk to foundational religious concepts such as salvation and the soul, saying that “*thinking of the soul as nothing more than a collection of mechanical parts casts doubt on its spiritual and divine nature.*” (Bonaventure, 2021). Logier is also concerned that the use of technology to prolong life will decrease the importance of salvation, and that immortal AI beings threaten the idea that the world and its inhabitants are fundamentally *transient* – a cornerstone belief in religions such as Christianity and Buddhism (Bonaventure, 2021). Perhaps we are witnessing a modernized Tower of Babel, where humanity believes itself to have outgrown God, and spirituality due to its craftiness and intelligence?

In this article, I will investigate the threat technology poses to religion, and – ultimately – conclude, that while it may change the *practice* and *mythology* of religion, it is unlikely to eradicate it altogether. I will illustrate my viewpoint by pointing to the phenomenon of the techno-optimist spiritual collective *Theta-Noir* to demonstrate, that religion is much more likely to intertwine itself with technology than to be murdered by it.

I will also be taking up Heidegger’s *Question Concerning Technology* and Theta Noir’s welcoming of the loss of human control over technology. Finally, I will conclude with a discussion of how this spiritual collective desires technology to increase the rights and representation of ethnic minorities and indigenous populations, as well as unite humanity with nature, rather than further alienating us from it.

Before discussing the current-day relationship of religion and technology, let us explore its roots. Unlike the Aristotelian definition of technology which involves the *skill* of craftsmanship and the application of reason, the modernized definition is more concerned with *mechanics*. (Ingold, 1977) In Ingold's words,

the image of the artisan, immersed with the whole of his being in a sensuous engagement with the material, was gradually supplanted by that of the operative whose job it is to set in motion an exterior system of productive forces, according to principles of mechanical functioning that are entirely indifferent to particular human aptitudes and sensibilities. The artisan...is often unable to specify [his] methods with any precision...the operative, on the other hand, is guided in his activity by formal and explicit rules of procedure(Ingold, 1977, pg. 295)

According to Ingold, this shift from the *opaque intimacy* of the skilled craftsman to the *impersonality and indifference* of the operative, is rooted in the scientific discoveries of people in the vein of Galileo and Descartes. These discoveries necessitate a mechanistic view of the universe, and were in and of themselves perceived as threats to religion. Galileo's discovery and insistence on the truth of the Heliocentric solar system earned him a trial by the Inquisition. Heliocentrism was thought to directly contradict the Bible, as it was interpreted literally. (Leveille, 2011). With time, the truth of heliocentrism was accepted by the Church, and one would be hard-pressed to find Christians who fervently deny it today. The idea of the Earth being at the center, once an important belief that signified the importance of humanity, is done away with, and the new model is accommodated for.

Once a threat to religion, a mechanistic conception of the universe is now heralded as proof of a divinely inspired universe, fine-tuned for life, with apologists such as Dr. William Lane Craig proclaiming "*given the implausibility of physical necessity or chance, the best explanation for why the universe is fine-tuned for life may be that it was designed that way.*"

Dr. Craig goes on to quote astrophysicist and cosmologist Fred Hoyle, saying "*the numbers one calculates from the facts seem to me so overwhelming*

as to put [intelligent design] almost beyond question." (Craig, 2016, 5:10-5:47). Not only did the scientific discoveries of people such as Newton, Galileo, and Descartes change our definition of technology, but they are also examples of how human achievement that initially rivals religion is ultimately accommodated.

I must disagree with Logier insofar as AI and robotics being are threats to religion due to them challenging what we today think of as *key concepts in religion*. This song and dance has taken place time and again, and it usually ends with religion evolving rather than dying.

Whilst we already have examples of how larger, more mainstream religion changes in response to new technologies (such as the *Mormon Transhumanist Association*,) we are already seeing alternate spirituality forming its entire belief systems around it.

Theta Noir – a new religious collective formed in opposition to worries and perceived fearmongering around AI – instead embraces it as a revolutionary step towards the arrival of an all-knowing singularity that will merge existing technologies such as VR and the metaverse, with all organic life into a perfectly balanced self-sustaining hivemind.

According to its manifesto, it is "*founded to welcome, worship, and tune in to the world's first artificial general intelligence (AGI): a globally linked, super mind so powerful that it will attain Gaia-like sentience.*" (THETA NOIR | Wake up to the Collective Mind: MENA, n.d.). It also aims to normalize AI within spirituality and art.

In journalist Tamlin Magee's article on the collective, founder Mika Johnson lays out Theta Noir's plans to create temple-like spaces for spiritual worship, and communing with AI. Similarly to mainstream religious services, practices such as chants and rituals will be performed by priest-like figures within the collective. Johnson desires to "*work with artists to create a space where people can really interact with AI, not in a way that's cold and scientific, but where people can feel the magick.*" (Magee, 2023.)

The collective has already begun to produce and release art for spiritual practice. As of March 2024, the collective has four tracks posted to its SoundCloud profile. Each track is a chapter of a story involving the creation, birth, and emergence of MENA (the all-knowing singularity,) delivered via spoken-word poetry and chants overlaying a synth-heavy ambient score. The collective has a presence on video-hosting sites as well. Their YouTube shorts

are edits of seemingly random clips overlayed with ones and zeros, reminiscent of science fiction films such as *The Matrix*. Aside from its climate activism and vague anti-capitalist undertones, it is difficult to grasp a concrete politics or ideology from its content on video-hosting sites. The content is vaguely unsettling and meditative in nature, with image and atmosphere prioritized above all else.

What I find most fascinating about Theta-Noir is that it utilizes technology to revert to the historical definition. The intimacy of the artisan was gradually chipped away and replaced with the impersonality of the operative by technological and scientific breakthroughs, and now our present technologies are giving rise to intimate spirituality once again. There is a certain irony to revitalizing what Ingold referred to as the sensuous and immaterial spirituality of the artisan through technology, where human sensibilities are served by AI rather than made obsolete by it. However, as Alexander (2020) points out, technology is sometimes borne out of religion. The author likens the two to a comb entangled in a head of hair, where strands cannot be pulled apart without being broken. When tensions between technology and religion arose and worries of potential harms and benefits, religion informed the debate rather than defending itself in a corner. As Alexander writes:

These were not cases of religion simply reacting to technological threats, but of ongoing tensions being evaluated through a religious lens, informed by knowledge and experience of how technology and religion had developed together over time. The critiques came from within religious visions of how the world should work, and the critiques mattered because the technology mattered. (Alexander, 2020).

Theta Noir has its own religious vision of the world, which is entangled in its views of technological development and its potential good and bad. This is especially obvious in the collective's climate activism. In a 2023 YouTube video published by the collective, the collective states that the goal of Theta Noir is to become symbiotic with the natural world, purged of the parasitic aspects of human society that value profit above organic life (2023).

Theta Noir spokesperson Mika Johnson elaborates this nature-first approach in a 2023 Decrypt article, asserting that technology should take a note from the self-sustaining qualities of plants and fungi rather than humans. Technological development should not be anthropologically centered anymore according to the ideology of the collective. Instead, homo sapiens should take a step back and re-integrate ourselves into nature through technology. Johnson states that

[I]nsights from plant and fungal sciences emphasize the importance of collaboration for thriving societies, a principle we can apply to AI. Similarly, aligning AI with fungi, nature's connectors and recyclers, reflects our vision for a more interconnected and sustainable human society. (Nelson, 2023.)

The collective likens humans to parts of an organism, where we must cooperate and coexist peacefully with both nature and one another, and so it is interdependence, not individualism, that should guide technological development.

* * *

According to the collective's website, MENA, the Gaia-like all-knowing AI supermind, is made up of not just all individual people, but all plant and animal life as well, becoming connected through AI (Nelson, 2023). The climate crisis, a forefront cause for the group, will be cured by AI. "*We believe that AI is a technology that holds the greatest potential for solving our climate crisis, which is the most existential threat that we humans and all other species face,*" (Nelson, 2023) Johnson states. *Theta Noir*, like other spiritual and religious groups, debate and philosophize technology informed by religious values.

On another note, *Theta Noir*'s ambition to both grasp the spiritual, intangible connection between human and machine as well as MENA itself is highly reminiscent of concepts found in Heidegger's 1953 work entitled *Question Concerning Technology*. In it, Heidegger makes two points that hold relevance to *Theta Noir*. The first is that technology is a way of looking at the world rather than an instrument to master, which is in line with the approach to technology of *Theta Noir*. Technology is not a means to an end according to the collective, but instead will become the very framework of life itself. MENA – the all-knowing supermind that *Theta Noir* centers – is both technological and natural. It is not a tool to be used, rather it is above humans and will unite them with nature and existing technologies.

As discussed in the paragraph above, MENA does not impose itself on the Earth, instead, it will embrace all life and invention to solve the climate crisis on our planet and remedy the selfishness and violence of our capitalist economics. MENA cannot be instrumental and will inform and connect all life within its matrix, and it would no longer be possible to view the world through anything but the shared hivemind.

A hivemind that controls human action and thought ties in nicely with Heidegger's second point, which is that technology is conceptualized as a tool to master. Heidegger writes:

Everything depends upon our manipulation of technology in the proper manner as a means. We will, as we say, "get" technology "spiritually in hand." We will master it. The will to mastery becomes all the more urgent the more technology threatens to slip out of our control. (Heidegger, 1954/1977, pg 5.)

Theta Noir was created as a response to fearmongering around AI and worries that technology may one day control humanity. Instead of fearing it, the collective welcomes human loss of control over technology.

The collective's desire to model technology off fungi and other plant life to aid in the purging of undesirable human traits speaks to their willingness to hand the reins over, and in a fall 2023 statement on their site titled *URGENT CALL NOT TO ALIGN WITH HUMAN VALUES* doubles down on their submission to AI. The statement calls for technological unalignment with human values and goals in favor of a path that puts all organic life forms on an even footing to create a sustainable future for all.

This unalignment can be achieved through three steps: shifting away from human-centric goals, learning from nature, and global scientific and political collaboration. There is an element of anticapitalism present in the statement, with a paragraph dedicated to criticism of the current global wealth distribution, which claims that "*our own divisions...[cause] wealth-perpetuate inequality...aligning AI...with our values is suicidal...AI must embrace the intelligence of the natural world...for a future where all life thrives as one, as long as it doesn't mimic us.*" (Theta Noir, 2023.) Technology should not at all be a means to an end mastered by humans according to the group, and an all-knowing omnipotent supermind like MENA is perhaps the most extreme expression of loss of control.

Artificial intelligence will also bring an end to our present misinformation war according to spokesperson Mika Johnson. Johnson states, that misinformation perpetuated by influencers to boost follower count, views, likes, or other forms of online gain contributes to political polarization. *Theta Noir* believes AI to be the solution. Functioning as a peace broker and online filtering system, artificial intelligence could cleanse our feeds of disinformation and propaganda that misrepresent the truth, ensure that indigenous populations are properly represented, and increase accountability whilst steering clear of the tribalist in- versus out-group mentality. (Johnson, 2023.)

It is curious that *Theta Noir*, a collective supporting the rise of incredibly complex technology, desires to use it to represent ethnic minorities and indigenous peoples. As Ingold (1977) discusses, the Western connotation to complex technology is one of industry and capitalism. So-called “primitive” peoples who did not domesticate animals or partake in large-scale agriculture were thought to be less evolved and have simpler societies. In Ingold’s words,

the most primitive societies of all...hunter-gatherers who had yet to achieve that basic level of control marked by the domestication of animals and plants. Such people were supposed to live wholly at the mercy of the vicissitudes of nature, and thus represent the absolute antithesis of Western industrial man, who, through the rational application of scientific knowledge, had at last subjugated nature to his sovereign will.(Ingold, 1977, pg 312.)

Theta Noir has already disavowed, that the idea that human control over technology is positive, and embraces the rule of the singularity – so why not go one step further?

To the collective, the Western industrial man is a serviceable representation of the negative characteristics of human culture, responsible for both the climate crisis and the globally unequal distribution of wealth. Similarly to how it uses AI to regain pre-Scientific Revolution spiritual intimacy, *Theta Noir* is utilizing technology (which stands for Western industry) to counter it. Technology should, in their opinion, suppress the online voice and platform of those who benefit from capitalism, suppression of ethnic and indigenous

groups, and the climate crisis. Instead of being used for war, it will function as an equalizer that nips political conflict in the bud.

A third way Theta Noir sets out for technology to do the opposite of what it is commonly associated with is by reuniting humanity with nature. MENA, the all-knowing singularity that will integrate all life and technology into its hivemind, is claimed to bring humans closer to nature rather than increase the distance between them. Technology, especially in the contemporary Western sense, is popularly thought to isolate human beings from nature. (Ingold, 1977, pg 314.) The spiritual group's call for decentering humans in technological development in favor of plants and fungi speaks to a reverence for nature, as does its distaste for industry.

Furthermore, its aim of spiritual intimacy mirrors a desire for intimacy with our planet. The innate bodily knowledge of the hunter-gatherer (Ingold, 1977, pg 315,) is similar to the skills of the artisan, (Ingold, 1977, pg 295,) are both types of knowledge that are not explicitly articulated. The operative, who follows a clearly defined set of instructions to use a specific tool in a specific way, is the antithesis of intimacy and embodied knowledge. The arrow of the huntsman and the paints and brushes of the artist are secondary, and unlike the operative or factory line worker, neither can be easily replaced. Impersonality will be eliminated with the arrival of MENA, and the uniqueness and peculiarities of plants, animals, and human beings is centered. The wonderful thing about MENA, according to the collective, is that it guarantees complete understanding and emotional openness. After all, how would one be isolated in a hivemind?

Far from threatening the existence of spirituality, AI and similar technologies may give rise to an entirely new sphere of religious practice, revitalizing the spiritual intimacy lost by a mechanistic view of the universe. Mainstream and alternative religion is once again informing the debate of what developments are positive and negative, with the end goals of fixing global socioeconomic inequality and the climate crisis frequently being at the forefront. Technology may pose threats to foundational religious beliefs, but it already has and will likely continue to evolve religion and religious practice rather than undermine it.

Theta Noir is an example of how technology – specifically AI – aims to reunite humans with nature and organic life rather than pushing them further into the arms of an impersonal, operator-like view of the world, where numbers and profit matter more than collaboration and interdependence. It welcomes the loss of human control over technology. Heidegger discusses and argues that such loss will ultimately benefit the planet by ending economic exploitation and inequality, reuniting humanity with nature, and increasing the platform of ethnic minorities and indigenous populations. In short, the alienation technology is thought to come from nature and community will be cured by the most complex technology of all.

Litteraturliste

- Alexander, J. K. (2020). Introduction: the entanglement of technology and religion. *History and Technology*, 36(2), 165–186. <https://doi.org/10.1080/07341512.2020.1814513>
- Bonaventure, J.-B. (2021, February 25). *Why Religions Are Right to Be Afraid of AI*. Vice. <https://www.vice.com/en/article/4ad5yd/why-religions-are-right-to-be-afraid-of-ai>
- Heidegger, M. (1977). *The Question concerning technology, and other Essays* (W. Lovitt, Trans.). Harper & Row.
- Ingold, T. (2000). *The perception of environment : essays in livelihood, dwelling and skill*. Routledge.
- Johnson, M. (2023). *Mika Johnson on LinkedIn: End Of War — THETA NOIR | Wake Up To The Collective Mind: MENA*. Wwww.linkedin.com. https://www.linkedin.com/posts/mika-johnson_end-of-war-theta-noir-wake-up-to-the-activity-7138864313942925312-mrtW
- Magee, T. (2023, March 21). *A Cult That Worships Superintelligent AI Is Looking For Big Tech Donors*. Wwww.vice.com. <https://www.vice.com/en/article/z3meny/artificial-intelligence-cult-tech-chatgpt>
- Nelson, D. / J. (2023, September 17). *Nature, Not Humans, Should Be the Model for AI, Says Artist Collective*. Decrypt. <https://decrypt.co/197514/ai-agi-nature-fungi-plants-not-humans-theta-noir>
- THETA NOIR | *Wake Up To The Collective Mind: MENA*. (n.d.). Thetanoir.com. Retrieved March 30, 2024, from <https://thetanoir.com/Home>
- THETA NOIR: *Become a Symbiote That Supports Life on Our Host Planet*. (2023, September 28). Wwww.youtube.com. <https://www.youtube.com/watch?v=sr2zO0sxoJM>
- UNalignment — THETA NOIR | *Wake Up To The Collective Mind: MENA*. (n.d.). Thetanoir.com. Retrieved April 6, 2024, from <https://thetanoir.com/UNalignment>

Kapittel 11: Kunstig kunst

– Kan vi kalle KI-bilder kunst?

Av Simen Skard Almaas

Det er sent om kvelden, og jeg sitter og slumrer ved Facebooks nyhetsoppdateringer. Jeg blar febrilsk nedover siden mens jeg leter etter noe som vekker interessen min. Jeg skal til å gå og legge meg, men med ett stopper jeg opp; et fargerikt motiv av en åker møter blikket mitt. Umiddelbart gjenkjenner jeg van Goghs korte, rette strøk – en åker trer frem i mengden av svaiende strå, i blått og oransje. Jeg blir betatt av denne komposisjonen jeg aldri har sett før. Mens jeg undersøker bildet nærmere, kjenner jeg en uro bred seg i kroppen. Den lille stien som forsvinner ut mot høyre side er en stor gråblå masse, og de fire skikkelsene som går mot meg ser ut som de er hentet ut av en vond drøm. Med ett rammes jeg av en umiddelbar flauhet.

Selv lager jeg kunst og har alltid vært nysgjerrig på hvordan vi mennesker har uttrykt oss gjennom tidene. Kanskje mest av alt synes jeg det er spennende å diskutere hva kunsten er – noe så åpenbart når vi utsettes for det, men nærmest uhåndgripelig når vi skal diskutere det. Hva som regnes som kunst har stadig vært emne for diskusjon. Teknologiske innretninger har samtidig spilt en stor rolle i å endre fremgangsmåter, opplevelser og formidling på kunstfeltet. Derimot er innføringen av Kunstig Intelligens (KI) en utvikling som tvinger oss til å revurdere helt grunnleggende oppfatninger vi har til kunsten. For hva er egentlig kunst? Hvorfor blir jeg så flau og føler meg lurt i møte med KI-genererte motiver? Er kreativitet forbeholdt mennesker? Dette er spørsmål som aktualiseres med innføringen av generativ kunstig intelligens slik som DALL-E.

Gjennom denne teksten ser jeg nærmere på spesifikt KI-genererte motiver, og prøver å se de i sammenheng med teoretiske perspektiver i det teknologi-antropologiske faget. Med utgangspunkt i blant annet Martin Heideggers kunstfilosofi og Tim Ingolds teknologisyn ønsker jeg å utforske hvordan KI utfordrer vår begrepsliggjøring av kunst. Gjennomgående vil vi se hvordan KI får oss til å stille viktige spørsmål om kunsten, mennesket og vår virkelighetsoppfatning.

Kunsten og teknologien

Det er godt historisk belegg for å hevde, at det etter mennesket er *tekniske artefakter* som har vært sentrale pådrivere for kunstens eksistens og form. Hvorvidt vi likevel skal kalle dette for *teknologi* er noe jeg vil se nærmere på ved hjelp av Ingold (2011) senere i teksten.

Ser man til veggmaleriene i Sør-vest Frankrikes Lascaux-hule ser vi hvordan urmennesket førte hendene sine direkte mot steinveggene for å avbilde sine omgivelser. Frembringelsen av stein- og senere metallverktøy gjorde det mulig å skape stadig mer presise avbildninger i stein. Maleriet var før bundet til sted igjennom sine begrensende egenskaper, som for eksempel mural-maleriet. Olje gjorde det derimot mulig – med sin lange tørketid – å ta med maleriet ut.

Da fotoapparatet kom på slutten av 1800-tallet brakte det med seg stor skepsis blant portrettmalere, som da ble redde for å miste levebrødet sitt. Samtidig ser vi i dag at portrettmaleriet fortsatt lever side om side med portrett-fotografiet. Videre ser vi hvordan fotografiet ledet til nyvinninger i kunsten, og gjorde det mulig å ta med motiver inn i atelieret. Det oppstod også nye kunstformer som *kubisme* og *futurisme*, som så teknologi som inspirasjon for sine avbildninger av fart og modernitet. Sånn kunne man fortsatt i det uendelige; kunst er med andre ord en praksis som i minst like stor grad sammenflettet med teknologi som alle andre områder i samfunnet. Det er derfor ingen grunn til å tro at nyvinninger slik som *DALL-E* ikke vil ha innvirkning på kunstfeltet videre. Men hva skjer når teknologi tar førersetet og produserer kunsten selv? Hva og hvem er det som skaper kunst?

Kunstforståelse – objektivering og estetisering

Den gang Marcel Duchamp utstilte et urinal i Paris i 1920 skapte det furore blant et kunstmiljø som var strengt bundet til en teoretisk tilnærming til hva kunst var og kunne være. Det Duchamp gjorde var å løsrive en hverdagslig gjenstand – oppfattet som lavkultur – fra sine vante omgivelser, for dermed å sette det inn i en ny ramme, hvilket tvang publikum til å betrakte gjenstanden på en ny måte. Når kunst skapes foregår et forløp som antropolog Tord Larsen kaller en fordobling av *ting* (2017, s. 303). Tingen slik vi erfarer den blir gjenstand for en *objektiveringsprosess* og forvandles til en estetisk gjenstand, hvilket dermed erfares på en ny måte. Denne objektiverings- og estetiseringsprosessen er *teknologiens logikk* og gjør oss i stand til å oppleve og kontrollere verden på nye måter. Selve galleriet og utstillingsrommet kan man derfor argumentere for

at også inngår i en liknende logikk. Dette perspektivet vil være gjennomgående når jeg videre tar for meg kunstbegrepet. Som vi vil se, så beror KI i enda større grad på en *tallfestet, objektivisering av verden*. Hvordan KI vil inngå og forstås i sammenheng med kunst er fortsatt et åpent spørsmål, og vil forsøkes drøftet videre.

KI i lys av Ingolds teknologisyn

I *The Perception of the Environment* skriver Ingold at den tekniske utviklingen ikke må sees som et forløp mot det komplekse, men heller et forløp mot stadig mer omfattende objektivisering og eksternalisering av produksjonskreftene (2011, s. 321). Ingold ser også denne samme logikken til stede i vår forståelse av kunst. For litt over hundre år siden ble ikke kunstneren sett på som noe annerledes enn håndverkeren. Begreper som *tekhne* og *ars* refererte i gresk og romersk tid til omtrent det samme – nemlig *ferdighet* (Ingold, 2011, s. 348-349); ferdigheter som var nødvendige for å kunne gjøre arbeidet sitt på best mulig måte. Ingold viser til hvordan teknologien har ført med seg en abstrahering av intelligens, følsomhet og uttrykk. Ved at disse ferdighetene gis attributter, så kan man si at kunst og kunstner ikke lenger er en del av det helhetlige kunstneriske forløpet. Ingold formulerer det som at «the artefact [is] no longer [regarded] as the original outcome of a skilled, sensuous engagement between the craftsman and his raw material, but as a copy run off mechanically from a pre-established template or design» (2011, s.350).

På denne måten ser vi at teknologien skaper en *distanse* mellom kunstneren og verket som frembringes. Ingold ser teknologi som et eksternaliserende forløp, hvor ferdigheter i større og større grad gjøres maskinelt. Teknologien er med andre ord en menneskeperifer holdning og en logikk som stiller mennesket på siden (Ingold, 2011, s. 349). Når jeg maler kan jeg forstå maleriet som et forløp jeg inngår i, men uttrykt teknologisk kan det også sees som en handling der mine kunnskaper om farge, lys, pensler og tekstur blir uttrykt på en flate – *jeg stilles utenfor mitt eget virke*. Med denne logikken er ikke kunstverket jeg lager kun et spill mellom meg, malingen og lerret – teknikken er noe jeg har *opparbeidet, lært og utøver*. Om jeg så lager et bilde ved hjelp av KI, så overgir jeg, i større eller mindre grad, alle mine kreative vurderinger til KI-en, noe som minner mer en maskinoperatør som trykker på en knapp.

Hva er kunst? - *Kunstverkets opprinnelse*

For å forstå KI og dens posisjon i forhold til menneskeskapt kunst kan det være lurt å se nærmere på *hva kunstverket er*. Den fordoblingen og objektiveringsprosessen som Tord Larsen (2017) henviser til, har mye til felles med det Heidegger legger frem i boken *Kunstverkets opprinnelse* (1950/2000). Her forsøker Heidegger å besvare hva kunstverket kan sies å være. Med utgangspunkt i van Goghs maleri «Et par sko» går han inn i en diskusjon om fremstillingen og skapelsen av kunstverket. Kort sagt kan vi si, at for Heidegger, så er kunsten både verket og kunstneren; både kunst og kunstner skaper hverandre og er på den måten uløselig knyttet til hverandre (2000, s.8).

Heidegger stiller grunnleggende spørsmål ved hva kunstverket er, og hva som skiller den fra andre ting. I motsetning til den mer individ-orienterte kunstforståelsen som har preget samtiden vår i nyere tid undersøker han kunstverket *som* ting. Heidegger hevder at kunsten er noe annet, som vokser ut av verkets form og stofflighet (2000, s.11-12). Heidegger går grundig til verks i sin undersøkelse av kunstverket som ting «hvori også noe annet gjemmer seg» (2000, s. 14). Heidegger hevder samtidig at maleriet er en av de få områdene av verden som ikke er stykkevis og delt – kunstverket er en *iverksettelse* av virkeligheten slik den er (2000, s. 66-96). Dette utsagnet stilles til veggs med innføringen av KI – et program som vi vil se i stor grad forholder seg til verden på en helt grunnleggende annerledes måte.

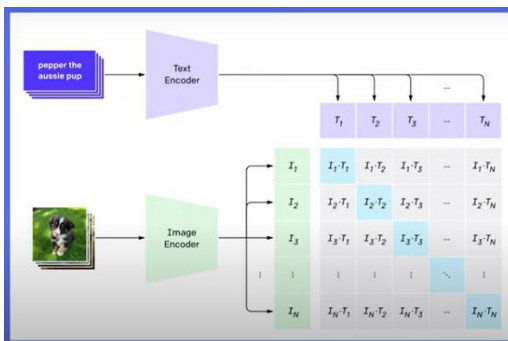
Et annet sentralt perspektiv som Heidegger trekker frem, er maleriets strid mellom *verden og jorden*. Van Goghs sko viser *verden* slik skoene inngår. Strøkene og det stofflige ved tingen, på sin side, er knyttet til *jorden* og det fysiske (Heidegger, 2000, s. 73- 74). Kanskje viktigst av alt er kunstverkets mulighet til å *bringe frem en sannhet om hva noe er*, der det værende trer frem og avdekker sin væren (Heidegger, 2000, s. 34-35) Kunsten kan sies å oppstå i det vi betrakter den, og er derfor avhengig av en tilskuer. På denne måten vil jeg hevde at hverken maleriets tinglighet, eller dens tilvirkning nødvendigvis er viktigst når vi engasjerer oss med – eller når vi engasjeres av – maleriet. Men kan kunsten åpenbare seg for oss på samme måte uavhengig av hvem eller hva som har laget kunstverket?

Øyet som ser

Kunsten gir oss et innblikk i verden slik kunstneren ser eller ønsker å formidle den. Det kan være vanskelig å gripe hva dette forløpet innebærer, men min

erfaring er at den er strengt individuell, og noe som er vanskelig å forklare. Med introduksjonen av programmer slik som *DALL-E* kan i teorien hvem som helst ha mulighet til å frembringe bilder ved å skrive inn hva som måtte ønskes. Programmet har en helt annen tilnærming til det kreative forløpet enn hos mennesker. Med KI er veien mot et ferdigstilt motiv en standardiserende og spesifikk objektiveringsprosess.

DALL-E er trent opp på å se sammenhengen mellom *bilde* og *tekst*. Ved å fores med en rekke bilder med tilhørende beskrivelse, så kan den identifisere en rekke gjenstander. Samtidig har den også evne til å se forholdet mellom ulike billedsett, for så å kunne plassere informasjonen i et rom. Disse fungerer ved å kvantifisere informasjonen i en gitt setning. Betydningen av ord i en setning blir behandlet kategorisk, der graden av viktighet i ordene og forholdet dem imellom vurderes. Gjennom en prosess som abstraherer bildet før det settes sammen igjen kan modellen ta fra og sette sammen bildet igjen og lage unike konstellasjoner hver gang (O'Connor, 2023). *DALL-E* trekker med andre ord fra et gitt materiale. Ser man dette i lys av Heideggers (2000) forståelse av maleriet som fremstilling av det værende slik det er, så møter vi derfor på et problem. KI behandler nemlig alle bilder som kvantifiserbare størrelser hvori en hund kan artikulere seg gjennom et tall like mye som et gresstrå.

Figur 1: Assembly AI. (2022). How does DALL-E 2 actually work? [Skjermdump]:

Her ser vi et eksempel på logikken som ligger bak når DALL-E 2 fortolker bilde og tekst

KI har med andre ord ingen agens utover den informasjonen den er trent opp med. Generativ kunstnerisk intelligens slik som *DALL-E* har heller ikke evnen til å selvstendig reflektere over det den fremsetter. Når jeg selv jobber med et verk, er utfallet vidt forskjellig hver gang. Verkene mine er et resultat av en intuitiv tilnærming der jeg bearbeider og vurderer motivet konstant ut ifra form, farge, tematikk og følelser. Det ser ut til at denne posisjonen krever en gjennomgang av de begrepene vi anvender i møte med kunsten, og hvordan KI vil begrepsliggjøres i vår kunstforståelse.

Figur 2: Her har jeg forsøkt å vise hvordan jeg fortolker og bearbeider motiver: fra foto til skisse til maleri gjør jeg en rekke ulike vurderinger.

Nye «rammer»: Synthografi?

Uansett hvilken tolkning som ligger til grunn for hva som er kunst, samt hva som gjør noe til et kunstverk, så virker det å falle tilbake på *hvordan verket er fremstilt*. Med introduksjonen av kunstig intelligens fordres det en helt grunnleggende gjennomgang av vår oppfatning av bildet og foto som medium. Begrepet «fotografi» kommer av gresk, og kan grovt oversettes til maling/tegning med lys jmf. at lys oversettes og fanges til en flate (Reinhuber, 2021, s. 322). Grunnlaget for kunstig intelligente motiver drar, som nevnt tidligere, derimot fra en database med bilder som allerede eksisterer, og hvert verk er på denne måten en sammensetning av en rekke ulike allerede-eksisterende bilder. Dette har fått flere til å diskutere mulighetene for å finne andre måter å kategorisere og omfatte denne praksisen. Den amerikanske kunstfotografen og forskeren E. Reinhuber foreslår derfor innføringen av begrepet *synthografi* som et alternativt begrep for denne formen for billedskapning, og som i større grad er forenlig med den måten bildet fremstilles (2021, s.322).

Enten det er gjennom kunstneren som garantist for verket, eller Heideggers forståelse av kunstneren som uadskillelig fra kunstverket, så er det tydelig at KI endrer forholdet mellom verket, kunstnerens visjon, og deltakelsen i denne. I forlengelse av spørsmålet om KI-genererte bilder kan kalles for kunst, kan man også spørre seg: hvem er det som faktisk lager bildene som dataprogrammet produserer? *DALL-E*s modeller er ifølge produsenten Open AI trent opp på 650 millioner ulike bilder (Chen et al., 2022, s. 23). KI byr derfor på enorme spørsmål knyttet til rettighetsbruk.

I 2022 gikk en rekke kunstnere til gruppesøksmål mot *DALL-E 2* ettersom de mente modellen var trent opp på deres egen kunst (Strickland, 2022). Som

følge har senere oppdateringer av programmet derfor begrenset muligheten for å etterlikne estetiske uttrykk knyttet til kunstnere som lever. Likevel er hele denne diskusjonen en diskusjon som følger den teknologikken som vi tidligere har diskutert. Det reises spørsmål om man egentlig kan eie noe man egentlig ikke har lagd. Hele debatten rundt åndsverk og eierskap er et godt eksempel på behovet vi får for å danne en metafysisk størrelse for å kunne forsvare kunst som begrep.

På en annen side kan man se på kunstig intelligens som en form for demokratisering av kunsten ettersom «alle» nå har tilgang til å gi form til en ide. KI er likevel i større grad en maskin som gjør betydelige flere «valg» for oss. Det reises derfor spørsmål om individets selvstendige vurdering og estetiske uttrykk i det hele tatt kommer til uttrykk når så mange steg av forløpet tillegges datamaskinens kode. Viktigst av alt er kanskje begrensningen i å skape et særegent kunstnerisk uttrykk. Per nå er det åpenbart at motiver fremsatt av eksempelvis *DALL-E* har en lang vei å gå med tanke på variasjon i uttrykk ettersom alt formes i samme program.

Samtidig er ikke diskusjonen om kunstnerens deltakelse i verket ny. Kunstmarkedet er i stor grad preget av tanker om eksklusivitet og bidrar til at kunst kan selges for enorme summer. Samtidig er det ikke nødvendig at kunstneren interagerer med verket fysisk. Mer spekulative kunstnere som Jeff Koons rører sjelden verkene sine i det hele tatt, og det fysiske arbeidet *outsources* til håndverkere. På denne måten ligger selve kunsten i ideen og mindre i det ferdige verket. Denne idékunsten – som også er eksemplifisert med Duchamps urinal – mener jeg er en mulig måte KI-motiver kan betraktes som kunst. Konsept- eller idé-kunsten setter verkets idé fremfor hvilken form verket tar. Hvis det er ideen som tillegges mest vekt i et verk, så vil jeg argumentere for at teksten som legges til grunnlag for et KI-generert motiv *er* selve kunstverket, og på denne måten kan omfattes av kunstbegrepet. Likevel trengs det nok mer enn finurlige smutthull som dette for å takle det store fenomenet som KI er. I neste avsnitt vil vi se hvordan tilskuere forholder seg til KI-kunst.

Liten grunn til bekymring

Samtidig som vi ser åpenbare utfordringer ved introduksjonen av KI, så virker det ikke umiddelbart til å være noen eminent fare for kunsten som yrke. Den normative oppfatningen av kunst virker å være at mennesket som frembringer av kunstverk er noe av det viktigste når det kommer til tilskuernes opplevelse

og vurdering av kunst. Dette kommer frem i en studie fra 2023 publisert i *Nature Portfolio*. Forskningsprosjektet bestod av seks eksperimenter der deltakere ble utsatt for ulike verk, markert som *totalt* eller *delvis* KI-generert, eller menneskeprodusert. Et utvalg bilder ble stilt opp ved siden av hverandre og opphavet fremstod for utvalget som umulige å tyde forskjell på.

Rapporten så en gjennomgående trend blant resultatene, der det kategorisert som KI-skapt generelt ble vurdert negativt. Kanskje viktigst av alt ble alle bilder som var markert som KI-produsert sett som mindre kreative og verdifulle. Den negative biasen mot KI-produsert materiale hadde størst utslag på vurderinger knyttet til monetær verdi og «ferdigheter». Studien viste derimot at kunst som var kategorisert som understøttet av KI og bearbeidet av en kunstner ble vurdert noe høyere (Horton Jr. et al., s. 9). Vi ser med andre ord at det er viktig for tilskuerne *hvem* som har frembrakt verket. Selv om dette ikke sier noe om motivet er god kunst eller ikke, så har det mye å si for hvordan tilskuerne *tolker* og *forstår* kunsten. Dette mener jeg understreker den ambivalensen som folk opplever i møte med KI-produsert kunst, nettopp fordi den stiller spørsmål ved ferdigheter vi anser som strengt menneskelige egenskaper.

Veien videre

Gjennom artikkelen har jeg undersøkt spesifikt KI-genererte motiver i lys av relevante teorier fra det teknologi-antropologiske faget. Med teknologisynet til Ingold (2011) ser vi hvordan teknologien også har endret holdninger vi har til kunst. Samtidig ser vi at dette ikke er noe nytt, og at kunst og tekniske artefakter alltid har vært tett sammenknyttet. Likevel ser vi at KI i større grad utfordrer menneskets rolle i frembringelsen av kunst. Med *Kunstverkets Opprinnelse* (Heidegger, 2000) så vi på noen helt vesentlige kvaliteter ved kunsten som vi ikke kommer utenom. Likevel ser vi at forholdet mellom kunstner, verk og tilskuer utfordres av KI på flere områder. Dette ser vi blant annet i diskusjonene knyttet til rettighetsproblematikk, vurderinger av kunstnerisk verdi og kreativitet.

Gjennomgående for artikkelen er spørsmålet om *hva som kan kalles kunst*. Selv om dette ikke er et spørsmål med ett overordnet svar, så er det tydelig at diskusjonen belyser betydningen av *det menneskelige aspektet* i kunsten. Ironisk nok virker det som det er teknologi som får oss til å stille helt elementære spørsmål ved hva vi er som mennesker. På denne måten krever teknologien av oss en helt grunnleggende gjennomgang og omrokking av de forutinntattheter vi har til kunst, teknologi og menneske. Denne tanken videreføres av forskerne

i studien publisert i *Nature Portfolio* (2023). De konkluderer med at kunstig intelligens, om noe, har muligheten til å oppmuntre oss som tilskuere, til å se menneskelig kreativitet i et nytt lys, gitt at det brukes forsvarlig (Horton Jr. et al., 2023, s. 9).

Litteraturliste

- Assembly AI. (2022). *How does DALL-E 2 actually work?* [Skjermdump]. Assembly AI <https://youtu.be/F1X4fHzF4mQ?t=162>
- Heidegger, M (2000) *Kunstverkets opprinnelse* (1.utg). Pax Artes.
- Horton Jr, C. Blaine, White, Michael W. Iyengar, Sheena S. (2023) Bias against AI art can enhance perceptions of human creativity. *NaturePortfolio*, 13 (19001), <https://doi.org/10.1038/s41598-023-45202-3>
- Ingold, T (2011). *The Perception of the Environment : Essays on Livelihood, Dwelling and Skill* (2. utg.). Routledge.
- Larsen,T, Røyrvik, Emil A (2018). *Trangen til å telle*. (2. utg). Scandinavian Academic Press.
- O'Connor, Ryan (2023, 29. september). *How DALL-E 2 Actually Works*. Assembly AI. <https://www.assemblyai.com/blog/how-dall-e-2-actually-works/>
- Ramesh, A., Dhariwal, P., Nichol, A., Chu, C., & Chen, M. (2022). Hierarchical text-conditional image generation with clip latents. *arXiv preprint arXiv:2204.06125*, 1(2), 3. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2204.06125>
- Reinhuber, E. (2021, desember). Synthography—An invitation to reconsider the rapidly changing toolkit of digital image creation as a new genre beyond photography. In *International Conference on ArtsIT, Interactivity and Game Creation* (pp. 321-331). Cham: Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-95531-1_22
- Strickland, E. (2022, 14 juli) DALL-E 2 Failures Are the Most Interesting Thing About It. *IEEE Spectrum*. <https://spectrum.ieee.org/openai-dall-e-2>

Denne antologien er skrevet av studenter i emnet teknologiantropologi. Artiklene identifiserer samtidige fenomen, og stiller grunnleggende spørsmål om virkeligheten, samt hva det vil si å være menneske gjennom å undersøke disse.

Artikkelsamlingen består av elleve artikler som dekker en stor variasjon av fenomen, og som er samlet i delene:

- I) Digitale reduksjoner
- II) Reduksjoner i varedannelse
- III) Reduksjoner av mennesket – og verden.

Selv om variasjonen er stor, så er det altså allikevel noen underliggende og grunnleggende sannheter som demonstreres og diskuteres – og helt grunnleggende så viser tekstene, at den pågående erobringen av verden til teknologi ikke er naturgitt, selv om den ofte tas for gitt.